

II

ATEITININKIJA
IR TREMTIS

KAS YRA ATEITININKAS?

1. *Mi-cha-el*

Ateitininkija gimė *kovos* ženkle. Devynioliktojo šimtmečio pabaiga ir dvidešimtojo pradžia buvo tikrasis liuciferio tarpšnis. Visiems yra žinoma ano didžiojo šviesnešio istorija. Viešpats sukūrė angelus - puikius ir galingus, apdovanotus nepaprasta laisve, nuostabiu protu ir galinga valia. Jie stovėjo arčiausiai prie Dievo; jie nejautė medžiagos sunkumo, nes buvo grynos dvasios. Bet štai angelų didžiausias ir gražiausias tarė Viešpačiui: „Netarnausiu! Pakilsiu viršum žvaigždžių, ten pastatysiu savo sostą ir būsiu kaip Dievas!" Tuomet danguje suskambėjo grėsmės pilni žodžiai: „Kas kaip Dievas!?" Tai buvo balsas vieno iš ištikimųjų angelų, balsas arkangelo Mykolo, kurį Šventasis Raštas ir vadina jo ištartais žodžiais, nes Mykolas (hebrajiškai *Michael*) reiškia „kas kaip Dievas“. Danguje įvyko didelė kova, ir angelai sukilėliai buvo ištremti. Jie neteko dieviškųjų malonių. Jie neteko pirmykštės šviesos. Geros ir gražios dvasios virto blogosiomis ir piktosiomis.

Šita istorija, šitas sukilimas prieš Dievą nėra tik kažkada įvykęs anapusiniame pasaulyje. Ne, jis vyksta visą laiką ir visoje mūsų būtyje. Kiekvienas žmogus skyrium ir visa žmonija drauge yra nuolatos gundoma ištarti anuos liuciferiškus žodžius ir panorėti savo sostą pastatyti viršum žvaigždžių. Tačiau ypatingu būdu šitas gundymas išsiveržė devynioliktajame šimtmetyje. Dievas sukūrė žmogų pagal savo paveikslą ir panašumą. Jis apdovanojo jį protu ir valia, vaizduote ir atmintimi. Viršum visų dalykų Jis suteikė jam nepaprastą kū-

rybos dovaną. *Žmogus yra kūrėjas.* Čia glūdi didžiausias jo panašumas į Dievą. Čia glūdi jo didybė ir galybė. Ir šitas žmogus kūrėjas žygiuoja per pasaulį jį keisdamas ir tvarkydamas, jį pavergdamas ir jo paslaptis atskleidždamas. Ir juo arčiau einame prie mūsų laikų, juo žmogaus kūrybiškumas labiau pražysta, juo pasaulio palenkimas žmogaus valdžiai didėja. Naujieji laikai iš tikro buvo nepaprasti. Jie išrado garo mašiną. Jie pastatė geležinkelius, laivus, fabrikus, orlaivius. Žmogus pasidarė greitesnis už stirną, už žuvį ir už paukštį. Jis išmoko panaudoti elektros srovę, kuri padėjo išbrauti net į pačios medžiagos sąrangą. Jis galop sukūrė didžiulius miestus, apvaldė vandenynus ir neprieinamus žemės užkampius. Devynioliktasis ir dvidešimtis šimtmetis iš tikro buvo žmogaus kūrybiškumo viršūnė.

Bet štai šitas, elektros šviesoje paskendęs, šitas, teleskopu bei mikroskopu apsiginklavęs, žmogus pakartojo anuos pirmų žodžius: „Netarnausiu!“ Maža to, šitas žmogus ne tik atsisakė Dievui tarnauti, bet sukilo prieš patį Dievą *buvoimą*. Jis paneigė Dievą pats atsistodamas Jo vietoje. Jis paskelbė Dievui kovą. Jis pradėjo griauti Viešpaties religiją ir Jo Bažnyčią. Devynioliktasis ir dvidešimtis šimtmetis buvo didžiausių religinių persekiojimų laikas. Tai buvo kažkas panašu į pirmuosius krikščionybės amžius, kada ji taip pat turėjo pakelti nepaprastus žiaurumus. Modernus žmogus, kaip ir anas šviesnešys, atkrita nuo Dievo.

Šitas liuciferiškasis tarpsnis su savo priešdieviška kova atėjo ir į mūsų kraštą. Ano meto jaunimas beveik visus mokslus ėjo rusiškosiuose mokyklose, kurios jau buvo užkrėstos ateistine dvasia. Iš Vakarų atėjusi bedievybė Rusijoje tik dar labiau sustiprėjo, nes rusiškasis žmogus yra labai vienašališkas: jis arba bučiuoja žemę ir kiekviename kampe žegnojasi prieš Dievo Motinos paveikslą, arba daužo visa, kas tik jam primena Dievą. Nenuostabu todėl, kad ir mūsų jaunimas pasisavino aną liuciferišką dvasią ir pradėjo skelbti Dievui kovą. Didžiausia dalis Rusijoje išaugusios lietuviškosios inteligentijos taip pat ištarė anuos šurpu skambančius žodžius: „Netarnausiu!“

Tačiau 1910 metais būrelis lietuvių katalikų studentų pasiryžo stoti į kovą už Dievą ir už Bažnyčią. Jie pakartojo ano ištikimojo angelo žodžius „Kas kaip Dievas“ ir išėjo į rungtynes su Viešpaties priešais. Iš sykių jų buvo labai nedaug: tik keli drašuoliai tolimame Belgijos Liuvene, vienas kitas Maskvoje, Vilniuje ar Varšuvoje. Tačiau po metų šių drašuolių centras persikėlė į Lietuvą, ir tais pačiais metais pradėjo eiti prelatas A. Dambrausko-Jakšto redaguojamas laikraštis, pavadintas „Ateitis“. Tai buvo ATEITININKAI. Tai buvo kovotojai už Dievą. Ir jų skaičius greitai didėjo. Pasilikę Dievui ištikimi, lietuviai inteligentai būrėsi aplinkui „Ateitį“, kūrė būrelius gimnazijose ir universitetuose, rašė straipsnius, leido laikraščių ir knygų, šaukė konferencijas ir kongresus. Kova už Dievą kas kartas darėsi vis stipresnė. Ir kai po 17 metų (1927) šie Dievo kovotojai susirinko į reorganizacinę savo konferenciją Palangoje, pasirodė, kad jie turi savo šalininkų jau visuose inteligentijos sluoksniuose, pradėdant pirmaklasiais moksleiviais ir baigiant universiteto profesoriais. Toje konferencijoje buvo įsteigtos trys ateitininkijos sąjungos: Moksleivių, Studentų ir Sendraugių, sujungtos į vieną didžiulę Ateitininkų federaciją. Garstyčios grūdelis per septyniolika metų buvo išaugęs į didžiulį plačiašakį medį. Silpnas keleto asmenų balsas išsivystė į galingą sąjūdį. Šiandien ateitininkija yra dar platesnė ir dar galingesnė. Ji yra gyva ir tremtyje, vedanti tą pačią amžiną kovą už Dievo karalystę ir Jo teisybę.

Kas tad yra ateitininkai? Savo kilme ir savo esme ateitininkai yra kovotojai už Dievą. Tai žmonės, kuriems ne vis tiek, ar pasaulyje bus įsteigta Kristaus ar antikristo karalystė. Tai žmonės, kurie aiškiai ir ryžtingai stovi *Kristaus* pusėje ir eina į visas gyvenimo sritis, josna nešdami Jo dvasią. Todėl jų šūkis ir yra - *visa atnaujinti Kristuje*. Ateitininkai nestovi nuošaliai ir nestebi pasyviai, kaip antikristo dvasia gyvenime rungtiasi su Kristaus dvasia. Ateitininkai patys stoja į šitas rungtynes; jie pasilieka Dievui ištikimi; jie pažymi savo kaktas bei rankas kryžiaus ženklu ir jo vardu eina perkeisti pasaulio.

Vadinasi, *būti ateitininku visų pirma reiškia būti Dievo kariu. Būti ateitininku reiškia būti aktyviu dalyviu kovos už Dievo karalystę.* Šiuo atžvilgiu ateitininkas nėra tik paprastas tikintysis, paprastas eilinis katalikas, jis nėra tik Dievo karalystės gyventojas, bet jos *kūrėjas* ir *gynėjas*. Savo mokslu ir menu, savo darbu ir gyvenimu, savo žodžiu ir raštu jis skelbia bei rodo Dievą visiems ir visur. Tai yra pirmoji ateitininkiškoji žymė, kurią nešioja *visi* ateitininkai: ir moksleiviai, ir studentai, ir sendraugiai. Kiekvienas ateitininkas turi kurti ir ginti Dievo karalystę, kaip sugeba ir išmano pagal savo išsilavinimą, pagal savo vietą visuomenėje. Tačiau tai yra tik laipsnio ir būdo, bet ne esmės skirtumas. Esmė yra ta, kad ateitininkas yra aktyvus katalikiškosios visuomenės narys: moksleivis aktyvus tarp moksleivių, studentas tarp studentų, sendraugis tarp jo gyvenime pasitaikančių žmonių. Kiekvienas ateitininkas yra savotiškas *Dievo Mykoliukas*. Vardas paprastas, tačiau turįs nepaprastos reikšmės, nes jis atskleidžia ateitininkų nusistatymą aktyviai skleisti žemėje Viešpaties vardą. „*Coeli et terra enarrant gloriam Dei* - dangūs ir žemė skelbia Dievo garbę" - sako psalmė. Ateitininkai ne pasyviai klausosi šito skelbimo, bet jį priima, neša toliau ir perduoda kitiems. Dangaus ir žemės skelbimas randa atgarsio ateitininkų širdyse. *Ateitininkai virsta Viešpaties garbės šaukliais*. Tuo būdu jie kaip tik ir išsiskiria iš visos minios, kuri yra pasyvi, kuri pati tik stebi ir klauso, kartais susižavi, bet neveikia ir neperteikia toliau. Tuo tarpu ateitininkai eina visur, kur tik juos Viešpats pašaukia. Jie yra religininkai arba apaštalai tikrąja šio žodžio prasme, nes per Krikštą ir per Suvirtinimą Viešpats yra pasakęs „Eik su manimi!" *Būti ateitininku reiškia eiti su Kristumi nesvyruojant ir nedelsiant*. Kristus kviečia visus. Tačiau daugelis atsiprašo: Viešpatie, leisk man dar palaidoti mirusius! Viešpatie, leisk man dar išmėginti porą jungų jaučių. Viešpatie, leisk man aparti ką tik nusipirktą dirvą! ir t. t. Tuo tarpu ateitininkas tokių išsikalbinėjimų nežino. Jis eina nesvyruodamas ir nedelsdamas, nes jis iš pat pradžios yra pasiryžęs būti Dievo kariu, Jo karalystės kūrėju ir gynėju.

Šitas ryžtingumas bei narsumas religiniame gyvenime ir yra ryškiausias kiekvieno ateitininko bruožas. Ateitininkija gimė iš kovos. Kova paženklino jos lopšį; kova lydėjo jos augimą bei brendimą; kova pasiliks jos gyvenime ir toliau, nes liuciferiška dvasia taip pat yra kovos dvasia. Ji kovoja prieš Dievą visais laikais ir visose tautose. Reikia tad, kad taip pat visais laikais ir visose tautose būtų kovotojų už Dievą, kad būtų anos mykoliškos dvasios žmonių, kurie neleistų trypti ir niekioti Dievo pėdsakų kūriniuose. *Tokie kovotojai mūsų tautoje ir yra ateitininkai.*

2. „Balandėli, nežinau...“

Tačiau mes gyvename žemėje, kur viskas kinta ir praeina. Taip yra su kiekvienu žmogaus darbu, taip yra galop ir su žmogaus kova prieš Dievą. Devynioliktojo šimtmečio sukeltas *karingasis* ateizmas, kuris tarsis audra puolė Dievą ir Bažnyčią, šiandien galima laikyti jau atgyvenusiu savo dienas. Mūsų vyskupai prieš trejus metus rašė: „Jūs, brangieji, turbūt atkreipėte dėmesį į tai, kad šiandien politikų ir karo vadų konferencijose kiekviena proga pabrėžiamas religinės laisvės reikalas ir mintis, kad be krikščionybės negalima laukti laimingos ateities. Šiandien jau tiek toli nueita, kad jokiam socialistui, net bolševikui ne mada kalbėti prieš religiją. Pasaulyje liovėsi bent vieša kova prieš religiją, o valstybių vadai viešai šaukiasi krikščionybės. Tai gal pats didžiausias mūsų dienų įvykis“.

Vyskupų žodžiai yra teisingi. Kova su religija, kova tokia, kokia ji buvo praeityje, iš tikro liaujasi. Tačiau nemanykime, kad anasai pirmykštis liuciferis jau suklupo prieš Viešpaties altorių ir tarė: „Atleisk, Viešpatie, nuo šiol aš pradedu Tau tarnauti!“ Anaip tol! Piktųjų dvasių sąmokslas prieš Dievą ir prieš Jo tvarką trunka visados. Jis truks visus amžius ligi pat mūsų istorijos galo. Bet jis keičia savo formas. Pirmas nuodėmingas šūksnis „netarnausiu“ skamba nuolat. Tačiau jis skamba labai įvairiai. Kartais jis virsta at-

vira kova, kaip buvo pirmaisiais krikščionybės amžiais ir mūsų laikais. Kartais jis pasidaro tik paprastas filosofinis Dievo neigimas, kaip yra buvę aštuonioliktajame ir devynioliktajame šimtetyje. Kartais jis virsta visišku nesidomėjimu. Fizinė kova su žiauriausiais persekiojimais, filosofinis neigimas su visu moksliniu aparatu, galop skeptiškas nesidomėjimas yra trys pagrindinės ano liuciferiško sukilimo formos. Tačiau jų visų esmė yra ta pati: *išnaikinti iš žmogaus sąmonės Dievo paveikslą*. Netolimoje praeityje mes išgyvenome ir filosofinį neigimą ir fizinę kovą. Nei viena, nei kita liuciferiška forma žmonijos laimėti neįstengė. Ką tad pasirinktų anasai amžinas sukilėlis ateičiai? Kokia forma pasireikš jo kova prieš Dievą ir prieš Jo šalininkus? Liuciferis kovoti nesiliaus ir prieš Dievo altorių neatsiklaups. Jeigu jis šiandien liaujasi atvirai prieš Dievą kovoti, tai tik todėl, kad prisiimtų naują formą, naują pavidalą. Jis pasidės fizinius ginklus, jis pasidės rimtą filosofo kaukę, o prisiims ateičiai - *ironišką skeptiko šypseną*.

Daugelis iš mūsų esame skaitę F. Dostojevskio romaną „Broliai Karamazovai“. Ten yra viena scena, kuri puikiai išreiškia liuciferiškos kovos prieš Dievą formą ateityje. Vieną vakarą Ivanas Karamazovas haliucinacijoje pastebi ant kėdės prieš save sėdintį maždaug keturiasdešimties metų džen-telmeną, kuris pasisako esąs velnias ir pradeda pasakotis, kaip buvęs kažkada angelu, kaip ėjęs paskui Kristų į Kalvarijos kalną, kaip stovėjęs po kryžiumi, kaip regėjęs Kristų, žengiantį į dangų, ir vos susilaikęs nesusukęs „Hosanna“. Ivanui įgrysta visas šitas plepėjimas, ir jis atvirai velnią paklausia: „Sakyk, ar yra Dievas? Taip ar ne!“ Ir ką atsako velnias? Manote, kad jis Dievą paneigia? Anaip! Jis tik šypsodamasis atsako: „Balandėli, nežinau...“

Tai ir yra būsimasis mūsų dienų žmogaus atsakymas į Dievo klausimą. Ateinantieji dešimtmečiai Dievo filosofiskai neneigs ir fiziškai su Juo nekovos. *Jie tiktai paprasčiausiai Juo nesidomės*. Jie sakys: „Balandėli, nežinau ir žinoti nenoriu; mums šitas klausimas visai nerūpi. Palikime jį specialistams, o mes imkimės praktiškesnių dalykų“. Visai tiesa, kad šian-

dien „jokiam socialistui, net bolševikui nemada kalbėti prieš religiją". Tačiau netoli tas laikas, kada bus taip pat nemada kalbėti ir *apie* religiją. Ateina laikas, kada vadinamojoje „padorioje draugijoje" bus netaktas užsiminti apie Dievą, o ypač apie Kristų. Kiek praeityje religija buvo stumiama iš gyvenimo dideliu triukšmu, tiek ateityje ji bus stumiama gilia ty-la. *Nekalbėti* bus pagrindinis būsimosios antireliginės propagandos dėsnis.

Kai šv. Paulius savo kelionėse atvyko į Atėnus ir užėjo į graikų Areopagą, jis rado ten vieną aukurą su užrašu „Nežinomam dievui". Pradėjęs kalbėti išmintingiems graikų vyrams, jis įrodinėjo, kad šis „Nežinomas dievas" yra ne kas kitas, kaip krikščionybės Dievas, kuriame gyvename, esame ir judame, kurio giminės mes esame ir kuris visa yra padaręs savo žodžiu. Graikai atsidėję klausė norėdami patirti, kas gi yra tasai Dievas, kurią jie garbino, kurio tačiau nepažino. Tačiau kai tik šv. Paulius pradėjo jiems pasakoti, kad šis Dievas prikėlęs Jėzų Kristų iš mirusiųjų ir kad mes visi per Jį būsime prikelti paskutinę dieną, graikai mandagiai jam pareiškė: „Apie tai paklausysime kitą kartą" (*Apd 17, 32*). Graikai su Pauliumi nesiginčijo, jo nepersekiojo, neplakė rykštėmis ir nedėjo į kalėjimą, kaip žydai kad anksčiau buvo su juo padarę, bet tik paprasčiausiai - *nesidomėjo*. Ir šitas Pauliaus nuotykis Atėnų Areopage yra simbolis visoms mūsų dienoms. Mūsų dienų žmogus mielai mūsų klausys, kai mes jam kalbėsime, kad krikščionybė palaiko tautų tvarką ir ramybę; kad ji skatina darbštumą, tvarko socialinius žmonių santykius, yra naudinga mokslui ir menui. Bet kai tik pradėsime jam kalbėti, kad Kristus yra Dievas, kad Jo religija yra antgamtinė, kad žmogus yra skirtas amžinajam buvimui, jis mums mandagiai pasakys: „Apie tai paklausysime kitą kartą".

Ir tai yra pati tikriausia stabmeldybės žymė. Kol žmogus su religija kovoja, tol jo širdyje yra pasilikęs bent Dievo atsiminimas. Tačiau kai jis pradeda Dievu visiškai nesidomėti, ateizmas pasidaro pilnutinis. Todėl Lucas Estangas teisingai sako, kad „tikras pagonis yra ne Nietzsche, bet Goethe", nes „jis gyvena taip tarsi Kristaus visiškai nebūtų buvę. Nietzsche bu-

vo kovos žmogus. Jis žinojo ir jautė, kad jo mokslas yra priešingas Kalno pamokslui, todėl su šiuo ir kovojo. Tuo tarpu Goethe buvo *nesidomįs* žmogus. Kalno pamokslas jam nebeturėjo jokios reikšmės". Atrodo, kad artimoje ateityje žmonės bus apspręsti nebe nyčiškos, bet getiškos nuotaikos. Jie mėgins gyventi taip, tarsi Kristaus visiškai nebūtų buvę.

Svarbiausia jie gyvens *su mumis*: vienuose namuose, viename mieste, vienoje tautoje ir valstybėje. Seniau stabmeldžiai buvo atsiskykę. Pagonybė stovėjo *šalia* krikščioniškojo gyvenimo bei pasaulio. Misionieriai keliaudavo *svetur*, norėdami skelbti Evangeliją. Tuo tarpu dabar yra visai kitaip. Anos dvi šv. Augustino skelbtos karalystės - *civitas terrena* ir *civitas Coelestis, civitas Dei* ir *civitas diaboli* - dabar susimaišė ir savo nuotaika, ir savo nariais. Pagonybė įsiskverbė visur ir pasidarė nebe išviršinė, o *išvidinė*; nebe tiek bendruomenė, kiek *dvasia*. Krikščioniškojo pasaulio, kuris būtų uždaras ir atskirtas, jau nebėra. Visos užtvaros: psichologinės ir etinės, socialinės ir politinės jau yra sulaužytos. Pagonybė tarsi plati upė veržiasi į visą gyvenimą ir semia visas salas bei aukštumas. F. Tiutčevo žodžiais tariant, „potvynis auga ir mus pagavęs neša į savo begalinę tamsą“.

3. Statmeninė katalikybė

Ką tad reiškia būti ateitininku šio potvynio tamsoje? Būdami Dievo kariai ir Dievo karalystės statytojai bei gynėjai, ateitininkai turi *veikti* ir *nesidomėjimo* metu. Nesidomėjimas, kaip buvo sakyta, yra tik vienas būdas, kuriuo amžinoji liuciferiška dvasia sukyla prieš Dievą. Todėl ateitininkai turi stoti kovon su šituo nesidomėjimu, turi jį pergalėti bei sulaužyti. Sėkmingai gynę Dievą ir Bažnyčią tiesioginio puolimo metu, jie taip pat sėkmingai turi rungtis ir su nesidominčiais žmonėmis.

Vis dėlto šitos rungtynės bus visai kitokios. Puolimo metu reikėjo Dievą bei Bažnyčią ginti. Nesidomėjimo metu reikės Dievą ir Bažnyčią *rodyti*. Kovojuojantys žmonės Dievą bei

Bažnyčią mato ir puola. Nesidomintys žmonės praeina pro šalį nepastebėdami. Todėl reikės šituos žmones Dievu bei Bažnyčia *sudominti*. Reikės patraukti jų žvilgį, juos praeinančius pakalbinti, prabilti į juos jiems suprantama ir patrauklia kalba. Kaip kinta sukilimas prieš Dievą, taip lygiai turės kisti ir Dievo gynimo forma. Kas tad turi sudaryti šios *naujos* formos esmę? Kuo ateitininkai šiuo metu ir ateityje turės pasireikšti religinėse grumtynėse?

Šitoje vietoje mums pavyzdžiu gali patarnauti pirmieji krikščionys. Negalime manyti, kad senovės stabmeldžių susidomėjimas krikščionybe būtų buvęs didesnis negu naujųjų pagonių. Mes žinome, kad pirmaisiais amžiais krikščionybė buvo laikoma nereikšminga žydiškąja sekta; kad jos išpažinėjai buvo laikomi asilo galvos garbintojais; kad kryžiaus ženklas žydams buvo papiktinimas, o stabmeldžiams - kvailybė. Ir vis dėlto pirmieji krikščionys nepabūgo šito nesidomėjimo, net niekinimo ir persekiojimo, nes jie jautėsi esą pašaukti duoti pasauliui tai, ko jis neturėjo ir negalėjo turėti. Krikščionybė pergalejo senovinę nesidomėjimą ne kuo kitu, kaip išvidinio savo grožio atskleidimu. Nesidominčiam žmogui reikia kalbėti ne *apie* religiją, bet rodyti pačią *religiją*; rodyti, kaip ji reiškiasi gyvenime, kaip ji šitą gyvenimą keičia ir iš naujo pertvarko. Tuščios yra kalbos apie šventumą, jeigu nėra šventų asmenybių. Tuščios yra kalbos apie įtaką mokslui ir menui, jeigu nematyti, *kokį* mokslą ir *kokį* meną krikščionys kuria. Tuščios yra kalbos apie palaimingą religijos vaidmenį socialiniam gyvenimui, jeigu patys krikščionys savo praktikoje šitą gyvenimą padaro nepakenčiamą. Nesidomėjimas Dievu ir Bažnyčia yra dvasinė tamsa, kurią praplėsti gali ne stiprus žodžio garsas, bet tiktai galinga pavyzdžio šviesa. Kad naujieji stabmeldžiai galėtų mūsų religija susidomėti, mes turime *išsiskirti iš kitų*, mes turime būti *kitokie* negu tie, tarp kurių gyvename bei veikiame.

Kanauninkas J. Leclercqas prancūzų dominikonų žurnale „La vie intellectuelle“ (1947) kaip tik ir kalba apie šitokį krikščionio išsiskyrimą. Jis pasakoja, kaip vienas nekrikščionis gydytojas, kurio žmona buvusi katalikė, atėjęs pas ją pa-

sikalbėti tikėjimo klausimais. Po keleto sakinių apie Dievo buvimą, gydytojas pareiškė: „Aš esu pasiryžęs atsiversti, jeigu jūs man įrodysite, kad tikėjimas į jūsų Dievą man ką nors duos. Aš esu padorus žmogus. Sąžiningai vykdu savo profesijos darbą, myliu savo žmoną, esu jai ištikimas, stengiuos padaryti ją laimingą. Taip pat myliu ir auklėju savo vaikus. Ką aš turėsiu daugiau, būdamas katalikas? Aš eisiu klausyti šv. Mišių ir išpažinties. Taip! Bet kam tai, jeigu tai visa nepakeis to, ką aš darau ir ligi šiol?“ Arba vėl kitas, to paties Leclercqo duodamas pavyzdys. Jauna, neseniai atsivertusi mergaitė klausia kleboną: „Ką aš turiu dabar daryti?“ Kuni-gas jai atsako: „Atlikite tobulai savo pareigas: padėkite kitiems kiekviena proga, būkite paslaugi šeimoje“. - „Bet aš taip dariau ir ligi šiol!“ - atsakė mergaitė ir, valandėlę pagalvojusi, pridūrė: „Dabar matau, kad būti kataliku reiškia eiti šv. Mišių ir išpažinties, o gyventi kaip ir seniau...“

Šitie pavyzdžiai rodo, kad kiekvienas padorus žmogus jaučia, jog religija turi kuo nors žmogų išskirti iš kitų jos neturinčių, jog ji turi visam gyvenimui įspausti *regimą* ženklą; jog ji negali pasilikti tik nežymus viršinis priedas prie tokio gyvenimo, kurį veda padorus netikintysis. Kas tad turi krikščionį, o ypatingai ateitininką, išskirti iš kitų? Kas turi būti tasai religijos įspaustas ženklas, tasai savotiškas *sakramentas*, kuriuo religija turi pažymėti ateitininko būtį?

Mūsų religija yra ne tik asmeninė, bet ir *visuomeninė*. Ji ne tik išgano kiekvieno iš mūsų sielą, bet ir kuria Dievo karalystę žemėje. Todėl niekas negali būti tikras krikščionis, kuris pamiršta savo sielą, nes jam nieko nepadės net ir viso pasaulio laimėjimas, jei jis pražudys save. Tačiau iš kitos pusės, taip pat niekas negali būti tikras krikščionis, kuris rūpinasi tik savimi, pamiršdamas kitus. „Negalima siekti dangaus, - sako minėtasis Leclercqas, - nepašvenčiant viso savo gyvenimo žmonijos labui.“ Bet šitas žmonijos labas yra ne kur kitur, kaip tik Dievo karalystėje. Mes kasdien savo maldose prašome: „Teateinie Tavo karalystė“. Tačiau šitas prašymas sykiu reiškia ir mūsų išpareigojimą dirbti, kad ši karalystė įvyktų ne tik kiekvieno iš mūsų širdyje, bet ir visame objektyviniame

pasaulyje. Kristus atėjo į žemę tam, kad savo mirtimi bei prisikėlimu išvaduotų mus iš nuodėmės ir sykiu pagrįstų Dievo karalystę, turinčią galutinai įvykti laikų pabaigoje. Jo atnešta religija yra naujojo kosmo religija; tai nauji žmogaus ir pasaulio santykiai su Dievu Kūrėju. Todėl kiekvienas Kristaus mokinys ir jo apaštalas per Krikštą ir Sutvirtinimą išsipareigoja plėsti šituos atnaujintus santykius savoje aplinkoje ir tuo būdu kurti Viešpaties karalystę vargingoje mūsų žemėje. Kaip senasis neatpirktasis pasaulis skiriasi nuo naujojo atpirktojo kosmo, taip lygiai ir krikščionys skiriasi nuo nekrikščionių. Vadinasi, praktinis Dievo karalystės vykdymas žemėje yra ženklas, kuris krikščionį išskiria iš visų kitų.

Tačiau kaip mes šitą Dievo karalystę galime *praktiškai* vykdyti? Kas yra pagrindas, ant kurio šita karalystė gali būti statoma? Šis būdas ir šis pagrindas yra ne kas kita, kaip paties Kristaus paskelbtas *Meilės dėsnis*. Paskutinės vakariinės metu Kristus pasakė: „Aš jums duodu naują įsakymą, kad jūs vienas kitą mylėtumėte <...>. Iš to visi pažins, kad esate mano mokiniai, jei mylėsite vieni kitus" (*Jn 13, 34-35*). Vadinasi, meilės vykdymas yra tasai *naujumas*, kuris krikščionybei būdingas santykiuose su senuoju stambeldiškuoju pasauliu. *Meilės vykdymas yra sykiu Dievo karalystės vykdymas*. Minėtasis Leclercqas pastebi, kad „jeigu meilė būtų įvykdyta žemėje, dangus būtų ne kas kita, kaip šios meilės karalystės išsiskleidimas šioje tikrovėje". Žemė nėra dangus todėl, kad joje pilna netiesos, skurdo, kančios, nuodėmės; kad joje žmogus žmogui yra ne artimas, bet priešas; kad joje vyrauja ne meilė, bet neapykanta. Vykdydami Dievo karalystę žemėje, mes kaip tik esame pašaukti šalinti iš pasaulio visa, kas šiai karalystei kliudo: šalinti vargą ir skurdą, lengvinti kančias, vengti nuodėmės. Argi Kristus ne taip elgėsi? Leclercqas pastebi: „Jėzus pasakė: ateikite pas mane visi, kurie kenčiate... Ar Jis tai pasakė tik tam, kad juos paguostų dangaus viltimi? Ar čia nėra ko nors jau ir žemei? Kam gi Jis gydė ligonius? Kodėl jis jaudinosi dėl savo tautos kančių? <...> Jo stebuklai buvo geradarybės stebuklai". *Kristus perėjo žemę gera darydamas*. Taip turi elgtis ir Jo mokiniai. Ir jie turi

eiti per gyvenimą darydami gera: klystančius mokydami, kenčiančius guosdami, vargstantiems padėdami, nusidėjėlius pakeldami, tarnaudami ligoniams, užtardami skriaudžiamuosius, gindami silpnuosius ir persekiojamuosius. Tikėjimas be darbų yra miręs. Todėl gaivinti tikėjimą darbais, kuriančiais Dievo karalystę, ir yra anoji esminė krikščionio žymė, anasai sakramentinis ženklas krikščionio kaktoje.

Šiuo atžvilgiu ateitininkams kyla visai kitokių uždavinių dabar, negu jų būta anksčiau. Seniau ateitininkai pateisino savo vardą, gindami Dievą ir Bažnyčią nuo stabmeldiškųjų puolimų. Dabar ir ateityje jie galės pateisinti savo vardą tik tada, kai vykdys meilės dėsni ir tuo būdu aktyviai kurs Dievo karalystę, nes tik šitokiu būdu jie išsiskirs iš kitų ir tik šitokiu būdu jie sulaužys naujųjų stabmeldžių nesidomėjimą krikščioniškuoju Dievu. *Per meilės darbus mes atskleisime moderniam pasauliui savos religijos grožį ir galią.* Todėl šitie meilės darbai turi būti įrašyti į visų ateitininkų programas. Jie turi būti mūsų tikėjimo pratęsimas į praktiką.

Šiandien pasaulis meilės darbų yra kuo labiausiai reikalingas. Mes jau turime tomų tomus Bažnyčios istorijos, dogmatikos ir etikos. Mes jau turime įstatymus ir tobuliausią organizaciją. Mes turime giesmių ir apeigų rinkinius iš tolimiausių šimtmečių. *Tačiau mums dar vis labai stinga meilės dvasios ir meilės darbų.* Kai susergera senutė, nėra kam jos prižiūrėti; kai yra motina su daugeliu vaikų, nėra kam jai pagelbėti; kai stovykloje gyvena viengungis vyras, nėra kam išvirti jam valgio ar sulopyti jo skalbinių. Neretas iš mūsų našlaičių zuja be priežiūros. Neretas ligonis nesulaukia lankytojų. Neretam elgetai atsakomas duonos kąsnis. Ir visa tai vyksta tarp krikščionių! Argi tad neteisinga yra anos mergaitės pastaba: „Būti kataliku reiškia eiti šv. Mišių ir išpažinties, o gyvenoti kaip ir seniau?“

Tačiau tai yra netiesa! Būti kataliku, tuo labiau būti ateitininku, reiškia ne tik eiti šv. Mišių ir išpažinties, ne tik kalbėti kasdienės maldas, bet ir gyventi *visiškai kitaip*, negu aplinkui mus gyvena supagonėjusi minia. Būti ateitininku reiškia giliai suprasti, dar giliau pajauti ir giliausiai vykdyti

Kristaus paskelbtą meilės dėsni, kurio pasaulis šiandien neturi ir dėl kurio stokos žemė jau baigia virsti pragaru. Ateitininkija yra pašaukta atgaivinti šį meilės dėsni ir vykdyti meilės darbus. Vieno tik teisingumo mums neužtenka, nes ir kiekvienas padorus stabmeldis yra teisingas. Mūsų gyvenime reikia meilės pareigos; reikia geradarybės ir pasigelbėjimo dvasios; reikia, kad artimo meilė virstų Dievo meilės išraiška, nes kitaip mes būsime melagiai: sakysime, jog mylime Dievą, kurio nematome, o nemylėsime artimo, kurį matome. Meilės kelias yra vienintelis kelias į pagoniškąjį pasaulį. Šiuo keliu ėjo pirmieji krikščionys, šiuo pačiu keliu turime eiti ir mes. Kai naujieji stabmeldžiai apie mus sakys „žiūrėkite, kaip jie myli vienas kitą“, tuomet mes būsime su laučę naująjį nesidomėjimą mūsų Dievu ir būsime vėl laimėję, kaip laimėjome kovos ir persekiojimų metu.

4. *Taboro gundymas*

Kuriant Dievo karalystę žemėje, mus tyko vienas didelis pavojus, kurį Paryžiaus kardinolas Suhard'as yra pavadinęs Taboro kalno gundymu. Visi mes žinome iš Šventojo Rašto, kad ant Taboro kalno Kristus persikeitė apaštalų akivaizdoje. Jo veidas žibėjo kaip saulė ir Jo drabužiai buvo balti kaip sniegas. Antgamtinė tikrovė švystelėjo pro sunkias ir netobulas žemės formas. Apaštalams patiko šitas regėjimas, ir jie pasiūlė Kristui: „Rabi, gera mums čia būti. Pastatykime tris palapines...“ (Mk 9, 5). Ką reiškia šitoks pasiūlymas? Ne ką kita, kaip mintį: mums čia gera būti. Nebegrižkime daugiau žemyn. Pasilikime čia nuolatos. Kas mums rūpi visi kiti - ten žemai. Kristus nieko neatsakė į šitokią savo mokinių pasiūlymą, bet su Moze ir Eliju kalbėjosi apie savo kančią ir mirtį.

Taboro gundymas gresia kiekvienam krikščioniui. Kai tik jis patiria Danguos karalystės šviesos, jis nebenori grįžti į neperkeistą pasaulį ir jame paregėtą šviesą plėsti. Jis nori ją pasilaikyti tik sau, pasilikdamas vienas su paregėtu spinduliu. Neatsispidami šitam gundymui daugelis meta pasaulį, atsi-

tveria nuo žmonių ir pradeda rūpintis *tiktai* savo vieno sielos išganymu. Tačiau šitoks atsivėrimas yra tuo pačiu ano dieviškojo spindulio pražudymas. Todėl kardinolas Suhard'as ir įspėja visus tikinčiuosius, o ypačingai katalikiškąsias bendruomenes nepasiduoti šiam gundymui. „Šiandien, - sako kardinolas, - kada socialinės formos įgyja tokios didelės reikšmės ir išvysto tokią didelę jėgą, turi pasidaryti misionieriais ne tik atskiri asmens, bet ir grupės." Kitaip sakant, krikščioniškosios bendruomenės negali būti uždaros, negali apsirėžti tik saviimi ir veikti tik tarp savo narių. „Bažnyčia, - sako toliau kardinolas, - nėra partija ir krikščionys nėra partijos nariai. Ji nelaimės pasaulio, atsistodama prieš jį kaip blokas prieš bloką." Kardinolas nurodo paties Kristaus pavyzdį. Kaip Kristus įsikūnydamas prisiėmė visą žmogaus prigimtį su visu jos turiniu ir su visomis jos formomis, išskyrus nuodėmę, tąjį negatyvinį elementą, taip turi elgtis ir Kristaus mokiniai. „Būti apaštalu, - teigia kardinolas, - reiškia *visa* prisiimti ir *visur* įsiskverbti... *Visa* reiškia, išskyrus nuodėmę, visas vertybes, net ir tas, kurios ligi šiol buvo krikščionybei svetimos... Priklausymas krikščionybei nereikalauja atsisakyti nė nuo vienos tikrai žmogiškos vertybės... Niekas iš to, kas teisėtai sudaro darbininko arba inteligento gėrybę, neturi būti atmesta - dar sykį sakau, išskyrus nuodėmes." Tiesa, kardinolas neslepia, kad šitoks atvirumas pasauliui turi savų pavojų ir kad silpnesnieji gali paklysti. „Bet šitie atskiri paklydimai, - prideda kardinolas, - neprivalo kelti nepasitikėjimo paties metodo vertinimumu, kuris jau yra davęs gerų vaisių. Kiekvienu atveju pionierių grabaliojimas ir klaidos negali tarnauti pasiteisinimu bendruomeniniam tikinčiųjų neveiklumui."

Šitos kardinolo Suhard'o pastabos nutiesia gaires ir mūsų veikimui. Ateitininkų organizacija yra krikščioniškoji bendruomenė, specialiai įsteigta laimėti pasaulį Dievo karalystei. Todėl ji ypatingu būdu turi būti pasauliui atvira. Ji ypatingu būdu turi viską iš pasaulio prisiimti ir visur įsiskverbti. Ji negali pasitenkinti, gyvendama savą izoliuotą gyvenimą, nes tokiu atveju neįvykdytų savo pašaukimo. *Ateitininkui niekas neturi būti svetima, išskyrus nuodėmę.* Savo narių eilėse at-

aitininkija turi suimti visas pasaulio vertybes, visas mokslo bei meno šakas, visus visuomeninius ir socialinius sąjūdžius, visas idejines linkmes bei sroves. Ji turi visa tai persunkti Kristaus dvasia ir parodyti paskui pasauliui, kaip šitos vertybės kinta religijos įtakoje ir kaip jos religingų žmonių yra vykdomos praktiniame gyvenime.

Jeigu tad ligi šiol aiteininkai kartais buvo daugiau ar mažiau nuo pasaulio atsitvėrę, tai ateityje šitas atsitvėrimas turės būti visiškai pergalėtas. *Aiteininkas turi būti veržlus krikščionis*, kuris eina visur, kur tik reikalinga paguodos, pagalbos ar patarnavimo; kur reikalinga pamokymo ar patarimo; galop kur reikalinga išpėjimo ar papeikimo. Kaip anais senaisiais helenistiniais laikais pirmieji krikščionys pašventė pasaulį nauja tiesa ir senovinei kultūrai davė naują prasmę, taip lygiai ir šiandien, šiais *naujosios* stambeldybės laikais, aiteininkai turi amžinąją Tiesą ir amžinąją Meilę įdiegti į mūsų kultūros pavidalus. Prieš mus guli ištisas puikių formų ir nuostabių priemonių pasaulis. Tačiau jis yra lyg anie pranašo Ezechielio griaučiai - be dvasios ir be gyvybės. Bet štai Viešpats mums, kaip ir anam pranašui, taria: „Pranašauk, kad šitie griaučiai atgytų, kad į juos įeitų dvasia ir kad jie pradėtų kalbėti". Mes turime tarti pasauliui krikščioniškąjį žodį, kuris virstų naujosios kultūros turiniu. Mes *turime sukurti naują vienybę tarp krikščionybės ir moderninio gyvenimo*, kaip Bažnyčios Tėvai ją sukūrė tarp tos pačios krikščionybės ir senovinio pasaulio. *Mes turime suvesti persiskyrusius Dievą ir žmogų naujojo krikščionio asmenybėje*. Štai pagrindinis ir pats svarbiausias aiteininkų uždavinys. Ir šiam uždaviniui atlikti aiteininkai turi būti nepaprastai atviri ir naujam pasauliui, ir naujam žmogui.

Baigdami šiuos ilgokus svarstymus, galime dabar atsakyti į klausimą, *kas yra aiteininkas*:

1. *Aiteininkas yra Dievo karalystės žemėje kūrėjas ir gynėjas.*
2. *Aiteininkas yra Kristaus meilės dėsnio vykdytojas praktiniame gyvenime.*
3. *Aiteininkas yra moderninės kultūros jungėjas su krikščionyste, atnaujindamas šią kultūrą Kristaus dvasia.*

Dėl to galima suprasti, kodėl anksčiau ir buvo sakoma, kad ateitininkas nėra paprastas tikintysis arba vadinamasis *kasdienis* tikintysis. Ateitininkas yra sąmoningas ir veiklus katalikas: *sąmoningas savo tikėjime ir veiklus savo krikščioniškosios meilės darbuose*. Ateitininkų federacija nėra paprasta organizacija šalia daugybės kitų. Į ją ateina žmonės, vedami ne kurio nors intereso, bet gyvosios religinės dvasios, kad čia sustiprėtų, pasiruoštų ir pradėtų vykdyti didžiuosius savo apaštalavimo uždavinius. Minėtasis kardinolas Suhard'as sako: „Reikia pabrėžti, nors tai atrodo ir keista, kad Kristus reikalauja pagalbos iš savo narių... Jis reikalauja pagalbos atbaigti atpirkimo darbui“. Ateitininkija kaip tik pasiūlo Kristui savo pagalbą. Mes norime visų pirma savoje tautoje, o per ją ir visame pasaulyje atbaigti Kristaus žygį, kuris prasidėjo Betliejuje, ėjo per Kalvarijos kalną ir šiandien plinta visoje žmonijoje. Šiame žygyje dalyvauti mes turime ir kiekvienas skyrium, ir visas sąjūdis kartu. Apaštalavimo darbas yra uždėtas mums ne tik individualiai, bet ir bendruomeniškai. Šiame visuotinės stambeldybės potvynyje ateitininkija turi išlikti ne tik nepaliesta, bet galinga šį potvynį užtvenkti ir jo bangas nustumti atgal, pirmoje pasaulio istorijos scenoje pastatydama Kristaus *Šviesą*.

„DIEVAS IR ŽMOGUS“ AR „ŽMOGUS IR DIEVAS“?

Praėjusiais metais viename dienraštyje buvo įdėtas straipsnis, kuriame tvirtinama, kad ateitininkai esą tik kairiojo jaunimo antitezė, o tikrosios sintezės reikią ieškoti vadinamoje tautiškojo jaunimo ideologijoje. Ta pati mintis pakartota ir šiais metais skautų išleistoje knygelėje „Kelias į laimę“, straipsnyje „Skautų Brolija - tautiškas jaunimas“. Remiamasi tuo, kad vadinamoji tautiškojo jaunimo ideologija labiau pabrėžianti religijoje *žmogų*, o ne *Dievą*, tuo tarpu ateitininkai „per maža kreipia dėmesio į pirmąjį religijos momentą - į realyvią būtybę, arba žmogų“ („Kelias į laimę“, p. 50).

Taigi šiame straipsnyje mes ir norėtume pasvarstyti : 1) ką gi iš tikrųjų religijoje reikia pirmoje eilėje statyti - ar žmogų, ar Dievą, ir 2) ar ateitininkų ideologija yra tik antitezė materialistiškai pasaulėžiūrai, ar gal ji kaip tik ir yra ta pati tikroji sintezė, jungianti taip pozityvią pažangą, taip pozityvų tautiškumą.

I

Kas yra religija. *Religija yra žmogaus santykiavimas su Dievu*. Vadinasi, čia įeina aprėžtoji būtybė - žmogus ir absoliučioji - Dievas, kuris yra viso ko pradžia ir galas. Šitos dvi būtybės, būdamos laisvos ir realios, *laisvai ir realiai* santykiuoja viena su kita, ir šitie santykiai vadinasi *religija*. Visa svarba, kam šituose santykiuose užleisti pirmąją vietą: Dievui ar žmogui? Kadangi religija yra santykiavimas, tad būtinai turi būti *dvi* būtybės, nes vienos iš jų nesant, santykiavimas bū-

tų negalimas. Vadinasi, buvimo atžvilgiu religijai yra lygios svarbos taip žmogus, taip Dievas. Nebus žmogaus, nebus religijos; nebus Dievo (nors šitoks prileidimas neturi prasmės), irgi nebus religijos. Taigi buvimo atžvilgis dar nenusveria, kuriai būtybei tinka religijoje pirmoji vieta.

Šią dalyką nusveria *teisė parinkti santykiavimo būdus ir juos tvarkyti*. Kitaip sakant, ta būtybė religijoje turi pirmą vietą, kuri turi teisės parinkti tokią religiją, kokią ji nori, ir taip ją tvarkyti, kaip jai patinka. Kam dabar tokią teisę pripažinsime: Dievui ar žmogui? Rodos, visiems aišku, kad - Dievui. Žinoma, imant religiją pagal religinio subjektyvizmo nuomonės ir suprantant ją kaip grynai tam tikrų išgyvenimų kompleksą, galima bus šią teisę duoti ir žmogui, kuris pats kurtųsi religiją ir net Dievą¹. Bet šitokia nuomonė yra ne tik nekrikščioniška, bet prieštaraujanti net ir sveikam protui. Juk jeigu Dievas yra žmogaus Kūrėjas, - kas galima įrodyti grynai filosofišku būdu visai be apreiškimo, - tad aišku, kad Jis vienas - niekas kitas - turi teisės pasirinkti su žmogum tokius santykius, kokius Jis panori. Žmogui čia telieka tik stengtis sužinoti šią Dievo norą, stengtis surasti, paprastais terminais kalbant, apreikštąją religiją ir ją priimti. Dievas kalbėjo žmonėms per pranašus, galop per savo Sūnų, reikia tik, kad žmonės šį balsą išgirstų ir jo paklausytų. Bet šita ekskliuzyvinė Dievo teisė pasirinkti tokius santykius su žmogum, kokius Jis nori, šitas žmogaus reikalas sužinoti Dievo norą ir apreiškimą - argi tai nėra pripažinimas Dievui pirmenybės religijoje? Kur čia yra religinių subjektyvistų peršamas žmogaus iškėlimas? Santykiuose su Dievu imant pradedamuoją punktu žmogų, ne tik negalima prieiti prie realių santykių, bet negalima surasti net jokių santykių. Santykis tarp *žmogaus* - pradinis punktas - ir *Dievo* - antrasis narys - yra lygus nuliui. Tai galima pailustruoti ir matematiškai: $a : \infty = 0$. Taigi tiems santykiams nustatyti būtinai reikia, kad Dievas pirmas čia padarytų pradžia, pareikšdamas žmo-

¹ Šita prasme turbūt „Kelyje į laimę“ (p. 50) pasakyta: „Jeigu nebūtų reliatyvios būtybės, arba žmogaus, visai nebūtų ir absoliučios būtybės, arba Dievo“. Tai yra aukščiausias religinio subjektyvizmo laipsnis. Žmogus veria Dievą! Graži teorija! - A. Mc.

nėms savo valią, kaip kad jis pareiškė savo buvimą realiuose kūriniuose. Religijoje, išeinant iš žmogaus, negalima prie nieko priėti. Tai rodo religinių subjektyvistų teorijos, kurių tiek yra, kiek ir pačių tų teorijų skelbėjų. Tą pat patvirtina ir įvairūs tautų tikėjimai, kada jos, palikusios tikrąjį pirmykštį apreiškimą, pradeda kurtis tokias religijas, kokios joms patinka.

Vadinasi, užleidimas religijoje pirmos vietos žmogui sugriauna pačią religiją. Tada tas religinių subjektyvistų taip mėgstamas „išgyvenęs subjektas“ prieina prie to, kad pradeda tverti sau dievus, žinoma, tokius, kokie patinka jam ir jojo primčiai: visa religija suvedama tik į subjektyvinius išgyvenimus. Ji visai nesanti mokslas, ir visokie dėsniai jai esą svetimi. Galima, pasak subjektyvistų, tuos jausmus išreikšti žodžiais ir iš jų sudaryti tam tikras formules, vadinamas dogmomis. Bet jos religijai esančios tik atsitiktinis dalykas, keičiąs kartu su laiku ir su žmonių nusistatymais. Todėl apie tikėjimo tikrumą ar netikrumą visiškai negalima nė kalbėti, nes jausmai yra grynai subjektyvus dalykas. Tikėjimą tveria sau kiekvienas žmogus, nežiūrėdamas jokių moksliskų išvedžiojimų. Kiekvienas susidaro *savo* tiesą, *savo* pasaulėžiūrą - ir tai vadina *savo* religija. Tuo būdu nenuostabu, kad šiandien religijos „gamintojai“ dygsta kaip grybai po lietaus. Dabar kalbama apie savęs religiją, apie idealų religiją, apie atgimimo religiją, saulės šviesos religiją, Goethe's ar Bismarco religiją ir t.t. Jau iš šito galima matyti, kad tokia religija yra jokia religija. Tai tik svajonių ir tuščių vaizdų rinkinys be jokios įtakos žmogaus gyvenimui ir veikimui. O jeigu tokios religijos šalininkus mes paklaustume, kuo jie remia savo teorijas, tai jie tikrai neatsakytų, ir iš tiesų neatsako. Vieni nurodo I. Kantą, girdi, jis įrodęs, kad religija negalinti būti objektyvi, nes Dievo buvimas protu neprieinamas; kiti griebiasi darvinizmo, kad žmogus esąs tik aukštesnės rūšies gyvis, neturįs jokios dvasinės sielos, o tik tobulesnius jausmus. Bet ir vieni, ir kiti užmiršta pažvelgti į realybę ir savo svajonėmis sugriauna patys save ir išgalvotas savo religijas.

Be to, žmogus yra sutvertas pagal Dievo paveikslą ir panašumą. Vadinasi, jojo pirmavaizdis yra pats Dievas. Bendrai imant, tiek daiktas yra tikras, kiek jis atitinka savo pirma-

vaizdį. Taigi ir žmogus, ir jojo gyvenimas yra tiek tikras, tiek neiškraipytas, kiek jis atitinka Dievo duotą žmogui tvarką ir tą idėją, kurią Jis, tverdamas žmogų, turėjo savo Amžinajame Prote. Bet kaip mes galime sužinoti tą tvarką arba tą idėją? Iš kur mums reikia išeiti, kad surastume tikrąjį savo kelią? Ar iš savęs? Visai ne! Juk kas žino, ar mes nesame sugadinti? Kas užtikrins, kad mūsų gyvenimas atitinka aną Dievo tvarką? Taigi ir vėl prieiname, kad reikia pradėti nuo Dievo, nuo savo pirmavaizdžio ir nuo Jojo nustatytos tvarkos. Ir tik ją pirma pažinę, galime eiti prie savęs ir savo gyvenimą palyginti su amžiniais josios dėsniais. Kitaip visas mūsų gyvenimas būtų tik klaidžiojimas po susipynusius mūsų minčių ir mūsų geismų šuntakius. Į tikrąjį kelią mes niekadose neiešitume. Dievas, pirmiausia Dievas kaip pirmavaizdis, kaip visa ko alfa ir omega, o tik po to - žmogus, kaip Jojo atvaizdas, kaip kūrinys ir Jojo amžinumo dalyvis. Šitos tvarkos pakeitimas būtų tikras žmogaus pražudymas.

Taigi ir ateitininkų ideologija, statydamą Dievą pirmoje vietoje, o žmogų - antroje („Dievui ir Tėvynei“), elgiasi visai tiksliai, remdamasi taip krikščionybės mokslu, taip proto reikalavimais. Tuo ji anaipol nežemina žmogaus, tik nurodo jam prideramą vietą, kurią jis santykiuose su Dievu turi turėti. Žmogus yra didžiausias egoistas. Jis visados linksta save statyti į centrą, save daryti visa ko norma. Santykiuose su artimu savęs meilė yra norma: „Mylėk savo artimą kaip save patį“ (*Mk 12, 31*), bet santykiuose su Dievu josios jau neužtenka. Čia norma yra pats Dievas: „mylėk Viešpatį savo Dievą visa širdimi, visa siela, visu protu ir visomis jėgomis“ (*Mk 12, 30*). Vadinasi, jeigu santykiuose su artimu žmogui dar leidžiama būti pradiniu punktu, tai nieku būdu to neleidžiama santykiuose su Dievu. Ateitininkai tą gerai supranta ir todėl šūkio „Dievui ir Tėvynei“ perkeitimą į „Tėvynei ir Dievui“ jie laiko pačio Dievo nustatytą santykių ardyumu ir religinio subjektyvizmo priėmimu, kuris tam tikros rūšies žmonių raštuose kas kartas vis labiau aiškėja. Šiuo raštu nemanome jų įtikinti, bet tik norime jų klaidas parodyti saviesiems tuo labiau, kad anų žmonių raštai patenka kartais į tuos pačius leidinius su mūsų vadų raštais.

II

Ar ateitininkai yra tik kairiojo jaunimo antitezė? Ir taip, ir ne! Visas klausimas pakryps ten, kur mes to antiteziškumo ieškosime. Klaidingai manoma, kad kairiojo jaunimo ideologija, paremta *mokslu, kaip tezė*, pagimdžiusi ateitininkų ideologiją, paremtą *religija, kaip antitezę*. Išeitų, kad mokslas ir religija yra nesuderinami dalykai, ir jeigu vienos ideologijos pagrindas - mokslas, tai jau priešingos turi būti religija. Visai ne! Ateitininkų ideologija atsirado visai ne dėl to, kad kairiojo jaunimo nusistatymai rėmėsi mokslu. Jeigu jų ideologijoje būtų buvęs *tik mokslas*, ateitininkai gal būtų nė neatsiradę. Bet joje dar buvo *pozityvi kova prieš religiją*. Tuo tarpu ateitininkai paskelbė *pozityvią kovą už religiją!* Štai kame yra anas antiteziškumas. Vieni kovoja *prieš* Dievą, kiti *už* Dievą - čia ir yra didžiausias skirtumas. Ir šituo atžvilgiu ateitininkus galima tikrai pavadinti kairiojo jaunimo antizeze.

Įdomu dabar būtų sužinoti, kur čia gali būti toji tautiškojo jaunimo pasisavintoji sintezė? Tarp „už“ ir „prieš“ jokios sintezės nėra, ir negali būti. Arba Dievas ir jo apreišktoji religija yra, arba nėra - *tertium non datur*. Tuo tarpu ateitininkai *tikrojo mokslo atžvilgiu* visiškai sutinka su kairiuoju jaunimu ir čia jie nėra jokia antitezė. Visas skirtumas yra tik pažiūrose į religiją. Tautiškasis jaunimas parėmė savo ideologiją *tautiškumu*. Labai gerai! Bet mes paklausime, ką gi iš tikrųjų tas tautiškumas sintetizuoja, jeigu tautiškoji ideologija skelbiama sinteze? Ar kovą *prieš* Dievą ir *už* Dievą? Tai absurdas! Ar mokslą ir religiją? Tai dar didesnis absurdas! Tad ką galiausiai? Nieko! Tautiškumas yra visai kitos plotmės dalykas, netaišytinas nei su mokslu, nei su religija, nei su religinėmis kovomis. Juo galima grįsti ideologiją, bet ji neturės jokios teisės, nei pagrindo vadintis sintetiškąja. Visas tautiškojo jaunimo „sintetizmas“ yra tik logiška klaida, paremta ne sąvokų tįsa, bet atskirų individų gausumu. Manoma, kad jei į kurią organizaciją gali įeiti įvairių pasaulėžiūrų žmonės, tai ji jau esanti sintetinė. Oho, vyručiai! Tada visokios prekybinės ir komercinės draugijos būtų tik

ros sintezės, nes ten visokio plauko žmonių, pradedant, žinoma, žydu ir baigiant visišku ateistu ar skeptiku. Bet tikroji sintezė daroma ne šituo keliu einant.

Toji sintezė yra kaip tik ateitininkų ideologija, sintezė ne tarp kovos už Dievą ir prieš Dievą, nes tokios nė negali būti, bet sintezė tarp *mokslo, tautiškumo ir religijos*. Kairysis jaunimas mokslo nemoka suderinti su religija; jis ją visiškai atmeta. Vadinamasis tautiškasis jaunimas religiniu atžvilgiu duoda laisvę, vadinasi, nesistengia josios su nieku derinti; religija jam yra tik „savaiminga, visuomenei reikalinga ir naudinga vertybė“ („jaunoji karta“, 1929, Nr. 12). Tuo tarpu ateitininkų ideologijoje visi šie trys elementai randa puikiausią suderinimą. Jai religija yra *būtina* visuomenei ir kiekvienam individui vertybė, turinti vainikuoti taip mokslo pažangą, taip pozityvų tautiškumą. Ateitininkas yra tikrasis religininkas ir kaip toks jis turi pareigų savo tėvynei, turi pareigų ir mokslui, kuris pasireiškia įvairių profesijų pareigose. Užleisdamas Dievui pirmąją vietą, jis tuo pačiu įpareigoja save visame klausyti Dievo valios ir eiti pagal amžinosios jojo tvarkos reikalavimus. O tarp tujų reikalavimų yra ir Tėvynės meilė, pasireiškianti ne tuščiais šūkavimais, bet rūpesčiu tobulinti save ir kelti kultūrą, pagrįstą krikščionių mokslu. Jeigu pažvelgsime į realų gyvenimą, šitą suderinimą tikrai pamatysime. Ateitininkai nei mokslo, nei tautiškumo atžvilgiu nenusileidžia nei kairiajam, nei tautiškajam jaunimui. O turėdami stiprų religinį pagrindą, gali tikrai tikėtis, kad jų bus ateitis.

Tad kur tikroji sintezė? Kairysis jaunimas religijos su nieku *nesuderina*, tautiškasis jaunimas - *nederina*; tuo tarpu ateitininkai ir *derina*, ir *suderina* taip su mokslu, taip su tautiškumu. Jie atiduoda, kas yra Dievo - Dievui, ir kas karaliaus - karaliui. Bet jie žino, kad Dievas yra aukštesnis už karalių, todėl ir šūkį „*Dievui ir Tėvynei*“ jie laiko tikru, atitinkančiu krikščioniškosios religijos ir sveiko proto reikalavimus. Savo ideologiją laiko sintetinė, apimančia taip mokslą, taip tautiškumą ir vainikuojamą Romos Katalikų Bažnyčios tikybos, už kurią jie kovoja ir kurios reikalai juos pašaukė į gyvenimą. Šis tikslas pateisina jų buvimą ir duoda jiems vilties laimėti.

DUONOS DIALEKTIKA

Devintojo ateitininkijos kongreso išvakarėse

Savo straipsnyje „Trys pamatiniai klausimai“ (1911), šiame, pasak dr. J. Girniaus, „iš tikro pagrindiniame ateitininkuos dokumente“¹, Pranas Dovydaitis ne tik klausė, kuo save vadiname ir kokios mūsų pareigos, siekiai bei keliai, bet ir „ką mes matome aplinkui“². Tai reiškia: jau pačioje ateitininkų kūrimosi pradžioje žvilgis išlaukėn turėjo turėti lygios svarbos, kaip ir žvilgis vidun; ateitininkija atsirado, paakinta kaip tik to, ką regėjo *aplinkui*, būtent „žmogaus tragediją be Dievo, bedvasės kultūros grėsmę, mokslo, palenkto ateizmui, svaičiojimus“³.

Tai galioja ir šiandien. Dar daugiau: žvilgis išlaukėn šiandien yra gal net reikalingesnis negu anksčiau, kadangi paregėti dabartinę išlaukę yra pasidarę žymiai sunkiau. Pradinių ateitininkų aplinka buvo gana ryški: *tai kovingasis ateizmas ir nihilizmas*, vadinasi, rungtynės dvasios plotmėje. Tuo tarpu dabartinių ateitininkų aplinka nėra tokia aiški. Jie gyvena pasaulyje, kuris būdingas ne tiek rungtynėmis už idėją, kiek *rungtynėmis už duoną*; rungtynėmis, kurios darosi dvasiai vis abuojesnės. Kas čia šiandien plėšosi dėl to, ar Dievas yra, ar jo nėra? Jei jis yra, gerai; jei jo nėra, dar geriau. Kas čia šiandien žvelgia Juozo Girniaus teiginio tiesą: „Didysis visos istorijos klausimas yra žmonijos santykis su

¹ Girnius J. Pranas Dovydaitis, Čikaga, 1975, p. 353.

² Cit. iš: Yla S. Ateitininkų vadovas, Pumginas, 1960, p. 88.

³ Cit. iš: Yla S. Ten pat.

Dievu, o ne politinės ar socialinės įtampos"?⁴ Juk pasauliui, kuriame gyvename, kaip tik rūpi politinės, o ypač *socialinės* problemos. Didžiojo inkvizitoriaus Kristui pateiktas šūkis „Pirma pasotink, o tik paskui reikalauk dorybių“ yra daugelio jau įsirašytas į savo kovos vėliavas. Dabartinė aplinka atskleidžia slydį nuo idėjos į duoną.

Tačiau tai įžvelgti nėra lengva. Nes argi „duona“ nėra viso mūsų buvimo bei veikimo pagrindas? Argi socialinė neteisybė, pirmiausia išeinanti aikštėn „duonos“ stoka, nebado mūsų akių jau net tarptautiniu mastu? Ar tad nereikia visų pirma *sotinti ir sotintis*, kad galėtum tikėti ir melstis, kurti ir pats tobulėti? Inkvizitoriaus šūkis, tarsi kokie rūkai, aptraukia mūsų aplinką taip, kad joje neregime nieko, kas mums prieštarautų. O kai niekas mūsų neužkalbina, tam nieko nė nesakome. Šiandien nėra nei Renano, nei Haeckelio, net nei Šliūpo. Šiandien tėra vyskupas Camara, motina Teresė, brolis Schulzas. Šiandien, kaip tas pats inkvizitorius skelbia, „nėra nuodėmės, o tik alkis“. Nenuostabu todėl, kad Amerikos ateitininkuose yra atsiradęs „akivaizdaus prieš“ ilgesys: „Tada visi labiau sukrustų ir kovotų“⁵. Nes ateitininkai yra taip pat savos aplinkos augintiniai. Betgi jeigu ši aplinka yra kartu ir *manoji*, kaip galėčiau jai priešintis ir net su ja kovoti? Upė juk neteka prieš savo pačios srovę, upė būna pasroviui.

Pravartu tad yra IX ateitininkijos kongreso išvakarėse susimąstyti: *kokioje aplinkoje mes ryžtamės „liudyti Kristų ir tautą“* (kongreso šūkis)? Šios aplinkos vardas, kaip sakyta, yra „duona“ arba gerovė. Koku tad būdu „duona“ įtaigauja mūsų liudijimą? Kas yra ji pati: *likimas*, su kuriuo susitaikome? *laimėjimas*, kuriuo džiaugiamės? o gal *dialektika*, kurioje lengva susipainioti, kuri tačiau yra reikli kaip likimas ir džiugi kaip laimėjimas?

⁴ Girmius J. Žmogus be Dievo, Chicago, 1964, p. 6.

⁵ Kun. S. Yla, plg. „Ateitis“, 1975, Nr. 4.

1. Duona kaip gundymas

Nuostabiausias Kristaus gyvenimo įvykis yra jo gundymai dykumose. Iš tikro mes galime nesunkiai įsivaizduoti, kad Kristus alko ir troško, kad jis buvo persekiojamas, kankinamas ir galop nužudytas. Būdamas „kaip visi žmonės" (*Fil 2, 7*), Kristus nešė kartu su mumis visą mūsų vargo našatą (plg. *Mt 8, 17*). Tačiau *jis buvo be nuodėmės*. Kaip tad galėjo būti gundomas? Mes kažkodėl esame įsitikinę, kad gundymai esą nuodėmės pasekmė ir kad todėl juo žmogus šventesnis, juo mažiau esąs gundomas. Bet štai Kristus yra Šventų Švenčiausias ir vis dėlto jis buvo gundomas - ne menkniekiais, o pačiais didžiaisiais mūsų gyvenimo dalykais: duona, galybė ir valdžia. Paversk akmenis duona! Pulk nuo šventyklos stogo ir neužsimušk! Imki pasaulio karalystes savo žinion! Tai ne mažmožiai. Tai pasiūlos, apimančios visą mūsų būvio plotmę. Jos rodo, kad gundymas yra tiesiog suaugęs su šiuo būviu ir kad todėl jo niekas išvengti negali - nė pats Kristus.

Gundymas yra nuodėmės pirmatakas. Juo yra išmėginama mūsų laisvė: kaip apsispręsimė Dievo atžvilgiu? Ar pagarbinsime savo Kūrėją ir Viešpatį, ar pulsime ant kelių prieš jo priešininką, kad iš jo rankų imtume tai, ką jis mums siūlo? Kristaus gundymai dykumoje atveria pačią žmogiškojo gyvenimo gelmę: *stovėti kryžkelėje tarp Dievo ir velnio*. Ir šios kryžkelės niekas apeiti negali. Kristaus pavyzdys rodo, kad šventumas tik sustiprina bei pagilina gundymus: nusidėjėlių galima suvilioti ir gražia smulkmena; šventajam gi reikia jau parodyti „viso pasaulio karalystes bei jų didybę" (*Mt 4, 8*).

Kristaus gundymų eilėje *duona* stovi pirmoje vietoje: „Liepk, kad šie akmenys pavirstų duona" (*Mt 4, 3*). Ką reikia ši pasiūla? Ką nori gundytojas ja pasiekti? Ir kaip pasielgsime mes šios pasiūlos akivaizdoje, kadangi ji yra istorijoje nuolatinė? Visas pasaulis dabar šaukiasi duonos. Jos šaukėmės ir mes, palikę tėvynę, - ne tik mes, tremtiniai bei pabėgėliai, bet ir visi anie senesnieji duoneliautojai.

Duona yra simbolis viso to, kas žmogui reikalinga pasaulyje išsilaikyti. Būdamas ne tik dvasia, bet ir kūnas, žmogus *alksta*: valgio, apdaro, pastogės, šilumos, judėjimo... Duona yra visų šių alklių tenkinimo prasmuo. Tai būtinybė, kurioje susibėga visos mūsų gyvybės šaknys. Užtat nėra nė kiek nuostabu, kad velnias visų pirma Kristui pasiūlė duonos, nes Kristus, „išpasninkavęs keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų, buvo labai alkanas" (*Mt 4, 2; Lk 4, 2*). Todėl velnias jam ir tarė: „Jei tu Dievo Sūnus, liepk, kad šie akmenys pavirstų duona" (*Mt 4, 3*). Juk jei Kristus galėjo gydyti ligonius, tildyti audras, vaikščioti viršum vandens, kodėl jis negalėtų akmenų paversti duona? Sotintis jam juk vis tiek reikia. Kam tad laukti, kad kas nors *kitas* jam duonos duotų? Kodėl jos nepasirūpinti *pačiam*? Juk Kristus nei arė, nei sėjo. Jis priklausė nuo kitų dosnumo. Tačiau kam šio dosnumo laukti? „Liepk šitam akmeniui pavirsti duona" (*Lk 4, 3*), ir klausimas bus išspręstas. Ar visuose šiuose žodžiuose negirdime ir mūsų pačių pokarinio likimo? Ar visas dabartinis socialinis rūpestis nėra paskata akmenis paversti duona?

Tačiau Kristus šios paskatos - tokios aiškios ir logiškai pagrįstos - nepriima. Jis regi joje kažką tamsaus ir klatingo. Jis išgyvena ją ne kaip *pasiūlymą*, kurį reiktų svarstyti, o kaip *gundymą*, kurį reikia tiktai atstumti. Todėl jis jį ir atmeta visu ryžtingumu: „Žmogus gyvas ne viena duona" (*Mt 4, 4*). Kristus nesako „ne duona", bet „ne viena duona". Duonos jis neneigia; jis neigia tik jos pakankamumą: „ne viena". Ir štai šie Kristaus žodžiai „ne viena" kaip tik ir atskleidžia duonos gundymo esmę: *kas turi duonos lig soties, ima tikėti, kad jis yra gyvas viena duona*. Tuo tarpu Kristus gundytojui atsako: „Žmogus gyvas ne viena duona, bet ir kiekvienu žodžiu, kuris išeina iš Dievo lūpų" (*Mt 4, 4*). Vien duonos žmogui nepakanka. Vien duona yra gyvas tik gyvulus. Žmogui gi reikia daugiau, negu vien duonos. Jam reikia dar ir žodžio iš Dievo lūpų. O šisai Dievo žodis yra pats Kristus. Štai kodėl Kristus „duondariu" nevirto - nei sau pačiam, nei kitiems. Pavertęs akmenis duona, jis būtų patvirtinęs gundytojo įtaigaujamą mintį, esą žmogus yra gyvas viena duona.

Ir vis dėlto su duonos problema Kristui teko grumtis ne tik pasninkaujant dykumoje, bet ir skelbiant „karalystės Evangeliją“ (Mt 4, 23) Izraeliui. Izraelis laukė Mesijo ne tik tokio, kuris žmogų sutaikytų su Dievu, bet sykiu ir tokio, kuriam pasirodžius laukų medžiai neštų gausaus vaisiaus, dirva duotų didžio derliaus, ir niekas krašte nemirtų badu (plg. Ez 34, 28-29). Kitaip tariant, *Izraelis laukė ne tik atpirkėjo, bet ir duondario*. Kai sykį Kristus žydams priminė, esą jie, kadaise klaidžiodami dykumose, maitinėsi „dangaus duona“, kurios jiems davęs ne Mozė, o „mano Tėvas“, žydai čia pat ėmė Kristų prašyti: „Viešpatie, duok visuomet mums tos duonos“ (plg. Jn 6, 31-34). Duonos ilgesys, sujungtas su Mesijo laukimu, buvo Izraelyje gyvas visą laiką. Tai Kristus kartą pasakė žydams tiesiog į akis. Padauginęs duonos ant Tiberiados ežero kranto ir pasotinęs ją išalkusių minią, Kristus norėjo pasitraukti nuo šalumon. Tačiau minia sekė paskui jį tarsi išalkęs šunytis. Tada Kristus tarė: „Jūs ieškote manęs..., kad prisivalgėte duonos ligi soties“ (Jn 6, 26). Izraelis niekaip negalėjo suprasti, kad Mesijas galėtų skelbti Dievo karalystę, neduodamas jiems duonos.

Užtat Kristui ir reikėjo labai aiškiai atsiriboti nuo šių duonos lūkesčių ir pasakyti, kame gi glūdi tikroji jo pasiuntinybė. Ir jis tai padarė Kalno pamoksle, tardamas: „per daug nesirūpinkite savo gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite. <...> nesisielokite ir neklausinėkite: 'Ką valgysime?' - arba: 'Ką gersime?' <...> nesirūpinkite rytdiena, nes rytojus pats pasirūpins savimi“ (Mt 6, 25, 31, 34). Dar daugiau: Kristus net įspėja tuos, kurie mano gali gyventi vien duona: „Vargas jums, turtuoliai, nes jūs jau atsiėmėte savo paguodą. Vargas jums, kurie dabar sotūs, nes būsite alkani“ (Lk 6, 24-25). *Duonos gundymą Kristus atmeta ne tik sau: jis neigia jį ir visoje žmogiškojo gyvenimo plotmėje. Kiekvienoje būklėje žmogus negali būti gyvas „viena duona“.* O kur jis tai mėgina, ten girdi Kristaus pasmerkimą. Kristus nori, kad jo Evangelija būtų supras-ta bei priimta ne kaip iš akmenų padaryta duona, o kaip žo-dis, išėjęs iš Dievo lūpų. Ir tai jis pabrėžia visu įsakmumu.

2. Duona kaip pareiga

Tačiau nei pokalbis su velniu dykumoje, nei Kalno pamokslas nėra vieninteliai, kad išsemtų Kristaus nusistatymą duonos atžvilgiu. Evangelija pasakoja ir apie pasaulio teisumą istorijos užsklandoje, kur duona taip pat išeina aikštėn, bet jau visiškai kitoje šviesoje. Kalno pamoksle Kristus peikia *rūpestį duona sau pačiam* skelbdamas, kad sotūs taps alkani, vadina si, kad duonos gausa sunaikins pati save. Tuo tarpu pasaulio teisme Kristus siunčia „į amžinąją ugnį“ (Mt 25, 41) tuos, kurie *nesirūpino duona* kitam: „Juk aš buvau išalkęs, ir jūs manęs nepavalgydinote“ (Mt 25, 42). Ne jis pats, Kristus, buvo išalkęs, bet *mūsų artimas*, tasai mažiausiasis Kristaus brolis, ir ko jam, „vienam iš šitų mažiausiųjų“, nepadarėme, to nepadarėme nė Kristui (plg. Mt 25, 45). Duona kaip visokeriopo alkio prasmuo virsta pasaulio teisme *mastu*, kuriuo yra matuojama mums mesta Kristaus ištarmė.

Šitoje vietoje kaip tik ir susiduriame su *duonos dialektika*. Skelbdamas, kad „prisiartino Dievo karalystė“ (Mk 1, 15), Kristus nepažadėjo, kad šioje karalystėje nebebus alkanųjų, trokštančiųjų, benamių, ligonių, kalinių. Tokios rojinės santvarkos jis nepažadėjo. Priešingai, jis net atkreipė apaštalu dėmesį, kad „vargšų jūs visada turite šalia savęs“ (Jn 12, 8). Kol istorija teka, tol blogis siautėja, ir būtų savęs paties apgaulė laukti, kad Kristaus mokslas šį siautėjimą paverstų rojaus sandora. Todėl Kristus ir atstūmė velnio pasiūlą būti *duondariu* ir peikė tuos, kurie *rūpinasi duona sau*. Antra vertus, Kristus amžinu pasmerkimu grasina tiems, kurie *nesirūpina duona artimui*. Kristus nėra duondarys, tačiau *jis yra teisėjas mūsų kaip duondariu*. Jis pats akmenų nepaverčia duona, bet jis teisia mus, jei mes to nedarome artimo labui. Mes neprivalome rūpintis tuo, ką *patys* valgysime ir gersime, bet mes privalome rūpintis tuo, ką valgys ar gers mūsų *artimas*, tasai mažiausiasis Kristaus ir mūsų brolis. Rytojaus diena priklauso ne mums, bet mūsų artimui. Todėl *rūpestis rytojaus diena yra iš tikro rūpestis savo artimo ateitimi*. Mes turime imti artimo vargą ir jį nešti, kaip Kristus ėmė ir nešė mūsų var-

gą. Mes turime akmenis paversti duona, kad mažiausiasis brolis galėtų būti sotus, aprengtas, turis žmogiškąją buveinę. Ir tai yra tokia didi pareiga, jog nuo jos vykdymo ar nevykdymo priklauso amžinasis mūsų likimas. Tai yra Kristaus Teisėjo nusistatymas duonos atžvilgiu.

Tačiau duonos dialektika tuo dar nesibaigia. Nes ir duona kaip pareiga gali būti *gundymas*. Aprašydamas Kristaus gundymus dykumoje, Lukas pastebi, kad „velnias atsitraukė nuo jo iki laiko - *usque ad tempus*“ (Lk 4, 13), vadinasi, laikinai. Be abejo, velnias niekad negriš prie Kristaus, esančio garbėje. Tačiau jis grįžta prie jo kaip besiskleidžiančio istorijoje. Jis grįžta prie Bažnyčios, prie viso pasaulio ir šįjį gundo - *ta pačia duona*. Dykumose velnias savo pasiūlą rėmė individualiniu Kristaus alkium. Dabar jis savo viliones remia ištisų visuomenės sluoksnių alkium. Duonos gundymas yra ne tik asmeninis, bet ir visuomeninis: čia yra gundoma ir valstybė, ir bendruomenė, ir galop pati Bažnyčia. Juk socialinių neteisybų ir skurdo yra pilna visur. Tai pati akivaizdybė. Tačiau tokia pat akivaizdybė yra ir Kristaus Teisėjo pasmerkimas, jei šios neteisybės ir šio skurdo nešaliname. Geradarybė yra vienas iš pagrindinių Kristaus mokslo ir Bažnyčios veiklos principų.

Bet kaip tik į šį principą ir atsiremia gundytojas, atskleisdamas duonos dialektikos gelmę. Gyvendami alkstančio bei skurstančio pasaulio akivaizdoje, esame krikščioniškosios dorovės verste verčiami jį *vaduoti* iš šitokios padėties. Tačiau ši pasaulio padėtis dažniausiai yra ne asmeninės kaltės, o neteisingos visuomeninės santvarkos pasekmė. Čia tad gundytojas ir šnibžda: „*Pakeiski šią santvarką*“. Griebkis revoliucijos, ir išnyks alkis bei skurdas. *Paversk artimo meilę įstatymu!* Kam laukti Kristaus teismo, jei teismą galime padaryti mes patys? Galime nuteisti visus tuos, kurie alkanąjo nevalgydina, trokštančiojo negirdo, nuogojo nepridendia. Tai, atrodo, pats lengviausias ir pats sėkmingiausias kelias. Dykumose velnias kurstė *dieviškąją* Kristaus galybę. Istorijoje velnias kursto *žmogiškąją* mūsų pačių galybę. Todėl revoliucinė nuotaika ir revoliucinė teorija šiandien vyrauja ne tik komunistiniame sąjūdyje, bet net ne vieno Bažnyčios atstovo ar teologo dvasioje bei veik-

loje. Kuriasi ištisa „išsilaisvinimo teologija“, pasišovusi kaip tik išvaduoti aną mažiausiąjį brolių iš žemiškosios priespaudos. Duonos gundymas yra atgijęs mūsų dienomis visu plotu. Bažnyčia gundoma tapti duondare lygiai ta pačia prasme, kaip buvo gundomas ir Kristus. Užtat Kristaus atsakymas velniui, duotas dykumose, galioja ir Bažnyčios veiklai: „Žmogus gyvas ne viena duona“. Revoliucija yra gundymas todėl, kad ji neregi, kuo gi iš tikro žmogus yra gyvas, būtent: „ir kiekvienu žodžiu, kuris išeina iš Dievo lūpų“. *Revoliucija regi tik alkį, bet ji neregi žmogaus*, tarsi sotus žmogus jau būtų iš tikro pilnutinis žmogus ir nebetrokštų nieko daugiau. Duona kaip pareiga virsta irgi savo priešingybe. Tai regime ypač aiškiai ten, kur revoliucija iš tikro yra jau įvykusi socialinės neteisybės vardu: ten žmogus neteko ir duonos, ir laisvės. Artimo meilė nesiduoda paverčiama įstatymu.

3. Duona ir teisybė

Kur tad slypi „duonos problemos“ išsprendimas? Kaip susiderina paties Kristaus iškelta „duonos dialektika“: „nesirūpinkite, ką valgysite“, ir kartu: „jei nepavalgydinote mažiausiojo brolio, manęs nepavalgydinote“? (Plg. Mt 6, 25; 25, 45) Kaip skirti duonos gundymą nuo duonos pareigos?

Duonos dialektikos priešybių sandorą yra nurodęs irgi pats Kristus Kalno pamoksle tardamas: „Palaiminti alkstantys ir trokštantys teismo: jie bus pasotinti“ (Mt 5, 6). Tai reiškia: *ne alkio numalšinimas įvykdo teisybę, bet teisybės įvykdymas numalšina alkį*. Ne iš duonos gausos gema teisinga socialinė santvarka, bet iš teisingos socialinės santvarkos kyla duonos gausa. Todėl palaiminti ne sotūs, bet alkstantys, jei šie visų pirma alksta teisybės, nes teisybės alkis pasotins ir kūno alkį. Teisybė ir duona yra priešingybės: jos susiderina tik tada, kai vyrauja *teisybė*. Duonos vyravimas yra visados vilionė ir apgaulė.

Tačiau kas gi yra ši „teisybė“ Kristaus lūpose? Duona, kaip sakėme, yra prasmuo kūninio alkio visokiais jo pavida-lais. Būdama duonos priešingybė, *teisybė savaime yra simbolis*

dvasinio alkio - taip pat įvairiausiomis jo formomis. Teisybė yra alkis kiekvieno žodžio, „kuris išeina iš Dievo lūpų“. Nereikia posakio „iš Dievo lūpų“ imti grynai bei siaurai *religine prasme*, kaip mes esame įpratinti bei įpratę. Žodis „iš Dievo lūpų“ nėra tik pamokslas, pamokymas, Evangelijos skelbimas. Žodis „iš Dievo lūpų“ yra *kiekvienas dvasinis* veiksmas ar veikalas, nes kiekvieną jį lydi Šventosios Dvasios įkvėpimas, apšvietimas, paskatinimas. Tiksliau sakant, žodis „iš Dievo lūpų“ yra *kiekvienu kultūrinė veikla*, ir šiuo žodžiu žmogus yra gyvas ne mažiau negu duona. Žmogus kaip žmogus - o ne tik kaip gyvūnas - pasisotina duona tik tada, kai kartu sotinasi ir dvasinės kultūros vertybėmis. Čia yra tasai pagrindas, ant kurio sueina santaikon bei vienybėn „duona“ ir „teisybė“ kaip du pilnutinio žmogiškumo prasmens.

Duona yra gundymas todėl, kad ji suardo šią sandorą, stengdamasi iškilti viršum teisybės arba pastumti šiąją šalin. Duona yra gundymas, kadangi ji kėsina suvesti visą mūsų žmogiškumą į viršinę regimą gerovę: gerai pavalgyti, gražiai apsirengti, patogiai įsikurti, pasižmonėti, pasivažinėti, pasilinksmiti... Tai duonos pažadai ir jos tikrovė. Sutelkusi visą mūsų žmoniškumą aplinkui save, duona nepalieka mums nei laiko, nei jėgų, nei noro atsidėti dvasiniam alkui, anam žodžiui „iš Dievo lūpų“. Duonos apniktas žmogus nė nepasijunta, kaip pradeda skursti dvasia. Kultūriniai jo reikalai tuomet išsisemia prie staliuko restorane, pasišokimu diskotekoje, pasivaišiniu sueigose. O visos dvasinio gyvenimo lytys, reikalaujančios bent kiek įtampos, susitelkimo ir atsidėjimo, esti pastumiamos užnugarin. *Duonos valdomas žmogus barbarėja*. O žmogui barbarėjant, smunka ir kultūrinė kūryba, smunka ir religija, virsdama paviršutinišku bažnyčios lankymu: šv. Mišios esąs įvadas į pažįstamųjų susitikimą ar net pasižmonėjimą bei pasišokimą. Ne Mišios yra centras, bet susitikimas ar pasižmonėjimas. Mišios yra tik priedas, tik įprotis, tik ceremonija. Duonos alkio numalšinimas anaip tol nenumalšina dvasios alkio. Jis tik šįjį pridengia, iškreipia, nusmukdo.

Štai „ką mes matome aplinkui“ ir štai kokioje aplinkoje atitininkija ruošiasi „liudyti Kristų ir tautą“. *Liudyti Kristų ir*

tautą esmėje yra ne kas kita, kaip liudyti teisybę. O liudyti teisybę reiškia liudyti jos pirmenybę ryšium su duona, vadinasi, su visa ana gerove, kuri mus yra apsupusi ir kurios esame net persunkti. Ar tad netikslu kongreso išvakarėse apmąstyti šio liudijimo santykį bei galimybę ryšium su mūsų „duonine“ aplinka? Ar kartu su kūno alkio tenkinimu, vadinasi, su rūpesčiu duona, žengia ir dvasios alkio tenkinimas, vadinasi, rūpestis teisybe? Duonos gausa lietuviuose - tiek Europoje, tiek ypač Amerikoje - yra gana ryški. Bet ar ryški yra ir dvasios gausa, ano kultūrinio žodžio „iš Dievo lūpų“ gausa? Kodėl vegetuoja mūsų spauda? Kodėl skursta knygos? Kodėl esame tokie tingūs įvairiems kultūriniais poreikiams? Ar mūsų gyvenime kartais nevyksta tai, ką Kristus yra taręs: „Vargas jums, kurie dabar sotūs, nes būsite alkani“ (Lk 6, 25)1 Esame sotūs kūniškai. Bet ar neartėja grėsmė, kad būsime alkani dvasiškai? O gal kartais jau esame šia prasme alkani? Prieš 30 metų, atrodo, buvo priešingai. Prieš 30 metų buvo mums savaime aišku, kad „žmogus gyvas ne viena duona“, nors jos turėjome ne per gausiai ir nors ją ėmėme iš svetimų rankų. Dabar, savo pačių rankomis pavertę akmenis duona sau, pradedame tikėti, kad tai jau ir viskas, kad žmogus gali būti gyvas ir „viena duona“. Ateitininkijos kongresas yra didžiulė šventė. Gi krikščionybė yra įpratusi prieš didžiąsias šventes „perkratyti sąžinę“ išpažinties reikalui. Ar toks „perkratymas“ nebūtų naudingas ir didžiosios ateitininkų šventės išvakarėse? Ar tai nebūtų pats pirmasis žingsnis Kristaus liudijimo keliu?

Ne kitoks yra būdas ir liudyti *tautą*. Mes esame svetur tam, kad liudytume mūsų tautos skriaudą bei nelaimę, kad padėtume jai kovoje už laisvę ir teisybę. Lietuvių tauta kovoja ne už duoną. Duona ten, tiesa, yra kukli, bet jos yra. Lietuvio darbštumas papildo komunistinės santvarkos trūkumus. Tuo mes didžiuojamės. Tačiau mūsų tauta alksta dvasios; ji alksta tikrųjų - ne melagingų - dvasinių vertybių. Lietuvis tėvynėje savaime gręžiasi į mus svetur ir laukia iš mūsų, kad tuo ar kitu būdu patenkintume jo dvasinį alkį. *Tai mus įpareigoja ligi pat sąžinės gelmių*. Tačiau šią pareigą - *liudyti tautą* - įvykdysime tik tada, kai iš tikro teiksime teisybei pirmenybę, vadinasi, kai kultūrą kursime ir ją gyvensime.

Bet galgi „kultūrinę veiklą grįsti Lietuvos reikalavimais būtų ne tik nerealu, bet net ir neprotinga"? Galgi „užsimoję perplaukti Atlantą, mes neperplauktume nė Spyglio"? Tokių abejonių girdime bei skaitome⁶. Tik *kuo* tokiu atveju liudysime tautą? *Niekas nekuria kultūros sau pačiam. Kultūrinis egoizmas yra pseudokultūra.* Tai tinka ne tik individui, bet ir grupei, net jei ši grupė ir vadintųsi išeivija. Jeigu tad ateitininkai nori liudyti tautą, tai jie gali tai sąžiningai atlikti tik kultūriniu darbu *tautai*. Ateitininkiškosios kultūros iš tikro nėra. Yra tik lietuviškoji kultūra. O lietuviškoji kultūra savo prigimtimi yra lietuvių tautos kultūra, vis tiek kur ji būtų sukurta: prie Spyglio ar prie Naručio. Nes *tautos kultūra yra viena vienintelė*. Ji nesuskaldoma į „kultūrą išeivijai" ir „kultūrą Lietuvai". Kuriama išeivijai be krypties Lietuvon kultūra virsta iš tikro šaltibarščiais. Be krypties tautos linkui „šaltibarščiai" būtų mūsų operos ir parodos, mūsų eilėraščiai ir romanai, mūsų filosofija ir teologija. Be krypties tautos linkui visa tai būtų ne tautos liudijimas, o jos išdavimas. Be krypties tautos linkui ateitininkijos *tautiškumo principas* būtų grynas tuščiažodžiavimas. Kaip Kristų - Dievą galima liudyti ne „liežuviu, bet darbu ir tiesa" (1 Jn 3, 18), taip tiktai „darbu ir tiesa" galima liudyti ir tautą.

Pats ateitininkijos kongresas yra valanda išpažinti *tiesą* Kristaus ir tautos akivaizdoje. Laikas po kongreso yra metas išpažintą viešai tiesą vykdyti *darbu, kad* mūsų išpažinimas suspindėtų „duoninėje" mūsų aplinkoje ir kad ši aplinka regėtų mūsų darbus tarsi miestą, pastatytą ant kalno (plg. Mt 5,14). Miestas kaip kultūros prasmuo yra Kristaus minimas ne veltui: tai nuoroda mūsų veiklos kryptčiai, vedančiai į dangaus Tėvo garbę ir į pagalbą slegiamai tautai. Nėra ateitininkiškosios kultūros, užtat yra *ateitininkai - kultūros kūrėjai*. Liudyti Kristų ir tautą tad ir reiškia įsipareigoti anam ant kalno regimam miestui kaip kūrybinių mūsų pastangų prasmeniui. Štai linkėjimas kongreso šventei ir pokongresinei kasdienai.

⁶ Plg. *Keblys K.* Kultūriniai ateitininkų uždaviniai išeivijoje // „Ateitis", 1977, Nr. 3 ir Nr. 4; ypač Nr. 3, p. 73-74.

ATEITININKAI IR GYVENAMASIS MOMENTAS

1. *Jaunimo judėjimas apskritai*

Norint tiksliai suprasti ateitininkų tikslus ir uždavinius, reikia bent trumpai suvokti jaunimo judėjimo prasmę taip kultūriniu, taip pedagoginiu atžvilgiu.

Jaunimo judėjimas atsiranda protesto keliu prieš senosios kartos žygius. Ne visuomet tas protestas turi pakankamo pagrindo, ne visuomet jis remiasi išmintingu nusistatymu atsisakyti nuo senesniųjų žmonių žygių ir pradėti eiti naujais keliais. Bet visados jis lieka protestu, vadinasi, jaunesniųjų nepasitenkinimu senesniaisiais.

Kaip reakcija, jaunimo judėjimas gema tik tada, kada senųjų nusistatymų srovė formaliniu atžvilgiu pasiekia savo maksimumą ir kai jaunojoje srovėje susirenka pakankamai jėgų ir noro eiti nauja kryptimi. Tada prasideda atvira kova. Tokiomis ypatybėmis pasižymėjo šv. Bernardo Klerviečio sukeltas jaunimo judėjimas; tokį pat protesto pobūdį turėjo šv. Pranciškaus Asyžiečio broliai; tą pat reiškė Savonarolos, Gottschedo jaunuolių būriai. Kai ekzaktinių mokslų klestėjimas grėsė paversti žmogų formulių rinkiniu, Rousseau teorijų įtakoje Vokietijoje kilo „Wandervogel“, kurių šūkis buvo bėgti iš kultūros į gamtą, į tolį; palikus žmogaus rankų padarus, grožėtis laisvos gamtos kūryba.

Jaunimo judėjimas nelieka tik grynu protestu arba senųjų vertybių neigimu. Jis nori ir statyti. Į jaunimo judėjimą reikia žiūrėti kaip į visuotinį, kuris apima Dievą ir žmogų, tautą ir žmoniją, klases ir individus, mąstymą ir gyvenimą, idealą ir tikrovę; kuris savo esme visados yra ideologinis ju-

dėjimas, norįs suteikti gyvenimui naujos jėgos ir naujo skaidrumo. Dėl šitų siekiamų tikslų jis paprastai pasižymi materialiai nesuinteresuotu idealizmu, didžių idealų meile, pasitikėjimu principų galybe ir paslankumu į kovą su neprotiniais senesnės kartos gyvenimo įpročiais. Jau vien šitų kilnių ypatybių atžvilgiu jaunimo judėjimas yra teigiamas visuomenės gyvenimo veiksnys ir didelis pažangos akstinas. Aišku, jis gali iškrypti ir nueiti griovimo keliu. Bet tam reikia tinkamos vadovybės. Šito pavojaus saugotis jaunimo slopinimu, būtų pats rizikingasis būdas, kuris susprogdintas dažnai atidaro kelią nenumatytoms pasėkoms. Tuo tarpu kai išmintingu judėjimo tvarkymu galima viso to puikiai išvengti. Tokia yra jaunimo judėjimo prasmė *kultūriniu* atžvilgiu: atsisakius nuo senosios kartos žygių, formuoti naujo žmogaus tipą.

Pedagoginiu atžvilgiu jaunimo judėjimas pirmiausia *siekia prisirinkti išgyvenimų*. Tai yra ryškus jaunatvės bruožas, kuris išeina aikštėn taip paskirų jaunuolių gyvenime, taip jaunimo susidraugavimuose. Skirtumas tik tas, kad paskiras jaunuolis renkasį tų išgyvenimų neplaningai ir netvarkingai, tuo tarpu susidraugavimuose jis esti vedamas idėjų ir prityrusių vadų, kurie tąjį išpūdžių norą pakreipia tinkama vaga. Šis iš prigimties kyląs savaimingas linkimas lieka visados, nors dirbtiniu būdu jis gali būti ir sulaukytas. Bet tuomet jaunimas, išstumtas iš susidraugavimų ratelio, eina į gatvę ir ten ieško išpūdžių. O šis dalykas pedagoginiu atžvilgiu yra pats pavojingasis. Šitie nepašaukti auklėjimo veikėjai gali kartais turėti labai blogos įtakos.

Kitas dar didesnės svarbos turįs jaunimo judėjimo siekimas yra *susidaryti sąmoningą pasaulėžiūrą*. Jaunuolis bijo vienumos, nes instinktyviai jaučia, kad pats vienas yra per silpnas spręsti didžiuosius gyvenimo klausimus. Izoliacija nuo kitų šiuo atžvilgiu gali jaunuolį ne tik nuvesti šunkeliais, bet ir visiškai pražudyti. Ideologinis žmogaus pasirengimas yra nę kiek ne mažesnis už profesinį pasiruošimą. Tad jeigu pastarajam atbaigti yra reikalingi susidraugavimai, tuo labiau jie reikalingi pirmajam tobulinti.

Šitie jaunimo judėjimo siekimai yra labai brangintini ir ugdytini, nes jie simbolizuoja prigimtąjį žmogaus linkimą į socialinę vienas kitam pagalbą ir draugingą sugyvenimą, kas yra kiekvienos tautos klestėjimo laidas, jeigu jie bus užgniaužti, jaunimas, kaip teisingai pastebi prof. Linus Boppas, užsidegs neapykanta ir pasipriešins, arba ieškos šių dalykų papildymo tokiose srityse ir formose, kurios jauniems nėra pageidaujamos. Kad taip iš tikro ir atsitinka, tai rodo mūsų dienų faktai. Ateitininkų jaunimas pasipriešino, o kitos srovės neįvykdytiems siekimams papildyti ieško kur kitur. Bet naivu būtų manyti, jog taip gražiai klestėjusį judėjimą galima vieną dieną sustabdyti. Jeigu jis savo buvimui pateisinti neturėtų kitokių pagrindų, tai greitai jo likviduoti nėra galima jau vien dėl to, kad jis yra *jaunimo* judėjimas. O kai prie šito jaunatvės entuziazmo prisideda dar kiti motyvai, judėjimo sustabdyti nieku būdu negalima.

Kaip ten yra su kitų srovių jaunimu, gal pakalbės jų žmonės. Mums šiuo atveju rūpi ateitininkiškasis jaunimas. Kodėl būtent ateitininkai nenusilenkė p. švietimo ministerio aplinkraščiui ir savo judėjimo nesustabdė? Paviršium pasidairę žmonės mėgsta spręsti esą čia yra politiškai sumetimai - tiesiog Krikščionių demokratų partijos kurstymas. Šitoks sprendimas yra daugiau negu lengvapėdiškas. Parodyti jo klaidingumui pasvarstykime ateitininkų judėjimą iš esmės.

2. *Ateitininkų judėjimas*

Ateitininkų judėjimas kilo remdamasis tais pačiais dėsniais, kuriais remiasi ir jaunimo judėjimas apskritai. Tai buvo protestas prieš tą demoralizuojančią rusų mokyklų ir valdžios įtaką, kuri skleidė aplink save dechristianizaciją, nihilizmą ir anarchiją. Šis judėjimas susiliejo su kitu, kuris protestavo prieš lietuvių nutautinimą ir siekė tautos nepriklausomybės. Tuo būdu ateitininkai jau iš pat pradžių turėjo prieš akis du uždavinius: *religinį ir tautinį*. Iš vienos pusės, jai reikėjo atremti tą didžiulę dechristianizacijos bangą, kuri

slinko iš Rytų, prisigėrusi nihilizmo, o iš Vakarų - materializmo. Iš kitos - sulaikyti nutautinimo procesą, planingai rusų valdžios vykdomą. Ateitininkai atsisakė nuo senosios kartos žygių, kurie buvo pažymėti ateizmo ir tautinio atšalimo. Jai reikėjo formuoti naują žmogaus tipą. Tam reikalui jai gairių teikė, iš vienos pusės, *katalikybė*, iš kitos - sveikai suprasta *tautybė*.

Katalikybė ateitininkams nurodė religinį idealą, todėl jie vedamuoju principu savo gyvenimui ir veikimui pasirinko *Omnia instaurare in Christo*. Tai nebuvo ir nėra tik skambus šūkis. Praktiška jo reikšmė mūsų amžiuje yra daug didesnė, negu buvo kada nors pirmiau. Tiesa, visados buvo nuodėmių. Bet pirmiau nuodėmė buvo laikoma nuodėme. Tuo tarpu moderniškaisiais laikais pradėta stengtis nuodėmę pateisinti įvairiais higienos, mokslo, meno ir net etikos išvedžiojimais. Mūsų laikai labiau negu kuri kita epocha yra reikalingi religinio atnaujinimo. Bet atnaujinimas eina tik per atsinaujinimą. Todėl ateitininkai pasiryžo pirma patys išgyyti religinio susipratimo, religija pamatuoti dorinį savo gyvenimą, savo darbais ir pavyzdžiu plėsti katalikiškąjį apaštalavimą. Iš josios eilių turėjo išeiti subrendę religiniu atžvilgiu žmonės, kurie paskiau galėtų sėkmingai kovoti su skleidžiamą dechristianizacija.

Tautybė ateitininkijai buvo ir tebėra individuali visuotinio kultūros turinio lytis. Ji yra teigiamasis gyvenimo veiksnys ir individuališka tautos reiškimosi forma. Vadinasi, ji yra priemonė, bet nieku būdu ne tikslas. Ateitininkams yra svetimas *internacionalizmas*, kuris, paneigdamas tautinę, vadinamąją individuališką, kultūros turinio lytį, galiausiai paneigia ir patį turinį. Jai taip pat yra svetimas ir *nacionalizmas*, kuris tautybę padaro absoliučiu tikslu, tveria kinų sienas tarp paskirų tautų ir galop žūsta savo ekskluzyvizme. Ateitininkai žino, kad tauta yra tokia sutelktinio gyvenimo lytis, kuri atsiranda pačios prigimties veikimu ir todėl sudaro tiesiogines sąlygas individui tarpti. Jie ją brangina ir myli, ką ne kartą yra įrodę net savo gyvybės kaina.

Šitokie tad buvo ateitininkų atsiradimo pamatai, ant kurių jie statė tolimesnio buvimo rūmus. Juos griauti būtų galima tik tada, jei patys pamatai pasirodytų nebetekę savo reikšmės. Deja, gyvenimo prityrimas mums rodo visai ką kita. Taip religinis, taip tautinis ateitininkų uždavinys nė kiek nenustoja savo aktualumo. Prieš karą dechristianizacija plito prisidengusi nihilizmo vardu, šiandien ji plūsta pas mus po liberalizmo vėliava. Popiežiaus Pijaus XI akcentuojama Katalikiškoji akcija dar labiau pabrėžė ir paskaidrino religinį ateitininkų siekimą, kuris įgavo naujos spalvos ir naujo gaivumo. Kada dvasininkai pasiima sau tik priežiūros ir vadovavimo rolę, o visą religinį dinamiškumą perkelia į pasaulininkus ir uždeda jiems pareigą apaštalausti visur ir į visas gyvenimo sritis grąžinti Kristų - ateitininkai jaučiasi ypatingu būdu pašaukti vykdyti mūsų krašte šį kilnų uždavinį, nuo kurio tikslaus išsprendimo pareina ir mūsų tautos gerovė. Šis įsijungimas į Katalikiškosios akcijos eiles davė ateitininkams dar vieną labai stiprų jos reikalingumo motyvą.

Jeigu imsime *tautinį* uždavinį, vėl pamatysime, kad ir šitoje srityje ateitininkų vaidmens aktualumas nė kiek nesumažėjo. Tautos sudarymas savo valstybės nėra atbaigiamasis, bet pradedamasis etapas tikrajai tautinei kultūrai kilti. Kokiais keliais šita kultūra nueis, kokią kryptį pasirinks, tai pareis nuo to, kokį tautybės supratimą turės inteligentai. Internacionalizmo srovė pas mus teka jau gana seniai. Paskutinių metų gyvenimas pagimdė ir nacionalizmą. Nereikia apie tai kalbėti. Kas turi akis, tas mato. Todėl ateitininkai, kovoję pirma tik su viena pirmąja srove, dabar gavo kovoti ir su antrąja. Taigi ir tautiškumo atžvilgiu ateitininkams prisidėjo dar naujas motyvas gyventi.

Dabar pagaliau prieiname prie tikslaus atsakymo, kodėl ateitininkai pasipriešino p. švietimo ministerio išleistam aplinkraščiui. Tiesa, juo uždaryta tik Moksleivių sąjunga. Bet tuo pačiu yra suardoma Federacijos vieningumas. „*Katalikiškumo žymė sudaro mokslą einančiam katalikų jaunimui tiek svarbaus bendrumo, kad jo organizacija iš esmės gali ir privalo būti vieninga. Jei suskirstysime katalikiškąją organizaciją į nepri-*

klausomas organizacijas pagal amžius, katalikiškasis jaunimas nustos nuoseklaus organingo išsivystymo per įvairius savo amžiaus laikotarpius¹. Ateitininkų principai turi apimti visą žmogų nuo to momento, kada jis išeina iš artimiausios šeimos globos (kas faktiškai reiškia gimnazijos pradžią) ir lydėti jį visą gyvenimą. Ateitininkai niekuomet nesutiks, kad josios nariais jaunuoliai galėtų būti tik tada, kai per aštuonerius gimnazijos metus visokios prieškrikščioniškos įtakos bus iškraipiusios jų sielas. Todėl:

1) *Ateitininkų moksleivių sąjungos uždarymas reiškia sukludymą organiškai plėtotis katalikiškajam jaunimui per įvairius jo amžiaus laikotarpius.*

Toliau. Kadangi ateitininkai taip visumoje, taip atskirose savo dalyse buvo ir yra protestas prieš Lietuvos visuomenės nukrikščionėjimą, kadangi ji jaučiasi ypatingu būdu įpareigota imtis Katalikiškosios akcijos, todėl:

- 2) *Ateitininkų moksleivių sąjungos uždarymas reiškia silpninimą kovos su Lietuvos dechristianizacija;*
- 3) *reiškia draudimą dalyvauti katalikiškajai moksleivijai Katalikų akcijoje;*
- 4) *Ateitininkų moksleivių sąjungos uždarymas reiškia silpninimą kovos su internacionalizmu, iš vienos pusės, ir nacionalizmu - iš kitos, kas ypatingai šiuo metu mūsų krašte yra aktualu dėl rusų ir vokiečių įtakos.*

Štai pirma paaiškinti, o paskui trumpai suformuluoti tie motyvai, kuriais ateitininkai remiasi, nesutikdami su Moksleivių sąjungos uždarymu. Šitie motyvai, tiesa, išplaukia iš organizacijos esmės, bet jie reikšmės turi ne tik pačiai organizacijai, bet ir Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje, ir visai lietuvių tautai. Suprantamas bus taip pat ir klaidingumas to tvirtinimo, kad vienintelis moksleivių kuopelės pagrindas buvęs tautinės sąmonės ugdymas. Šiam tikslui esant pasiektam, ir kuopelės nustojančios savo prasmės. Lietuviškumas buvo tik

¹ Šalkauskis St. Žr. „Židinys“, 1925, Nr. 8-12, p. 237.

vienas tų kuopelių bruožas iš daugelio. Ir susieidamos šia-
me punkte, jos jau nuo 1911 metų skaldėsi pagal pasaulė-
žiūras. Kuopelių atsiradimo priežastis nebuvo *tik* tautiniai
reikalai, bet ir religiniai. Tad *jeigu* pirmuoju atveju ateitinin-
kai būtų nereikalingi (sakom *jeigu*, nes, kaip matėme, ir tau-
tiškumo supratimas ne tik nepažengė priekin, bet dar buvo
gerokai iškreiptas), tad dar lieka antras uždavinys - religi-
nis, dėl kurio svarbumo niekas neabejoja.

Todėl paviršutiniškas yra spėliojimas, esą ateitininkai dėl
to nesutinka su minėtu aplinkraščiu, kad yra reikalingi ku-
riai partijai. Tam, kaip matėme, yra daug gilesnių priežas-
čių. Ar šitos priežastys buvo tinkamai suformuluotos ir pa-
reikštos, kitas dalykas. Galimas daiktas, kad visuotiniame su-
judime pasitaikė ir klaidų. Bet visa tai nėra kiek nesilpnina
pačių nusistatymų rimtumo. Kas norėtų kalbėti, kad ateiti-
ninkai yra tik fanatiški užsispyrėliai, tas turėtų įrodyti: 1) kad
ateitininkai moksleiviai yra nenaudingi nei Bažnyčiai, nei
Tautai, 2) kad anksčiau formuluoti motyvai yra nerimti ir ne-
turi pagrindo. Kad ateitininkų pasipriešinimas yra pagrįs-
tas, tą galop rodo ir dabartinis visuomenės sąjūdis, kurio pra-
džia kaip tik ir buvo Ateitininkų moksleivių sąjungos palie-
timas. Gražinimas katalikų moksleiviams laisvės būtų ir
konflikto galas. Kitokio išsprendimo mes nematome.

3. *Priekaištų pobūdis*

Norint dar giliau išvelgti į ateitininkų nusistatymus dėl
gyvenamojo momento reikalų, reikia panagrinėti ir tuos prie-
kaištus, kurie labai dažnai yra jiems daromi. Tas padės su-
prasti, kad ateitininkai anaipol nėra užsitarnavę tokio spau-
dimo, koks paskutiniu metu pradėjo reikštis.

Būdamą viena ir vieningą mokslą einančių lietuvių kata-
likų organizacija, ar „Ateitis“ į savo įstatus arba į savo vei-
kimo būdą neįvedė nieko tokio, kas skaldytų katalikiškąjį jau-
nimą ir nuo josios atstumtų? Dėl *įstatų* mes drąsiai tvirtina-
me, kad čia gali rasti vietos kiekvienas moksleivis katalikas.

Šituo atžvilgiu „Ateitis“ nėra padariusi nė mažiausių paklaidų. Užmetimai iš tautininkiškojo jaunimo pusės, jog šūkis *Omnia instaurare in Christo* esąs per aukštas ir todėl nepasiekiamas, remiasi klaidingu supratimu idealo ir tikrovės santykių. Tam tikras tarpas tarp idealo ir tikrovės (didesnis ar mažesnis - tai pareis nuo vykdytojų noro ir sugebėjimo) visados prigimtinėje tvarkoje buvo ir bus. Visiškas šitų dviejų elementų sutapimas galimas yra tik antprigimtyje. Ir todėl idealo įvykdymas tikrumoje reiškia žengimą iš prigimtosios tvarkos į antprigimtąją. Bet iš to dar negalima daryti išvados, kad dėl to patį idealą reikėtų atmesti arba pažeminti. Todėl nieku būdu negalima kaltinti „Ateities“, kam ji per 20 gyvavimo metų nepasiekė savo idealo. Šito priekaišto pobūdis išduoda paslėptą jo autorių mintį, kad krikščionybės keliami idealai yra jiems per aukšti. Bet dėl to „Ateitis“ nėra nė kiek kalta.

Su tokiu griežtumu negalėtume kalbėti apie „Ateities“ veikimo būdus, vadinasi, apie tas priemones, kuriomis stengiamasi idealas realizuoti. Kaip kiekvieno žmogaus, taip ir ateitininkų veikimas turėjo ir tebeturi silpnybių bei klaidų. Kiekviena idėja, susidūrusi su žeme, nustoja truputį savo žvilgėjimo. Bet ne dėl to, kad pati būtų pažeminta, bet kad buvo apnešta dulkėmis. Nupūskite jas, ir ji vėl sublizgės pirmykščiu skaidrumu. Tokių dulkių buvo - ir tebėra - prilipusių ir prie „Ateities“ principų. Jos tad siauro ir negilaus žvilgio žmonėms duoda progos apkaltinti ir pačią organizaciją - net ir jos idealą. Šiai klaidai išibrauti palengvina psichologinė priežastis - panaudoti kovai su priešinga pažiūra priešininko, kaip žmogaus, silpnybes bei klaidas, kas logikos atžvilgiu yra visiškai nepateisinama. Gal tai yra naudinga savo pozicijoms strateginiu atžvilgiu, bet fizinio karo apgaulių įvedimas į idėjų kovą galiausiai reiškia pralaimėjimą. Šitoks kovos būdas - iš atskirų faktų daryti apibendrinimų ar tai apie organizacijas, ar tai apie idėjas - turi būti svetimas ne tik katalikams, bet ir visiems garbingiems žmonėms. Jei-gu šito garbingumo principo būtų daugiau paisoma, šiandien daugelis dalykų nebūtų ginčo objektais.

Labiausiai dabar puolamas dalykas, tiesiog *lapis offensio- nis* - yra tariamas *ateitininkų politiškumas*, dar daugiau - *ateitininkų partiškumas*. Ateitininkams prikišama, kad jie politikuoją, kad jie esą Krikščionių demokratų partijos įrankis. Reikia tikėti, kad priekaišto autoriai turi galvoje politiką, su- prastą siaura prasme, nes plačia prasme politika, kaip susi- domėjimas visuomeninio gyvenimo problemomis, yra leisti- na ir net privaloma ne tik ateitininkams, bet ir visiems. Tuo tarpu partinė politika, vadinasi, tų visuomeninio gyvenimo problemų įvilikimas į kurios nors partijos programos drabu- žius ateitininkams iš tikro yra neleistina, kas aiškiai formu- luota ir jos principuose. Tokia teorija, o praktika?

Priekaišto klaidingumas glūdi jo apibendrinime. Juk At- eitininkų federacija yra trilypė. Todėl norint ją kaltinti parti- niu politiškumu, reikia pasakyti, ar ji kaltinama visa, ar tik kuri jos sąjunga; toliau, ar ateitininkai kaltinami kaip *orga- nizacija* apskritai, ar tik paskiri jų nariai. To nepadarius prie- kaišto autoriams, mes patys tokį išskirstymą padarysime.

Sendraugių ateitininkų sąjungai, kaip sąjungai, šito priekaiš- to, rodos, nedaroma. Bent mums neteko jo kur užėti. Todėl apie ją nė nekalbėsime. Kad paskiri josios nariai dalyvauja partijų gyvenime, *tai jie daro ne kaip „Ateities“ organizacijos na- riai*, bet kaip laisvi piliečiai, kurių socialinis veikimas daž- niausiai neišvengiamai esti surištas su kurios nors partijos reikalais. To „Ateitis“ jiems drausti nė negali. Tai būtų pi- liečio teisių siaurinimas.

Studentų ateitininkų sąjunga susidaro iš paskirų kolektyvi- nių vienetų (draugovių, korporacijų...), kurių veikimo sritys viena nuo kitos skiriasi, pavyzdžiui, abstinentai, menininkai, teisininkai ir kt. Daryti priekaištą dėl politikavimo visiems yra mažių mažiausiai netikslu. Ogi norint tvirtinti, kad jis yra pagrįstas, reikėtų konkrečiai nurodyti, kad ta ir ta draugo- vė, tas ir tas klubas užsiima partine politika. Tada tie kolek- tyviniai vienetai pasiteisins arba prisipažins kalti. Tuo tarpu mes galime drąsiai teigti, kad Studentų ateitininkų sąjunga, kaip jungtinis atskirų vienetų padaras, yra nepolitinė ir nė- ra niekieno įrankiu vykdyti savo programai.

Dėl paskirų narių galėtume štai ką pastebėti. Studentams ateitininkams, kaip subrendusiems ir laisviems piliečiams, yra leidžiama priklausyti partijoms (žinoma, tokioms, kurių programa nesipriešina katalikybei), *bet tik savo pačių atsakingumu ir ne kaip organizacijos nariams, vadinasi, ne kaip ateitininkams*. Deja, turime apgailestauti, kad pasitaiko atskirų asmenų, kurie pamiršta šituos dėsnius ir su partiniu darbu ne kartą suriša *ateitininko* vardą. Visa tai paskui duoda progos kitaip nusistačiusiems padaryti apibendrinimų apie visą sąjungą. Tuo tarpu kaip tie individuališki (gal net ir kolektyviški) išsišokimai, taip tie apibendrinimai yra klaidingi: *pirmieji* dėl nesugebėjimo praveisti griežtos skiriamosios linijos tarp partijos reikalų ir „Ateities“ principų, antrieji - dėl logiškumo ir garbingumo principų stokos. Šitie išsišokimai yra nenormalumai; juos reikia taisyti, bet ne išplėtus primesti ir kitiems.

Moksleivių ateitininkų sąjungos kaltinimas politikavimu turi mažiausiai pagrindą. „Ateities“ statusas moksleiviams, vadinasi, tiems, kurie neturi brandos atestato, *visiškai neleidžia dalyvauti jokiaje politinėje partijoje*. Išsišokimų, aišku, būta ir čia, ypač prieš 1926 m. Bet tai iš dalies pateisinama vyresniu ano meto moksleivių amžiumi ir inteligentų stoka. Stingant inteligentų, į darbą įtraukta ir neprisiruošusių. Šitų nenormalumų pradžioje buvo sunku ir išvengti. Ir į visa tai reikia žiūrėti kaip į praeinamo pobūdžio reiškinį, kuris jau negrįžtamai pasibaigė. Daryti iš to plačios išvados ir skelbti tai prie kiekvienos progos, reiškia ne ką kita, kaip garbingos kovos supratimo stoką.

Čia reikia paminėti ir tą faktą, kad kuriais tai metais per rinkimus balsavimo lakšteliuose šalia Krikščionių demokratų partijos figūravo ir ateitininkų vardas. Tai iš tikro buvo didelis „lapsus“, kuris gal pateisinamas ano meto socialinių idėjų sąmyšiu. Gyvenimui diferencijuojantis, tokių dalykų pasikartoti negali.

Taigi pasirodo, kad priekaištas, daromas ateitininkams dėl politikavimo, remiasi kai kurių vienetų išsišokimais. Kitokio pagrindo jis neturi ir negali turėti. Dera todėl priešingai nusistačiusiems, jeigu jie nori būti garbingi kovotojai, iešką tik

tiesos, padaryti galą tai logiškai klaidai, kuri nuolat kartojama taip jų spaudoje, taip gyvu žodžiu. Mes atsišaukiame į jų - kartu ir į visų - gerą valią idėjinę kovą pagaliau padaryti garbingą.

Kita klaida, esanti daugelio nesusipratimų priežastimi, yra ta, kad kai kas į „Ateities“ organizaciją žiūri ne kaip į *jaunimo*, bet kaip į *suaugusių* organizaciją. Šitomis pažiūromis remiantis, pradedama reikalauti, kad ateitininkai jau būtų visapusiškai susiformavę katalikiškumo, lietuviškumo ir inteligentiškumo atžvilgiu. Visokie šiais atžvilgiais trūkumai esti dažnai prikaišiojami net pačiai organizacijai. Tuo tarpu reikia neužmiršti, kad „Ateitis“ yra *jaunimo organizacija*, vadinasi, ne susiformavusių žmonių, bet tik besiformuojančių ir formuotinių. Todėl įvairūs trūkumai čia yra visai suprantami. „Ateitis“ formuoja pilnutinio gyvenimo principus, nustato būdus jiems realizuoti ir veda jaunuolius šiuo keliu, veda taip sparčiai, kaip sugeba ir nori eiti kiekvienas *atskirai*. Todėl kai kurių nesugebėjimą arba nenorą nereikia apibendrinti ir paskui daryti klaidingų sprendimų apie pačią organizaciją.

Galima todėl dabar aiškiai suvokti, kad ateitininkams daromi priekaištai turi pagrindą ne pačioje organizacijoje, bet atskiruose jos nariuose. Šią atskyrimą užmiršus, prieinama kartais prie labai keistų išvadų.

4. Santrauka

Baigdami galime sutrauktai pakartoti, kad „Ateities“ organizacijos uždaviniai - protestas prieš dechristianizaciją ir iškreiptą tautiškumo supratimą - yra aktualūs ir šiandien. Todėl dėl jos dalies - Moksleivių sąjungos - uždarymo „Ateitis“ *negali* sutikti ir nesutiks. Dėl dabartinių konfliktų ateitininkai nelaiko savęs nei kaltais, nei atsakingais. Ir išeitį iš viso to mato tik gražinime ateitininkams moksleiviams laisvės.

Ligi šiol daromi ateitininkams priekaištai remiasi kai kurių narių išsišokimais, kurie paskui apibendrinami ir primatejami visai organizacijai. Pati „Ateitis“ jų nėra nusipelnusi. Garbingos kovos vardan jie neturėtų būti daugiau kartojami.

ATEITININKŲ DARBAI IR DIENOS

Literatūros tyrinėtojai laiko Hesiodą Homero priešybe: užuot šlovinęs karo didvyrių žygius, kaip tai daro Homeras, Hesiodas savo veikale „Darbai ir dienos“ apgieda žemdirbių triūsą. Žygiai yra retenybė ir laiko, ir veikėjo atžvilgiu. Tuo tarpu triūsas yra kasdienos būtinybė visados ir visiems. Ir tik tasai, kuris ištveria kasdienoje, yra vertas dainiaus giesmės. Nes žmogaus asmenybė atsiveria ne išskirtiniu žygiu, o įprastiniu darbu. „Kasdienybė yra ta erdvė, kurioje žmogus gali savo idealizmą išskleisti“¹. Rinkdamasis savo siūlymams bei linkėjimams ateitininkijai Hesiodo veikalo vardą, šio straipsnio autorius kaip tik ir mėgintų kreipti ateitininkų akis į kasdienį triūsą, kuris mūsų laukia pasibaigus šventėms bei iškilmėms. Tai atitinka tiek žmogiškąją būseną apskritai, tiek tremtiškąją būseną skirtinai. *Nė vienas išėivis ar pabėgėlis nėra didvyris*. Tremtis nėra žygių erdvė: ne čia „didvyrių žemė“. Užtat tremtis yra bandomasis laikas žmogiškajai garbei bei vertei išlaikyti. „Ne šiandien mums lemta įprasminti savo būtį didvyrių žygiais“, - kalbėjo dr. A. Sužiedėlis VII ateitininkų kongrese. - „Mūsų šiandienė dalia sergėti, kad neliktume žmonės silpnuoliai“². Mūsų dalia ne „didybę vaidinti“, o „ją liudyti“³. Ant mūsų pečių gula ne

¹ *Girnius J.* Idealas ir laikas. Žvilgis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išėiviją, Čikaga, 1966, p. 228.

² *Sužiedėlis A.* Cit. iš: *Girnius J.* Min. veik., p. 235.

³ *Girnius J.* Min. veik., p. 235.

Homero didvyrių, o Hesiodo žemdirbių našta. Šią tad našta autorius ir norėtų nūnai savame rašinyje pasklaidyti⁴.

I. Protesto sąmonė

1. Ateitininkijos kilmė iš protesto

Savo knygoje „Ateitininkų ideologija“ (1933) St. Šalkauskis klausia, „koks realinis reikalas yra pasaulęs „Ateities“ organizaciją į gyvenimą“, pastebėdamas, kad „organizacijos tikslai priklauso nuo jos faktinės *kilmės* ir nuo jos idealinės *esmės*“⁵. Idealinė ateitininkijos esmė yra, kaip Šalkauskis sako, „visa atnaujinti Kristuje, tarnaujant Dievui ir tėvynei“ (p. 68). Šia prasme ateitininkai, tarsi kokie šaukliai-bėgikai, yra perėmę krikščionybės švyturį, kurį prieš juos nešė įvairūs sambūriai sambūrėliai, einą ne tik ligi Valančiaus, bet net ligi šv. Pauliaus, kuris pirmasis yra nusakęs ateitininkų šūkį: *visa pelenkti Kristui kaip Galvai* (plg. Ef 1, 20). Faktinė šios idealinės esmės lytis visados yra kildinama konkrečių istorijos paskatų. Ateitininkų atveju tokia paskata, kaip ją aptaria St. Šalkauskis, yra buvusi pastanga „užbėgti už akių tai demoralizuojančiai įtakai, kuri ėjo iš barbariškos rusų valdžios ir iš ištižusios laisvamanybėje rusų inteligentijos“ (ten pat). Ši paskata girdėti ir pačiame pirmajame dar bevardžių ateitininkų atsišaukime 1909 metais, paruoštame Liuvene studijuojančių lietuvių katalikų, daugiausia kunigų, ir išsiuntinėtame Fribūro, Krokuvos, Petrapilio ir Romos studentams. Šiame atsišaukime kviečiama nežiūrėti ramiai ir nebūti abejingiems trijų anuometinių apraiškų atžvilgiu: 1) „kad nemaža lietuvių, iš-

⁴ Čia sklaidysimas mintis autorius prieš trejetą metų yra dėstęs savo laiške Ateitininkų federacijos vadui dr. Petruui Kisieliui (plg. „Draugas“, 1974, spalio 5 ir 12 d.). Nūnai jis kiek pertvarko, išleisdamas tai, kas neesminga ar laiko jau pralenkta, ir papildydamas tuo, kas iškilo svarstybose ryšium su anuoju laišku (plg. „Ateitis“, 1975, Nr. 4 ir 1976, Nr. 3).

⁵ Prof. Šalkauskis St. Ateitininkų ideologija, Putnamas, 1954, p. 64.

ėjusių mokslus, užmiršta savo šventas pareigas ir tarnauja svetimiesiems, tuo tarpu suvargusioje mūsų tėvynėje visokie atėjūnai ir išgamos kitų tautų kultūros ir politikos vardan varo nelemtą ištautinimo darbą"; 2) „kad šiekios ar kitokios partinės ideologijos vardan temdomas mūsų brolių protas"; 3) „kad žemesnės kultūros blizgučių vardan jų protuose ir širdyse silpninama doros pagrindai, o jų sieloje griaunama kilnūs tikėjimo idealai"⁶. Konkretus tad reikalas, pašaukęs „Ateities" organizaciją į gyvenimą, arba faktinė šios organizacijos kilmė yra *ryžtas spirtis nutautinimui, nukriksčioninimui ir suburžuazėjimui*.

Šia prasme ir privalome kalbėti apie ateitininkijos kilmę iš protesto ir pagal šią kilmę apspręsti mūsų organizacinės veiklos tikslus. Šia prasme suvokė katalikų telkiamąsi į organizacinį vienetą ir patys didieji ateitininkų sąjūdžio vadovai: Pr. Dovydaitis ir St. Šalkauskis. Visi pirmieji Dovydaičio raštai - „Guyau moralės kritika", „Trys pamatiniai klausimai", „Biblija ir Babelis", „Kristaus problema" - buvo ne kas kita, kaip gaivalingas protestas prieš ano meto mėginimą sumitinti evangelijas ir nuistorinti Kristų. Dr. J. Girnius vadina Dovydaičio studiją „Trys pamatiniai klausimai" ateitininkų „sąjūdžio sąmonės išreiškimu"⁷. O šioji sąmonė reiškėsi „atviru stojimu prieš dienos madas"⁸, kuriuo pasižymėjo Dovydaičio straipsniai ir kurį jis pats norėjo diegti ateitininkijon: „*Dovydaitis kritiškai pervertina moderniuosius stabus*"⁹. Todėl ir pats Dovydaitis, kalbėdamas po 25-rių metų apie antikristo tarnus universitetų katedrose, apibūdino pradinę savo veiklą kaip „protestą prieš to meto antikristiškas nuomones"¹⁰.

Tai, ką Dovydaitis vykdė gaivališkai ir tiesiog savaimingai, Šalkauskis vėliau nusakė istoriosofiškai: „Ateitis savo kilme reiškė protestą prieš demoralizuojančią rusų mokyklų ir valdžios įtaką, kuri nešė su savimi nukriksčionėją, nihiliz-

⁶ Cit. iš: *Yla St.* Ateitininkų vadovas, Putnam, 1960, p. 20.

⁷ *Girnius J.* Pranas Dovydaitis, Čikaga, 1975, p. 354.

⁸ Ten pat, p. 355.

⁹ Ten pat, p. 389.

¹⁰ Cit. iš: *Yla St.* Ateitininkų vadovas, p. 27.

mą ir anarchiją, jei mūsų tautinis atgimimas buvo visų pirma protestas prieš mūsų visuomenės sulenkėjimą ir suaristokratėjimą, tai mūsų religinis atgimimas buvo visų pirma protestas prieš mūsų šviesuomenės religinį, dorinį ir visuomeninį sumenkėjimą rusiškojo nihilizmo įtakoje"¹¹. Todėl nors paviršium Šalkauskio „Ateitininkų ideologija“ ir atrodo esanti gana sausa ir atsaji, savo gelmėse betgi ji yra pinte perpinta kovos šūkais. Pasak Šalkauskio „tarnavimas tiesai ir teisybei niekad nepapsieina be kovos su netiesa ir neteisybe“¹². Todėl „yra būtina sužadinti ateitininkuose maksimalinį veiklumą, tikrai sakant, veiklumo entuziazmą, taip pat pastumti tą veiklumą į neišvengiamą apsigynimo ir privalomo pasipriešinimo vagą... Gyvenimas visados yra kova dėl savo idėjų, ir katalikų gyvenimas mažiau negu kitų žmonių gyvenimas sudaro išimtį iš šitos taisyklės“. Šalkauskis net spėja, kad ne vienas, „ypač ateitininkų priešai“, pasipiktins jo „karingu tonu“ (p. 261). Tačiau jis šio pasipiktinimo nesibaimina ir net pabrėžia: „Iš tikrųjų kviečiu ateitininkus būti tikrai kovojančios Bažnyčios nariais“ (ten pat). Jis atmeta tik „prievartą kaip normalią kovos priemonę“ (p. 263), nes ateitininkų kovos ginklas yra „pažymėtas tuo kryžiaus ženklu, kuriuo visuomet laimiama“ (p. 235). O kryžius prievartos nepažįsta.

Protesto sąmonė, suaugusi, kaip matome, su ateitininkijos kilme ir buvusi didžiulis vidinis jos veiklos variklis, privalo likti gyva ir šiandien, nes ir grėsmės, su kuriomis ateitininkai stojo kovon, yra likusios gyvos taip pat ir šiandien. Dar daugiau: mūsų dienomis jos yra pasidariusios net įžulesnės. Ateitininkijos pradžioje nukrikščionėjimas grėsė lietuvių šviesuomenei, *laisvai* prisiimant materialistinę pasaulėžiūrą, sklidusią iš ano meto rusiškųjų universitetų. Šiandien gi ši grėsmė reiškiasi mūsų tėvynėje valstybinės prievartos būdu, o Vakarų pasaulyje tikėjimu į neaprėpiamą žmogaus galią dauginti duoną ir apvaldyti gamtą. Nutautinimas anuo metu vyko prisiimant rusiškąją ar lenkiškąją kultūrą. Šian-

¹¹ Prof. Šalkauskis St. Ateitininkų ideologija, p. 65.

¹² Ten pat, p. 259.

dien jis vyksta prarandant savo identitetą ir nesusivokiant, kas jis, lietuvis išeivis, esąs. Suburžuazėjimas anuo metu reiškėsi ieškant geresnių tarnybų Rusijos gilumoje ir tuo pasineriant į rusiškųjų miesčionių būseną. Šiandien jis reiškiasi nepalaujama kūrimosi aistra, kurią gražiai yra apibūdinęs dr. J. Girnius: „Ne apleiskime stokojame energijos, o tik leidžiame ją sugerti nesibaigiamam 'kūrimuisi'. Asmeniškai gerovei kurti turime tiesiog pionierinės energijos. Visi pasigėrėtinai kuriamės. Bėda tėra, kad nerandame ir galo savo 'kūrimuisi'..., kol visą ši 'kūrimąsi' užbaigia širdies smūgis"¹³. Kaip tad būtų galima tremties ateitininkams protesto sąmonę laikyti antraeiliu uždaviniu ar jos net iš viso neugdyti? Pradinis ateitininkų užmojis duoti tinkamą atkirtį nukrikščionėjimo, nutautėjimo ir suburžuazėjimo veiksniams niekad nebuvo toks reikalingas, kaip dabar. Tai, ką J. A. Herbačiauskas prieš 45-rius metus tarė Lietuvos ateitininkams, visa galima tinka ir tremties ateitininkams: „Ateitininkas - aktyvistas, žengiąs ateitin. Bet mane erzina ateitininkų lepšiškumas, apsilaidimas, ypač dabartiniu momentu. Visur, visose vietose pas mus spjaudoma krikščionybės dvasia, o mūsų ateitininkai tyli, tartum užkerėti... Visokius 'idėjų' primestinukus mums bruka prochvostai, o mes tylim, taigi bijom... *Nuvalykim dabartį, jei norim regėti skaisčią ateitį*"¹⁴.

2. Protesto prasmė

Iš sykiro atrodo, kad protesto sąmonė esanti neigimas, tuo tarpu ateitininkų šūkis „Visa atnaujinti Kristuje“ yra pats didžiausias teigimas. Todėl ne kartą peršasi mintis, esą visų pirma reikėtų kurti, o tik paskui kovoti; esą ateitininkai yra linkę laikyti save labiau naujojo pasaulio statytojais, negu senojo griovėjais. Antra vertus, ar įmanoma yra statyba, neparuošus jai vietos ir nenuvalius jos nuo akmenų ir piktžolių? Ar ateiti-

¹³ Girnius J. Idealas ir laikas, p. 226-227.

¹⁴ Cit. iš: *Yla St.* Ateitininkų vadovas, p. 62.

tininko gyvenimas nėra panašus į veiklą izraelitų, grįžusių iš Babilono nelaisvės, kai jie viena ranka laikė mūrinių mentę, atstatydami Jeruzalės sienas, o kita - kario kardą, gindamiesi nuo juos nuolatos puldinėjančių priešų (pis. 2 ir 4, 11-12)? Kas tad yra toji protesto sąmonė, kurią ateitininkams taip peršame ir kurios aštrume regime ateitininkijos gyvybę?

Žodis „protestas“ yra lotynų kalbos vedinys. Veiksmažodis *protestari* (*verbum deponens*), iš kurio šis vedinys yra kilęs, reiškia „liudyti kito vietoje“ arba „už kitą“. Kaip *pro-nuntius* (vienas iš popiežiaus diplomatinių rangų) yra „nuncijaus“ vietoje, taip *pro-testans* arba *pro-testis* yra asmuo kito asmens arba jo reikalo vietoje. Žodinėje „protesto“ reikšmėje slypi liudijimas bei atstovavimas, vadinasi, visiškai *teigiama* dalykas. Neigiamas atspalvis čia krinta akin tik todėl, kad reikalas liudyti ar atstovauti iškyla paprastai puolimo atveju. Tada reikia šį puolimą atremti, o puolimo atrėmimas visados yra kova kaip neigiamybė. Ir vis dėlto ši neigiamybė yra nešina didžia teigiamybė. Tai ypač rodo pirmųjų amžių krikščionys kankiniai-liudytojai: *martyr* juk reiškia liudytoją. Jie buvo liudytojai Kristaus vietoje: *testari pro Christo*. Tiesa, jie neigė stambeldiškosios valstybės reikalavimą aukoti cezario genijui smilkalo grūdėlį. Jie šio grūdelio neaukojo ir mirė. Tačiau jie mirė ne už neiginį, o už patį didžiausią Teiginį, būtent Kristų. Protestuodami prieš vertimą mesti ugnin smilkalo grūdėlį, jie liudijo Kristų kaip vienintelį savo Viešpatį. To nesuprato, sakysime, ano meto krikščionių kritikas Celsas, klausdamas: „Kas gi čia blogo tarti: cezaris yra Kyrios?“ Bet Viešpats Kyrios krikščionims buvo ne cezaris, o Kristus. Liudijamasis pradas buvo kankinių protesto esmė.

Taip yra su kiekvienu protestu. Jis yra neigimas atžvilgiu to, *prieš kurį* protestuojama, bet jis yra teigimas atžvilgiu to, *kuris* protestuoja, nes tuo jis liudija bei išpažįsta savas vertybes. Juk kodėl gi protestuotume, jei mums būtų vis tiek, ar mūsų pasaulėžiūra, dorovė, tautybė, garbė yra puolamos, ar pripažįstamos? O jei protestuojame prieš jų niekinimą bei naikinimą, tai tuo pačiu jau liudijame šių vertybių brangumą bei šventumą. Nes tyla grėsmės atveju reiškia sa-

vo vertybių, o tuo pačiu ir savęs išdavimą. Pavyzdys: jei lietuviai nebūtų protestavę, Australijos vyriausybei pripažinus Baltijos valstybių įjungimą į Sovietų Sąjungą, jie būtų išdavę savą tautą ir save kaip lietuvius, nes pati tauta šiuo metu protestuoti negali. Todėl tremtiniai ir turėjo *tautos vietoje* liudyti (*protestari*) jos teisę būti nepriklausomai ir šios teisės pažeidimą anuoju pripažinimu. Štai kodėl protestas *prieš ką* visados yra kova *už ką*.

Liudijamuoju savo pobūdžiu protestas yra stiprus veiklos variklis. Jis skatina kurti ir ugdyti tas vertybes, kurias priešas puola ir kurios protestuojančiųjų kaip tik todėl, kad puolamos, esti ypatingai puoselėjamos, nes, kaip pastebi Šalkauskis, „galima sėkmingai gintis tik tol, kol sugebama kuriamai statyti“¹⁵. Kūryba ir protestas sąlygoja vienas kitą: protestas žadina kūrybą, o kūryba įgalina protestą. Jūdviejų negalima padalinti į matmenis „šalia“ ar „anksčiau“. Atospyris atsiranda priešui užpuolus kurią nors vertybę, o ši vertybė stiprėja atospyrio metu. „Iš vienos pusės, - sako Šalkauskis, - tenka ginti savo idealus gyvenimo kovoje, o iš antros pusės - kuriamai juos vykdyti. Kovos momentas turi reikšmės jau ideologiniam susipratimui. Kai atsisakoma kovoti įtikinėjimo priemonėmis, tai tarp pasyviai nusiteikusių žmonių ima išsivyrėti dezorientacija“¹⁶. Protesto sąmonės blėsimas ir yra tokios dezorientacijos arba pasimetimo savame kelyje ženklas.

Be abejo, protestas reikalingas *priešo*, kadangi tik priešo akivaizdoje galima stoti ir liudyti tai, kas man brangu. Tačiau tremties ateitininkai *turi* priešą ir kaip katalikai, ir kaip lietuviai. Kaip katalikai jie turi priešą antikrikščionybės pavidalu, kaip lietuviai jie turi priešą rusiškojo bolševizmo pavidalu. „Ateitininkai, - rašo Šalkauskis, - priklauso Katalikų Bažnyčiai, kuri specialiai vadinasi *Ecclesia militans*, t. y. kovojanti Bažnyčia. *Bažnyčia visados turi priešą*, kuris nuolatos mobilizuoja ir koncentruoja savo pajėgas destruktvynei kovai su Kristaus palikimu. Kaip Bažnyčia niekad negali

¹⁵ Prof. Šalkauskis *St. Ateitininkų ideologija*, p. 231.

¹⁶ Ten pat, p. 229.

atsisakyti kovos su tuo priešū, taip lygiai ir ateitininkai niekadados negali nurimti ir nebūdėti pamiršdami bendro katalikybės priešo pinkles¹⁷. Grėsmė mums kaip katalikams visados yra dabartinė. Tasai „*leo rugiens* - riaumojantis liūtas“, apie kurį kalba liturginės vakaro maldos, nemiega niekadados. Negirdėti šio „riaumojimo“ reikštų neturėti krikščioniškosios klausos. O neturėti šios klausos reikštų gyventi išmonės pasaulyje. *Grėsmės jautimas sutikrovina gyvenimą*, nes atskleidžia pasaulį tokį, koks jis iš tikro yra, būtent persunktą blogio, su kuriuo turime kovoti tiek savyje, tiek aplinkui mus. O „tų blogybių, ardomųjų dechristianizacijos veiksnių, aplink mus yra didelė daugybė, - sako Šalkauskis, - ir visi jie reikia demaskuoti ir visiems paskelbti kovą“¹⁸. Šalkauskis griežtai pasisako prieš tuos, kurie norėtų pasaulį regėti pro rožinės spalvos akinius, nes tai būtų trumparegio akiniai: „Žemažiūrių akys neįžvelgia užsislėpusio šventovių griovėjo ir priima jį pageidaujama svečiu“¹⁹. Protesto sąmonės aštrinimas išaština ir žvilgį, kad griovikas nebūtų vaišinamas kaip „mielas svetelis“. Šv. Jono apaštalo raginimas „ne kiekviena dvasia tikėkite, bet ištirkite dvasias“ (2 Jn 4, 2), iš esmės reiškia: jauskite, kad turite priešą!

3. *Melo atskleidimas*

Priešą betgi turi ne tik katalikybė. Jį turi ir lietuvybė. Ir šis lietuvybės priešas šiandien yra labai konkretus. Tai ne pradinių ateitininkų aplinka lenkiškosios ar rusiškosios kultūros pavidalu ir ne dabartinių ateitininkų aplinka vakariečių kultūros pavidalu. Tai *komunizmas*, rusiškąja savo lytimi - valstybine ir kultūrine - užgriuvęs mūsų tėvynę, sunaikinęs mūsų valstybę ir naikinęs mūsų tautą. Kokią būklę jis sukuria mums, esantiems už Lietuvos sienų, sklaidysime

¹⁷ Ten pat, p. 230.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

truputį vėliau. Šitoje vietoje norime pažvelgti į jį kaip į tautų pavergėją ir pasiklausti, kokių būdu ateitininkai galėtų su savo priešu sėkmingai kovoti, negalėdami jo pasiekti tiesioginiu būdu.

Nereikia aiškinti bei įtikinėti, kad komunistinė visuomenės santvarka yra *prievartinė*. Kol komunizmas yra tik idėja, tik pasaulėžiūra, tol jis laisvai sklinda pasaulyje galynėdamasis su kitomis idėjomis ir pasaulėžiūromis dvasiniu būdu, demokratinių *santvarkų* paprastai nedraudžiamas ir nepersekiojamas. Tačiau - bent lig šiol - komunistinė pasaulėžiūra niekur neišikūnijo visuomenėje anų dvasinių rungtynių keliu. Visur ji tapo kūnu prievarta. Ir štai virtusi visuomenine santvarka, komunistinė idėja laikosi ne savo vidine tiesa, o viršine jėga, slėgdama kitas idėjas ir persekiodama šiųjų atstovus. Grūmėsis laisvai būdamas idėja, komunizmas neigia laisvę, tapęs valstybine santvarka. Tai tikrybė, regima šiandien ne tik Sovietų Sąjungoje, bet ir kiekviename kitame komunistiniame krašte. Prievarta nėra rusiškasis bruožas, kaip kartais aiškinama; prievarta yra komunizmo esmės bruožas.

Bet štai, rašytojas Aleksandras Solženicynas, pats gimęs ir augęs komunistinėje santvarkoje, gerai suvokęs prievartinį jos pobūdį ir todėl stojęs su ja kovon, yra išvelgęs vieną esminę prievartos savybę: *prievarta yra negalima be melo*. Savo parašytoje, deja, nepasakytoje kalboje Nobelio premijos gavimo proga Solženicynas skelbia: „Nepamirškime, kad prievarta viena negyvena ir yra nepajėgi viena gyventi: ji būtinai jungiasi su melu. Tarp jųdviejų esama paties giminingojo, paties prigimtojo gilaus ryšio. Prievartos nieku kitu nepridengsi, kaip tik melu, o melo nieku kitu neišvirtinsi, kaip tik prievarta. *Kiekoienas, kuris sykį paskelbė prievartą savo metodu, turi rinktis melą savo principu*. Gimdama prievarta veikia viešai ir net didžiuojasi savimi. Tačiau išitvirtinusi ir sustiprėjusi, ji pradeda dusti savyje ir nebegali ilgiau tvirti kitaip, kaip apsitraukdama melu tarsi ūkana ir prisidengdama jo saldžialiežuavimu²⁰. Nuosekliai tad Solženicynas ir šau-

²⁰ Solženicyn A. Nobelevskaja lekcija, Muenchen, 1973, p. 64-65.

kiasi pasaulio rašytojų pagalbos, kad šie susijungtų „melui nugalėti“²¹, nes „kai tik melas esti nupučiamas, prievartos nuogybė atsiskleidžia visu šlykštumu, ir prievarta susmukusi žlunga“²².

Solženicyno kvietimas nugalėti melą ateitininkus liečia ypatingu būdu. Apsisprendę už pilnutinę tiesą krikščioniškosios pasaulėžiūros prasme, ateitininkai savaime stoja kovon su kiekvienu melu, o ypač su tuo, kuris šiandien yra apgaubęs tarsi koks rūkas mūsų tautą. Lietuvių tautos dvasią žaloja ne tiek komunizmo įstaigos, nes jų ydos yra per daug aiškios, kiek tasai Solženicyno minimas komunizmo reikalavimas „priešikti melui“ ir „dalyvauti mele“²³, vadinasi, regėti komunizmo netiesą bei neteisybę ir vis dėlto šlovinti jį kaip tiesos bei teisybės „įkūnijimą“, - kaip toje H. Ch. Anderseno pasakoje: regėti karalių nuogą ir vis dėlto plote plote neapsakomai gražiems jo „drabužiams“. Šitoks veidmainiavimas pakerta žmogaus asmenybę, nes sužlugdo jo tiesumą bei garbingumą. Be abejo, tėvynėje žmogaus dvilypumas ne sykį yra tik taktika, kad būtų išsaugotos tos ar kitos vertybės. Todėl iš pavergtų lietuvių negalima būtų reikalauti, kad *jie* nuplėštų komunizmui melagingą jo kaukę. Užtat tremtyje reikia komunizmo melą kelti aikštėn visu įtampumu. Mūsų kova už savą tautą neprivalo apsirėžti grynai politiniais - dažniausiai teisiniais ir todėl tik formaliais - reikalavimais. Mes turime parodyti pasauliui komunistinės santvarkos *ir* melo ryšį ir šio ryšio pavojų tiek laisviems kraštams, tiek laisviems asmenims. Tai yra vienas iš pačių svarbiųjų ateitininkų uždavinių dabarties metu. Nes ateitininkija negali stovėti ir nestovi šalia savo amžiaus istorijos. Atvirkščiai, iš amžiaus istorijos išaugusi, ji savo amžiaus istoriją vertina ir veikia. O mūsų amžiaus istorijoje komunizmas yra pats didžiausias žmogaus išniekinimas, įsikūnijęs prievartine valstybinės sąrangos lytimi, kuri kaip tik ir laikosi melu.

²¹ Ten pat, p. 66.

²² Ten pat.

²³ Ten pat.

Bet ar nėra melo ir laisvėje? Ar nėra melo anuose „kultūros blizgučiuose“, prieš kuriuos pasisakė jau Liuvėno katalikai studentai? Taip, melo yra visur - net geruose darbuose (plg. Mt 6, 2), net religinių nuostatų vykdyme (plg. Mt 23, 23-26), net maldoje (plg. Mt 6, 5; 23, 5). Ir reikia tik stebėtis, kad pasaulio mąstytojai, tiek daug prirašę apie tiesą, tiek maža yra domėjęsi melu. Bet esama didelio skirtumo, ar melas kurį nors dalyką stiprina bei laiko, ar jį silpnina ir žudo. Nėra jokios abejonės, kad melas ir laisvė yra nesutaikomi: melaginga laisvė yra prieštaravimas. Dar daugiau: melas laisvėje yra šiosios išjuoka ir žūtis. Tuo tarpu melo ir prievartos santykis yra atvirkščias: melas prievartos nežlugdo, bet ją kaip tik laiko. Laisvė yra negalima be tiesos. Prievarta yra negalima be melo. Reikia atskleisti melą laisvėje, kad ši taptų *tikra* laisve, vadinasi, sustiprėtų ir sublizgėtų. Reikia atskleisti melą prievartoje, kad ji parodytų savo esminį šlykštumą ir žlugtų visų pirma psichologiškai, o galop ir sociologiškai. Melas yra didžiulė grėsmė. Tačiau ši grėsmė mūsų tyko laisvės erdvėje, kurią esame pasirinkę. Todėl nuo mūsų pačių priklauso, ar nusilenksime laisvėje esančiam melui, ar ne. Eiti prieš melą laisvėje reiškia eiti prieš srovę ir būti priešpriešiais madai. Tikimės, kad ateitininkija įstengs atskleisti melą laisvėje ir laisvėje nepavargs, nors laisvė ir yra didžiai sunki našta. „Kultūros blizgučiai“ yra melagingi, tačiau viliojā. Užtat nuo mūsų laisvės priklauso, ar mes juos laikysime tikrais ir jais naudosisimės, ar išvelgsime jų melą ir juos atstumsime. Tuo tarpu *komunizmas įsakinėja melą ir skriaudą laikyti tiesa ir teisybe*. Ir kas šių įsakymų neklauso, yra nusikaltėlis. Apsispręsti tapti nusikaltėliu komunistinės prievartos erdvėje yra kitos prasmės bei reikšmės dalykas, negu apsispręsti eiti prieš srovę melagingos buržuazinės laisvės erdvėje. Ateitininkija yra pašaukta atskleisti melą visur, kur tik jis gali reikštis ir iš tikro reiškiasi. Susitaikyti su melu laisvėje yra žymiai pavojingesnis dalykas, negu su juo susitaikyti prievartoje. Kas palūžta prievartoje, gali atsitiesti. Bet kas palūžta laisvėje, nebeatsitiesia.

II. Tremties sąmonė

1. Ateitininko būseną tremtyje

Yra būdinga, kad ateitininkų sąjūdis ir net organizacija gimė už mūsų tautos sienų: iš dalies Šveicarijos Fribūre, iš dalies Petrapilyje ir Maskvoje²⁴. Tai yra mūsų būvio *prasmuo*: mes juk esame taip pat užsienyje. Žinoma, skirtumas tarp ateitininkijos pirmatačių ir mūsų yra gana didelis: anieji buvo iš tėvynės tik iškeliavę, mes gi esame iš jos išstremti; anieji galėjo grįžti Lietuvon kiekvieną valandą, mums durys jon yra užtrenktos; jas galime atsiverti, tik išsižadėję savos laisvės, vadinasi, savęs pačių. Ir vis dėlto vienas bruožas jungia mus su mūsų pradininkais, būtent santykis su svetima tauta bei jos kultūra. Jie, kaip ir mes, mokėsi ir dirbo svetur, tačiau gyveno tėvynėje; gyveno ne pastogės, bet žmogiškosios egzistencijos prasme. Jie nė manyte nemanė, kad kraštas, kurio kultūros jie sėmėsi ir kuriam jie atsidėjo, galėtų jiems virsti tėvyne. Be abejo, ir anuo metu buvo lietuvių, kurie savo darbą Rusijoje ar Lenkijoje tapatino su sava būtimi, virsdami rusais ar lenkais. Bet kaip tik prieš tokius ir sukilo ateitininkai, gerai suvokdami, kad būti svetur dar anaip tol nereiškia šį „svetur“ paversti tėvyne. Svetimą kraštą pradiniai ateitininkai išgyveno tiktai lyg kokią šokynę, į kurią pasispyrę jie rengėsi duoti šuolį tėvynėn. Ir štai jausmas, kad kraštas, kuriame augu, mokausi, dirbu, vis dėlto yra ne mano kraštas; kad jis yra man svetimas giliausia žmogiškąja prasme; kad jame esu radęs tik pastogę, o ne manąją žmogiškąją gyvenvietę, - šisai jausmas kaip tik ir jungia ateitininkijos pirmatačius su dabartiniais ateitininkais tremtyje. Tai jausmas, kuris priklauso ateitininkiškajai dvasiai kaip sudedamasis jos pradas. Esant Lietuvoje šis jausmas glūdėjo sąmonėje, nes tėvynė buvo tuomet pati akivaizdybė ne tik žmogiškosios gyvenvietės, bet ir kasdienės dar-

²⁴ Plg. *Yla St.* Ateitininkų vadovas, p. 15-21.

bo aplinkos prasme. Tarp pastogės ir egzistencinės erdvės nebuvo skirtumo. Atsidūrus gi tremtyje, šis jausmas turi iškilti sąmonės švieson ir apspręsti visą mūsų būseną svetur, būtent mūsų santykį tiek su gyvenamuoju kraštu, tiek su mūsų tėvyne.

Ateitininkija atkilo į Vakarų šalis ne kaip duoneliautoja, o kaip *tremtinė*. Ji čia ieško ne duonos, o laisvės. Duoną ji užsidirba gyvenamajam kraštui naudingų darbu, neišgyvendama šios duonos kaip malonės (tai duoneliautojo nuotaika!) ir todėl nepaversdama jos savo gyvenimo tikslu. Ateitininkija gyvuoja svetur, ne kad *gerai*, bet kad *laisvai* gyventų. „Geriau gyventi“ negu tėvynėje yra duoneliautojo siekis ir net jo idealas. Duona ir laisvė yra tasai mastas, kuris periskiria išeivius į duoneliautojus ir tremtinius, nubrėždamas jiems ir jų likimą: duoneliautojams ištirpti, tremtiniams išlikti. Ateitininkija renkasi laisvę, rinkdamasi tuo pačiu ir tremtinio sąmonę su visu iš šios sąmonės plaukiančiu gyvenimo būdu. Tai ateitininkijos lemtis. Tą valandą, kai ateitininkija užgesins savyje tremties sąmonę, ji pasuks duoneliautojos keliu, vadinasi, žūties keliu. Kurstyti tad tremties sąmonę visuose ateitininkuose, o ypatingai jauniausioje jos atžaloje - moksleiviuose, yra dabar pagrindinis mūsų uždavinys ir ateitininkijos išlikimo laidas.

Pabrėžiant tremties sąmonę kaip ateitininkiškosios dvasios sudedamąjį pradą, reikia čia pat pastebėti, kad *tremties sąmonė anaipitol nėra geto sąmonė*. Getas reiškia atsitvėrimą nuo kitų. Tuo tarpu tremties sąmonė laikosi ne atsitvėrimu nuo mus priglaudusio krašto, o vidine sąsaja su mūsų tauta bei tėvyne. Šie dalykai neišskiria ir neneigia vienas kito. Todėl tremties sąmonė yra esmiškai teigiamas nusiteikimas: ji neatmeta to, kas svetima; ji tik ugdo tai, kas sava; ji nesišalina nuo svetimos kultūros; ji tik uoliai puoselėja savąją. Nuosekliai tad *tremtinys visados yra dvikalbis ir dvikultūris žmogus*. Jis prisiima kultūrą bei kalbą to krašto, kuriame jam buvo lemta rasti pastogę. Sykiu tačiau jis ypatingai domisi savos tautos kalba bei kultūra. O jei kas manytų, kad tai esą neįmanoma dėl gyvenamojo krašto kultūros persvaros, nesupras-

tų paties žmogaus: žmogus nėra tokia siaura būtybė, jog nepajėgtų pasisavinti dviejų kalbų bei dviejų kultūrų. Tai nėra nepajėgumo, o dvasinio sulėkštėjimo ir tingumo klausimas. Tremties sąmonė niekad niekada neverčia žmogaus rinktis: arba eiti savos, arba svetimos kultūros keliu. Priešingai, būdami tremtiniai, mes keliaujame abiem keliais, nes juodu eina šalia vienas kito tarsi geležinkelio bėgiai ir todėl niekad nesusilieja į vieną. Nes jei pasirinktume tik savosios kultūros bėgį, atsidurtume gete; jei rinktumėms svetimos kultūros bėgį, nutautėtume. Kultūrinis *dvibėgis kelias* yra tikrasis kiekvieno sąmoningo tremtinio kelias.

Todėl ateitininkai tremtyje, kaip ir jų pirmataikai kadaise užsienyje, lieka *atviri* svetimos kultūros vertybėms ir jas savinasi kiek galėdami tobuliau. Sykiu betgi jie lieka tiesiog *godūs* savosios kultūros, ją ugdydami dvasiškai ir ją remdami medžiagiškai. Ateitininkas pačia savo sąvoka dabar yra dvikalbis ir dvikultūris ir kaip tik tuo tikras tremtinys. Senoji ateitininkų karta, atkilusi iš Lietuvos, liko vienkalbė ir vienkultūrišė ne todėl, kad to reikalautų tremties sąmonė, bet tik todėl, kad ši karta dėl savo amžiaus bei sąlygų nebeįstengė tinkamai pasisavinti svetimos kalbos ir svetimos kultūros. O kas tai įstengė, anaipol nesijaučia esąs užgožtas antros kalbos ar antros kultūros. Jis jaučiasi tik pagilėjęs bei praplatėjęs savu lietuviškumu. Tai turėtų ateitininkai įsisąmoninti visu įtaigumu.

2. Tremties samprata

Bet ar iš tikro mes esame tremtiniai? Kad esame svetur gyveną *lietuviiai*, yra mums savaime suprantama. Tačiau kodėl turėtume vadintis ir ypač būti *tremtiniais*? Ar iš tikro tremtis, kaip tai pabrėžia prof. J. Eretas, „yra organiška mūsų būties dalis“²⁵?

Kas yra tremtis? Tremties klausimas paprastai yra svarstomas šitaip: kas iš savo tautos krašto iškeliavo laisvai, yra

²⁵ Eretas J. Išeivijos klausimais, Roma, 1974, p. 32.

išeivis; kas buvo iš jo išstumtas fiziškai ar morališkai, yra tremtinys. Tokių ištremtųjų pokario metais buvo kelios dešimtys tūkstančių; jie tad visiškai teisingai vadinosi tremtiniais ir gyveno tremtinio nuotaika. Tačiau visi kiti? Lietuvių užsienyje yra juk žymiai daugiau negu išstumtųjų ar pabėgusiųjų. jų daugumos niekas nėra trėmęs - net ir moraline prasme. Jie arba patys iškeliavo, arba jau yra gimę svetur. Kodėl tad reikėtų visus vadinti tremtiniais ir diegti jiems tremties sąmonę? Ar ne tiksliau būtų suvokti save kaip lietuvių, gyvenantį už Lietuvos ribų? Šitaip yra ne vieno galvojama, ir šitaip ne vienas jaučiasi. Deja būtų betgi, jei ir ateitininkai imtų *šitaip* galvoti ir jaustis.

Tremties sampratoje, kuri esti nagrinėjama spaudoje ar jaunimo svarstybose, yra likęs neatsakytas vienas klausimas: *ar šiandien lietuviui gyventi už Lietuvos ribų yra tokios pat prasmės dalykas, kaip italui, prancūzui, vokiečiui, anglui?* Išeivių esama įvairių rūšių: kolonistų, duoneliautojų, nuotykininkų, pabėgėlių, diplomatų, įmonių atstovų, tyrinėtojų ir t. t. Visų šių rūšių paprastai turi kiekviena tauta. Jų turime ir mes, išskyrus tik kolonistus. Į klausimą, kodėl jie gyvena už savos tautos sienų, kiekviena rūšis atsakytų vis kitaip. Tai būtų subjektyvus jų atsakymas. Bet štai mes klausiamo: ar visų šių išeivių, vis tik kokio subjektyvaus akstino vedami jie gyventų užsienyje, *objektyvi būseną* yra ta pati, kai jų tautos kraštas yra laisvas ir kai šis kraštas yra pavergtas? *Ar tautos nelaisvė nekeičia ir išeivių objektyvaus būvio svetur?* Argi mes, lietuviai, šiandien iš tikro buvojame už Lietuvos ribų ta pačia prasme ir tuo pačiu būdu, kaip ir nariai laisvų tautų? Kiekvienam aišku, kad atsakymas į šį klausimą tegali būti neigiamas. Mūsų šalies pavergimas yra sukūręs tarp mūsų, esančių svetur, ir mūsų tautos, esančios tėvynėje, tam tikrą *užtvarą* ir tuo būdu pakeitęs mūsų buvimą svetur. Nors būtume iškeiliavę iš Lietuvos mūsų pačių laisvu apsisprendimu ir todėl niekadoms nebuvę tremtiniai, nors būtume svetur gimę, augę, mokęsi ir savos tautos krašto niekadoms neregėję, tačiau *tą valandą, kai kraštas yra pavergiamas, visi tampame tremtiniais, kurie save laikome lietuviais.* Nes tą valandą tarp mūsų ir mū-

sų tautos atsistoja prispaudėjas, saurdydamas laisvo apsisprendimo santykį tarp mūsų ir tėvynės. Kol tėvynė laisva, galime už jos ribų gyventi bet kokių pagrindu, bet jos vartai mums yra visados atviri, todėl mes tokiu atveju niekad nė netampame tremtiniais. Tačiau kai tėvynė pavergta, jos vartai yra mums užtrenkti, ir mes galime pro juos žengti tik pavergėjui nusilenkę. Ar mes pro juos eisime ar ne, čia neturi reikšmės. Ne subjektyvus noras grįžti tėvynėn ar negrįžti apsprendžia mūsų objektyvią padėtį svetur tėvynės pavergimo atveju, bet *pačios tėvynės padėtis*. Tėvynę pavergdamas, jos pavergėjas užgožia ją sava galia, ir mes atsiduriame už tėvynės sienų, kurių peržengti mums nevalia. Tėvynės pavergimas išmeta mus iš savo krašto; išmeta ir tada, jei būtume iš jo ir anksčiau iškeliaavę savo apsisprendimu. Mūsų kraštas tampa mums uždaras.

Tai tinka ne tik pabėgėliams, kurie krašto pavergimą išgyveno tiesiog, bet ir jų vaikams, ir jų vaikų vaikams, ir visiems laisvai iškeliavusiems. Kiekvienas lietuvis, svetur gyvenęs, užgrobus bolševikams Lietuvą, yra virtęs tremtiniu. Nes pavergtos tėvynės siena dabar yra mums nebe politinė siena tarp valstybių, bet *užtoara mūsųjai laisvei*: ja mes esame atitverti nuo mūsų krašto. O kokių gi vardu būtų galima pavadinti žmogų, jeigu jis yra išvarytas iš savų namų, jei ne *tremtinio* vardu? Gali šis žmogus tarti: „aš nė nežadu į tuos namus grįžti“, jis vis tiek objektyviai bus tremtinys. Ryžtas grįžti ar negrįžti tėvynės neišvaduoja. O kol tėvynė lieka pavergta, tol ir mes nesame jos atžvilgiu *laisvai* buvoję už jos ribų. Todėl *tremtis yra lietuvių būseną svetur, Lietuvai netekus laisvės*. Šia prasme visi esame lygūs, nes visi esame lietuviai, ir visiems Lietuva yra pavergta. Kas šiandien laiko save lietuviu, gyvendamas svetur, tas privalo laikyti save ir tremtiniu. *Pavergto krašto akivaizdoje lietuvių ir tremtinio sąvokos susilieja*. Jų skyrimas būtų nesuvokimas tos objektyvios pakaitos, kurią pavergimas neša ne tik tautai, bet ir jos nariams, esantiems už jos sienų.

Tremties esmę, kaip regime, sudaro ne mūsų santykis su gyvenamuoju kraštu (pasilikti jame ar tikėtis grįžti); ne bū-

das, kaip palikome tėvynę (laisvai iškeliaudami ar pabėgdami); *tremties esmę sudaro mūsų santykis su Lietuvos laisve*. Kol Lietuva laisva, tol kiekvienas svetur gyvenęs lietuvis yra tik paprastas išeivis. Bet kai Lietuva laisvės netenka, tai kiekvienas svetur gyvenęs lietuvis savaime virsta tremtiniu. Štai ko nesame įžvelgę, svarstydami, kas esame: už Lietuvos sienų gyvenę lietuviai ar lietuviai tremtiniai. Žmogų tremtinį padaro ne jo svetimumas gyvenamajam kraštui, bet jo atitvėrimas nuo savojo krašto. Ir kol šis atitvėrimas trunka, vadina si, kol Lietuva nėra laisva, tol visokios kalbos, esą mes nesijaučiame esą tremtiniai, yra tik apgailėtinas nesusipratimas. Jaustis lietuviu ir nesijausti tremtiniu šiandien yra prieštaravimas objektyviai ir psichologinė „šizofrenija“ subjektyviai. Nes nesijausti šiandien tremtiniu reiškia neišgyventi tautinės dramos ir neatveikti sava būseną bei jauseną į tautos nelaisvę, tarsi krašte nieko nebūtų įvykę. Tai yra neįmanoma niekam, kas yra lietuvis. Kol mano kraštas nėra laisvas, tol ir aš nelaisvai klaidžioju pasaulyje, nors eičiau, kur tik noriu, išskyrus manąją tėvynę. O ar šis „išskyrus manąją tėvynę“ neatskleidžia visiškai kitokios mūsų būklės negu, sakysime, užsienio lietuvių prieš Antrąjį pasaulinį karą? Štai kodėl šiandien ir nepakanka sąmonės „lietuvio, gyvenančio už Lietuvos ribų“. *Šiandien reikia tremties sąmonės*, kuri aiškiai mano būseną skirtų nuo mano draugo italo, vokiečio, prancūzo ar anglo, kurie irgi gyvena svetur kartu su manimi, mokydamiesi toje pačioje mokykloje ar dirbdami toje pačioje įmonėje. Ir vis dėlto jų būseną svetur nėra *mano* būseną tame pačiame „svetur“. Suvokę šį skirtumą, suvoksime ir savo pačių būklę, o tuo pačiu suvoksime ir tremties prasmę bei jos paskirtį.

3. *Ateitininkų ryšiai su tėvyne*

Tremties sąmonė apsprendžia ir mūsų ryšius su tėvyne; ryšius, kurie šiandien yra virtę gana erzlaus ginčo dalyku todėl, kad čia susikerta dvi neabejotinos tiesos: 1) reikia ryšių su tėvyne, 2) nereikia ryšių su tėvynės pavergėju. Mat kraš-

to pavergėjas veikia ne tiesiog, o per mūsų šiuos, su kuriais kaip tik privalome ryšių turėti. Jis veikia prisidengdamas mūsų tautiškumu, mūsų kultūra, apskritai visais mūsų laimėjimais mokslo, meno, sporto srityse. Mes trokštame šių laimėjimų, bet mes neigiame jais peršamą „tarybinę“ santvarką, nes šiuo dalyku neturi vienas su kitu nieko bendra.

Bet kaip tik čia ir prasideda ryšių su tėvyne sunkenybės. Kiekviena užsienin vežama lietuviškoji vertybė turinti būti tarybinės santvarkos šauklė tarp šių dalykų, pavergėjo pažiūra, esąs priežastinis santykis. Lietuviškasis menas, mokslas, sportas esą pasiekę aukšto lygio todėl, kad jie kūrėsi tarybinėje santvarkoje, pagrįstoje komunizmu. Kiekvienas kultūrinis renginys užsienyje turįs atskleisti sovietinės santvarkos pranašumą. Žavėdamiesi šiuo renginiu mes turį savaiame žavėtis ir jį išugdžiusią santvarką bei ideologiją. *Nuteikti mus palankiai mūsų krašto pavergėjui yra tokių renginių paslėptas tikslas.* Nėra nė mažiausios abejonės, kad ateitininkija ši tikslą suvokia, todėl gėrisi atvežtomis iš krašto vertybėmis, nė kiek neįtaigaujama komunistinės ideologijos. Tačiau reikia šį sąmoningumą parodyti ir viešai, kaip kad viešai yra rodomos ir pačios vertybės: koncertai, parodos, paskaitos, sportinės varžybos. Kaip tai padaryti, yra kiekvieno atvejo reikalas. Tačiau tiek kultūrinius renginius lankanti publika, tiek patys šių renginių atlikėjai turėtų būti informuojami, kad mes skiriame meną, mokslą, sportą nuo sovietinės santvarkos ir nuo komunistinės ideologijos, kad mes neregime tarp jų priežastinio ryšio; priešingai, kad mes žinome, jog visa tai išaugo *nepaisant* kultūriškai kliudomojo bei slėgiančiojo komunistinės ideologijos pobūdžio. Toks pabrėžimas bei viešas tuo ar kitu būdu pademonstravimas atskleistų ir mūsų pačių vidinį subrendimą: nejaukti to, kas eina iš tautos, su tuo, kas eina iš tautai priimestos santvarkos bei pasaulėžiūros. Lietuva dar anaipol nėra „tarybų šalis“, kaip tai nori pasauliui įtaigauti prispaudėjas. Atjungti Lietuvą nuo tarybinės santvarkos visų pirma savo sąmonėje ir šį atjungimą parodyti viešai kiekviena pasitaikiusia proga būtų ateitininkų atsakymas į propagandinę sovietų užmačias.

Antroji ryšių su kraštu pusė yra mūsų pačių *lankymasis tėvynėje*. Ši pusė yra net keblesnė, negu nusiteikimas iš Lietuvos atvykstančiųjų mokslininkų, menininkų, sportininkų atžvilgiu. Kad ryšys su tėvyne turi likti gyvas, yra savaime aišku: pats tremtinių nusakymas gražia formule „jie paliko namus, bet nepaliko nei kovos, nei tautos“ (K. K. Girnius) reikalauja tokio ryšio. Painsiava prasideda tada, kai reikia pabrėžti šio ryšio pobūdį. Sovietinės įstaigos perša pavienį ar grupinį lankymąsi krašte. Mes patys esame šio lankymosi atžvilgiu gana kritiški, nors iš esmės jo ir neneigiame; kritiški todėl, kad anas piršimas eina kaip tik iš tų, kurie mums nieko gero nelinki: ne tėvynės meilei įžiebtai ar jai stiprinti esame kviečiami lankytis Lietuvoje; neneigiame todėl, kad lankymasis tėvynėje gali būti iš tikro mums atsparos šaltinis, teikias jėgų nutautinimo įtakoms atremti.

Atrodo, kad šį keblų klausimą būtų galima išpauoti skiriant tai, kas mums lankymosi metu *rodoma*, nuo to, ką mes patys norime *paregėti*. Tai, kas mums yra rodoma, yra vadinamieji „tarybinės santvarkos laimėjimai“: išaugusios poilsia vietės, nauji miestų kvartalai, nauji ar pagerinti keliai, įspūdingos dainų ar šokių šventės, parodos, koncertai, teatro vaidinimai. Visa tai esti sutelkiama į tris keturis taškus, kuriuose mūsų šaliai ir lankydinami. Be abejo, visa tai pamatyti yra naudinga ir pamokoma. Baimintis šių „laimėjimų“ nėra pagrindo. Bijoti, kad penkias dienas ar penkias savaites Vilniuje išbuvęs jaunuolis virs komunistu, yra toks pat naivumas, kaip ir tikėtis, kad penkias dienas ar penkias savaites Romoje išbuvęs žydas virs krikščioniu. Kas sugeba lietuviškąsias vertybes skirti nuo sovietinės ideologijos bei jos valstybinės sąrangos, tam anų laimėjimų patyrimas tik sustiprins jo sąmoningumą. Kas gi leidžiasi šių laimėjimų apsvaiginamas tiek, jog grįžta palankus komunizmui, tas yra arba visiškai nesubrendėlis dvasioje, arba jau buvo palankus komunizmui ir anksčiau ir lankėsi krašte tik todėl, kad savo palankumą sustiprintų ir į sovietinę propagandą įsijungtų, tariamai radęs „įrodymų“ krašto „pažangoje“.

Tačiau tai, ką besilankantieji krašte iš tikro nori paregėti, yra ne „tarybiniai laimėjimai“ - tokių ir gal net didesnių laimėjimų Lietuva būtų pasiekusi savaime, kaip ji jų pasiekė trumpos laisvės metais, - bet *lietuvis žmogus*: kaip jis esti ir jaučiasi tarybinės santvarkos apsuptas bei įtaigaujamas. Šios visų mūsų trokštamos paregėti pusės lankymosi organizatoriai ne tik nerodo, bet visomis priemonėmis besilankančiuosius nuo jos saugo. *Lietuvio žmogaus būtis sovietinėje sąrangoje yra mums uždara*. Žinoma, susitikimai su giminėmis, pokalbiai su vadovais ar partiečiais, patyrimai krautuvėse, viešbučiuose, valgyklose, akylesnis žvilgis į bažnyčias, į knygy-nus, į bibliotekas nejaučiamai atskleidžia lietuvių nuotaiką. Kas lankosi be jokių akinių ir žvelgia atviromis akimis, tas lengvai pamato skirtumą tarp „tarybinių laimėjimų“ kaip fasado ir lietuvių žmogaus vidaus. Kas tai pamato, grįžta sukrėstas ne fasado, o vidaus.

Šia prasme ateitininkai ir turėtų būti ruošiami. Tėvynė mums, esantiems svetur, yra tasai *Didysis Prasmuo*, kuris mus šildo, stiprina ir skatina kurti. Akivaizdžiai paregėti šį Didįjį Prasmenį kalneliuose bei lygumose, pajaušti jį jūros bei miškų ošime, išgirsti jį žmonių ryžte, jų maldose ir skunduose yra kiekvieno svetur gyvenančio lietuvių širdies troškimas, pirmiausia jaunimo, kuris, su šiuo Prasmeniu nesusilietęs, iš tikro imtų skursti savo dvasioje. Lankytis Lietuvoje svetur gimusiam bei augusiam lietuviui yra tokios pat prasmės bei reikšmės, kaip žydui lankytis Jeruzalėje, mahometonui Mekoje, krikščioniui Romoje, nes šios vietovės ir yra gyvieji prasmens, suimą savin čia tautos, čia religijos dvasią. Aplankyti ir regimai pajaušti, šie prasmens perkelia jų reiškiama dvasią į lankytojo vidų ir teikia jam jėgos gyventi šia dvasia ir už prasmėnų sienos. Užtat besilankantieji Lietuvoje ir turėtų visų pirma ieškoti šios *prasmėninės-simbolinės reikšmės*, o ne viršinių medžiaginių „laimėjimų“. Jie turėtų išmokti šią prasmę rasti, jai atsiverti, priimti ją į save ir parsivežti kaip stiprybės šaltinį išsilaikyti nesužlugusiam svetur. Šiam reikalui ateitininkija yra ir turi būti ruošama sąmoningai bei

planingai. Susikurus tokiai aiškiai sąmonei, lankymasis ateitininkų Lietuvoje būtų tik laimikis.

. . .

Šiomis mintimis autorius ir norėtų pasiųsti Kongreso dalyvius ir visus ateitininkus, valandėlę pagyvenusius iškilmų nuotaika, į ilgą darbų ir dienų plotmę, kurioje entuziazmas virsta triūsu ir ištveria šiojo kasdienybėje. Atsisveikinant belieka ateitininkijai palinkėti gilos išvalgos į istorijos vingius bei lūžius, atvedusius mus į svetimus kraštus, tačiau neišstengusius išblaškyti mūsų dvasios ir palaužti mūsų idealo. Telydi tad šis idealas mus ir toliau sunkiu mūsų keliu ir tejungia mus, kaip ir jungęs, į ankštą Tiesos ir Meilės bendruomenę:

In nomine Dei nostri extollamus vexilla (Ps 19, 6).

Jūsų

Antanas Maceina

TAUTOS PAKAITALAS AR PAPILDAS?

Tremties prasmės beiėškant

1. *Susirūpinimas iėšėivijos prasme*

Mūsasis jaunimas yra susirūpinęs lietuviėskosios iėšėivijos gyvenimo prasme¹. Tai suprantama ir kartu džiugu. *Suprantama*, nes šis jaunimas atsidūrė svetur ne savo valios apsisprendimu: jis buvo arba tėvo išsigabentas, arba yra jau gimęs svečioje žemėje; todėl jo sąmonės santykis tiek su Lietuva, tiek su gyvenamuoju kraštu yra visiškai kitoks, negu jo tėvų. *Džiugu*, nes jaunimas nenori senesniųjų iėšėivijai teiktos prasmės priimti kaip savaime suprantamos, o ieėsko savosios sampratos: lietuviėskajame jaunime jausti gemančią *savą* tremties gyvenimo filosofiją, kuri turinti apspręsti tolimesnį jo kelią. Senesnioji karta, būdama pabėgėlė tikra šio žodžio prasme, išgyveno tremtį *kaip pasiruoėimą grįžti atgal*. Jaunesnioji karta, nebūdama pabėgėlė, teisėtai suabejoja šia tremties samprata, nes jai grįžimas atrodo ne tik netikras laiko atžvilgiu, bet net ir netikslus reikalo atžvilgiu: „Jaunajai kartai, gimusiai iėšėivijoje, grįžimas būtų tiek pat skaudus, kaip ir pirmiesiems iėšėiviams paliekant tėvynę“ (V. Bartusevičius, p. 325). Tai giliaprasmė pastaba, į kurią mes lig šiol nesame atkreipę pakankamai dėmesio. *Tremtinio vaikas juk nebėra tremtinys*. Gražinti jį į jo tėvų šalį reikėtų kaip tik paversti jį

¹ Šiam reikalui yra ypač būdingi trys straipsniai: *Bartusevičius V.* Iėšėivijos jaunimas ir pavergta Lietuva // „Aidai“, 1972, Nr. 7, p. 321-326; *Girnius K. K.* Iėšėivijos ateitis jaunimo perspektyvoje // „Į laisvę“, 1972, Nr. 56, p. 4-12; *Saulaitis A., SJ.* Iėšėivijos lietuvių jaunimo prasmės beiėškant // „Aidai“, 1972, Nr. 7, p. 313-315. Cituodami šiuos straipsnius, tekste nurodysime jų autorių ir atitinkamo leidinio puslapį.

tremtiniu, vadinasi, išrauti jį iš gimtosios jo aplinkos ir persodinti jį į jam svetimą aplinką, tegu ši aplinka ir vadintųsi jo tėvų šalimi, kurioje tačiau „pritapimas būtų labai sunkus" (ten pat).

Štai kodėl jaunimas ir nelaiko senųjų puoselėjamos minties grįžti atgal išeivijos gyvenimo prasme. Priešingai, „nuolatinės kalbos apie grįžimą ir apie darbus tėvynėje atitraukia išeivius nuo tikrųjų jų, kaip išeivių, tikslų ir nukreipia dėmesį į kalbas apie darbus, kurių jiems tikriausiai niekad neteks atlikti" (ten pat). Jaunimas mėgina todėl svarstyti „išeivijos ateitį jaunimo perspektyvoje" (ten pat) ir priekaištuoja, esą „išeivijos tikslas per mažai mūsų visuomenėje diskutuojamas, lyg jis būtų visiems aiškus ir savaime suprantamas" (ten pat). Jis yra, be abejo, buvęs savaime suprantamas pabėgėliams tikra prasme. Tačiau tiems, kurių sąmonėje apsisprendimo bėgti bei grįžti nėra, šis išeivijos tikslas iš tikro nebėra savaime suprantamas ir todėl turi būti iš naujo permąstomas. Nes „jei negalvojame apie išeivijos prasmę ir uždavinius, tai kaip galime ruoštis ateičiai" (K. K. Girnius, p. 4). O kadangi ši ateitis visu svoriu kaip tik ir gula ant dabartinio jaunimo pečių, užtat jis dabar ir stengiasi spręsti savosios išeivijos mįslę. Šia prasme, atrodo, mūsų jaunimas sutaria.

Priekaištas vyresniesiems, esą „pirmieji išeiviai nepajėgė savo galvosenos ir vertybių sistemos pritaikyti prie pakitusių sąlygų" (V. Bartusevičius, p. 321), yra šūvis pro šalį: *ne pirmieji išeiviai turi taikyti savo galvosena bei vertybių sistemą, o „antrieji" ir „tretieji", vadinasi, jų vaikai ir vaikų vaikai*. Kaip negalima svetur gimusio ir subrendusio žmogaus grąžinti į jo tėvų šalį nepadarant jo tremtiniu, taip lygiai negalima tėvynėje gimusio ir brendusio žmogaus, pabėgusio svetur, padaryti čiabuviu. Yra visiškai normalu, kad „pirmieji išeiviai" atkuria svetimame krašte senus pirminio savo gyvenimo pavidalus ir pradeda „vesti gyvenimą, lyg būtų savame krašte" (V. Bartusevičius, p. 321). Bet taip pat yra normalu, kad pirmųjų išeivių vaikai ir vaikų vaikai kuria naujų gyvenimo pavidalų ir pradeda vesti gyvenimą, lyg būtų savame krašte, nes jų gyvenamasis kraštas jiems iš tikro ir yra *savas* kraš-

tas, kaip pirmiesiems išeiviams jis buvo ir lieka *svetimas* kraštas. Į šį skirtumą mūsų jaunimas turėtų atkreipti atidaus dėmesio ir todėl nuo vyresniųjų nei skirtis, nei į juos dairytis. Nes *trentinys negali turėti naujos tėvynės*. Tai priešinga žmogaus prigimčiai. Kun. Pr. Gaida yra teisingai pastebėjęs, kad „buvimas tėvynėje yra buvimas prie savo pradžios“². Ir ši pradžia yra nuolatinė: ji apima visą žmogų su jo kūnu ir siela. Jeigu tad šį buvimą prie savo pradžios prarandame, kokiu būdu galėtume jį susikurti svetimame krašte? Visos pastangos laikyti kraštą, kuriame nesame gimę bei augę, sava tėvyne yra paties savęs apgaudinėjimas, padaręs iš žmogaus kažkokį keistą padarą, keistai išgyvenamą net ir tų žmonių, kurių kraštą jis savo tėvyne vadina. Argi nejuokingai skambėdavo žodžiai tų svetimšalių, kurie, apsigyvenę Lietuvoje ir priėmę jos pilietybę, sakydavo „mes lietuviai?“ Taip lygiai keistai skamba lietuviškiosiose lūpose „mes amerikiečiai“, „mes kanadiečiai“, „mes prancūzai“, „mes vokiečiai“... Šios keistenybės senesnioji karta vengė, ir jaunimas neprivalo jos už tai barti. Jis turėtų bartis, jei būtų buvę kitaip.

Kiek suprantama bei džiugi yra jaunimo pastanga ieškoti savos lietuviškajai išeivijai prasmės, tiek labai neaiškus lieka šio ieškojimo laukas: *kur šią prasmę rasti?* A. Saulaitis norėtų ją regėti jaunimo *bendruomenėjime*. Pastebėjęs, kad „esminė prasmė yra tautinė gyvybė“ (p. 313), jis teigia, esą „prasmė atsiranda pačiame gyvenime, pačiuose išgyvenimuose“; tai esąs „lėtas, ilgalaikis procesas“ (p. 314). Nerasdamas tautiškumo „kalboje ar spalvoje, ar proseneliuose, ar valgiuose, ar papročiuose, ar grybuose, ar berželiuose“ (p. 314), Saulaitis perkelia jį į *sutarimą*: „Gražiausiai atstovausime Lietuvai savitarpio vienybės nuojauta net ir pašamonėje, negu vien tik tautiniais rūbais ar dainomis bei šokiais. Man daugiau pasako vieno lituanistinės mokyklos mokytojo malonus žodis apie kitą mokytoją negu istorija ar geografija, kurią per pamoką dėsto“ (p. 315). Čia aiškiai jausti, kad kalba ne kultūrininkas, o *sielovadis*, kuriam vidinis žmogaus nusiteikimas yra

² *Gaidamavičius Pr. Išblokštasis žmogus, Augsburgas, 1951, p. 133.*

reikšmingesnis negu objektyvinė kūryba bei jos laimėjimai³. Jis jų neneigia, tačiau jų kūrime ir neregį išėivijos prasmės. Geras vieno lietuvio žodis apie kitą lietuvį jam daugiau pasako, negu Lietuvos istorija ar geografija.

A. Saulaičio priešingybė yra K. K. Girnius. Jis labai aiškiai bei įtaigiai pabrėžia: „Kultūros ugdymas pasidaro mūsų svarbiausias uždavinys“, nes „kultūros ugdymas kaip tik ir yra vienas pasipriešinimo būdas, kurį mes čia išėivijoje galime geriau atsiekti negu pasilikusieji krašte“ (p. 6). Grįžimo mintis Girniui anaipatol nėra svetima, tačiau jis grįžimą supranta ne žmonių, o *kūrinių* atžvilgiu: „Anksčiau ar vėliau mūsų išėivijoje sukurti literatūriniai ir meniniai darbai sugrįš į tautą“ (p. 6), o „kai grįš šitie darbai į lietuvių tautos kultūrinį lobyną, tai jie ir įprasmins mūsų išbėgimą“ (p. 7). Štai kodėl K. K. Girnius ir ragina jaunimą susidomėti kultūrine kūryba, pralenkusia liaudinės kultūros tarpsnį: „Jeigu jaunimas domėsis aukštesne lietuviška kultūra, tai jis savaime išmoks ir dainų, ir šokių bei kitų papročių“ (p. 7). Tačiau šiai aukštesnei kultūrai pasiekti reikia, kad lituanistinis švietimas neužsibaigtų per anksti (plg. p. 9), kad jaunimas pamėgtų „skaityti rimtesnius veikalus negu 'Meškiukas Rudnosiukas'“ (p. 8) ir kad šių veikalų visų pirma būtų (plg. p. 9). Draugystės bei vienybės K. K. Girnius iš viso nekelia. Net atrodo, kad Saulaičio peršamas bendruomenėjimas kaip tik pridengiąs tikrą padėtį, nes ryšium su praėjusiu jaunimo kongresu Girnius pastebi: „Atrodė, kad susirinkęs jaunimas nejunta, jog artėja mūsų išėivijos krizė“ (p. 11); nejunta todėl, kad kaip tik ana „vienybės nuojauta“ (Saulaitis, p. 315) uždeda jaunimui rožinius akinius: „Susirinko jaunimas, pakalbėjo, pašoko, padainavo ir dabar grįžo į namus“ (p. 11). Politinės veiklos K. K. Girnius taip pat nelaiko mūsų išėivijos prasme, nes Lietuvos nepriklausomybės atgavimas nėra mūsų valioje (plg. p. 5-6).

³ Todėl teisingai A. Saulaičio prasmės sampratą paneigia „Aidų“ redaktorius, sakydamas, esą bendruomenėjimo galį pakakti jaunimui „mokykliniais metais. Bet tai nei pagrindas tautinei gyvybei, nei juoba jos prasmė“ („Aidai“, 1972, Nr. 7, p. 347).

Čia K. K. Girniui pasipriešina V. Bartusevičius, teigdamas: „Kas norėtų apsiriboti vien kultūriniu veikimu, iš esmės būtų nepolitiškas ir tuo pačiu naivus žmogus. Užsidarymas tik kultūrinėje sferoje ir nekreipimas dėmesio į politikos realybę būtų klaida, kurią daug kas daro" (p. 325)⁴. Tačiau Bartusevičius neneigia nė kultūrinio veikimo: „Kas norėtų, kad išeivija apsiribotų vien politiniu veikimu, tas neleistinai susiaurintų jos pasireiškimo galimybes ir tuo pakirstų pamatus, kurie remia visą išeivijos gyvenimą" (p. 325). Tačiau kas yra šie išeivijos pamatai, jis nepasako. Žodžiai, esą išeivijos jaunimas „siekia šalia modernios aplinkos su demokratine santvarka padaryti ir lietuvišką visuomenę atviresnę ir modernesnę" (p. 324), lieka be turinio. Taip pat be turinio yra ir posakis, „kad mes išeivijoje stengiamės išlikti lietuviais ne tam, kad galėtume sugrįžti į Lietuvą, bet kad čia dirbtume jos labui" (p. 325), nes niekur nepasakoma, ką ir kaip reiktų dirbti Lietuvos labui. O tolimesni sakiniai skamba net kaip prieštaravimas šiam labui: „Kaip nėra išeivijos uždavinys ruošti grįžti tėvynėn, lygiai taip pat nėra jos tiesioginis uždavinys išlaikyti tautos gyvybę" (p. 325). Bet po kelių pastraipų vėl pasigirsta prieštaravimas prieštaravimui: „Išeivijos lietuvius jaunuolius jungia su Lietuva ir jos jaunimu idėja, kad lietu-

⁴ Šį naivumą bei klaidą V. Bartusevičius mėgina paryškinti pavyzdžiu: „Pvz., kad ir nepriklausomoje Lietuvoje viena grupė, pabrėždama kultūrinį darbą, toje srityje gal daug nuveikė, tačiau valstybės gyvenimo gaires statė kiti, - būtent tie, kurie turėjo politinę galią" (p. 325). Kiek šio straipsnio autoriui žinoma, tokios grupės Lietuvoje iš viso nėra buvusios. Tik moksleivių ateitininkų statusas draudė jiems leistis į politiką, nes laikė juos šiam reikalui dar nesubrendusius. Tuo tarpu tiek studentai, tiek sėndraugiai ateitininkai politikoje dalyvavo visą laiką. Neturėdami tautininkų valdymo metais *tiesioginės* politinės galios (nė vienoje valstybėje tokios galios neturi *visos* grupės ir *visą* laiką), jie stipriai atsidėjo socialinei veiklai ir naujų politinių idėjų studijavimui bei jų skiepijimui visuomenės sąmonėn. Juk tai šios grupės žmonės redagavo „XX amžių", formavusį naują Lietuvos valstybinę sąmonę. Šie žmonės taip pat paskelbė 1936 m. deklaraciją „Į organinės valstybės kūrybą" („Naujoji Romuva", 1936, Nr. 8). Tokiai pat veiklai tautininkų režimo metais atsidėjo ir kairiosios grupės, susitelkusios aplink „Lietuvos žinias", šis pavyzdys rodo, kaip lituanistinėse mokyklose reikia ne tik gero žodžio *lietuviui* (plg. A. Saulaitis, p. 315), bet ir istorinių žinių apie *Lietuvą*.

vių tauta turi išlikti gyva ir ateityje" (p. 326). Vadinasi, išlaikyti tautos gyvybę yra vis dėlto bendras - bent idėjine prasme - uždavinys tiek išeivijai, tiek Lietuvos žmonėms.

Ši trumputė minėtų jaunimo ieškojimų apžvalga rodo, kad jaunieji mūsų mąstytojai dar tebesigrabaloja tamsoje. Ką vienas teigia, kitas neigia (plg. Saulaitis - Bartusevičius apie tautinę gyvybę; Girnius - Bartusevičius apie politinę veiklą); kur vienas regi pagrindinį uždavinį, kitas jo ten iš viso neregį (plg. Saulaitis - Girnius apie bendruomenėjimą); ką vienas laiko pačia prasme, kitas tai vadina tik antriniu atžvilgiu (plg. Girnius - Bartusevičius apie kultūrinę kūrybą); ir t. t. Visi jie sutaria tik ryšių su Lietuva klausimu. Tačiau nė vienas šių ryšių *pobūdžio* ryškiau neapibūdina, nes nė vienas, atrodo, nejaučia šių ryšių dvideidiškumo.

Kaip šiuos jaunimo ieškojimus sutikti bei priimti? Jais, kaip sakytą, reikia pasidžiaugti, tačiau nepalikti jų vienu. V. Bartusevičius teisingai pabrėžia, kad „jaunimas neprivalo pirmoje eilėje sekti vyresniųjų nurodytu keliu, bet budėti, kad surastų savo kelią ir uždavinius, kurie jiems vieniems būdingi ir kurių be jų niekas kitas atlikti negalės" (p. 322) - negalės todėl, kad vyresnieji labai greitai *tiesiog fiziškai* užleis visą išeivijos gyvenimą dabartiniam jaunimui, kuris jį ves bei tvarkys pagal savas pažiūras, prisiimdamas už tai ir istorinį atsakingumą. Ką vyresnieji čia gali ir privalo, tai *padėti* jaunimui šį „savo kelią" susirasti; padėti pasklaidant išeivijos sąrangą, nes išeivija yra gana sudėtingas ir net painus reiškinys. Minėtas jaunimo ieškotojų grabaliojimas tamsoje, įvairių klausimų prieštaringas sprendimas, įvairiais atžvilgiais nesutarimas kaip tik ir kyla, mano galva, todėl, kad *išeivija yra suvokiama per daug vienalytiškai*, pamirštant, kad vienas lietuvis išeivis dar anaip tol nėra toks pat, kaip ir kitas lietuvis išeivis. Lietuvybė yra grynai formalinė jungtis, kuri išeivijos vienybės nekuria, kadangi šioje išeivijoje esama didžiai daugingos sąmonės.

Šio straipsnio uždavinys tad ir yra atskleisti mūsų jauniems ieškotojams aną daugingą išeivijos sąmonę. Jos šviesoje gal paaiškės tada ir daugelis klausimų, kurie dabar jau-

nimo per daug vienalytiškai keliami, ir daugelis uždavinių, kurie dabar per daug visiems taikomi. Būdamas jau besibai- giančios kartos atstovas ir pripažindamas jaunimui ne tik teisę, bet ir pareigą perimti iš vyresniųjų tolimesnį išėivijos likimą⁵, norėčiau šiuo straipsniu ne mokyti, o tik rodyti; ne kritikuoti, o tik susimąstyti; ne gailauti, o padrašinti, kad pradėtas išėivijos prasmės ieškojimas virstų tikra *išėivine būse- na*, atsakinga tiek prieš asmeninę sąžinę, tiek prieš istorinį - jeigu jau ne pasaulio, tai bent tautos teismą, pasak giliapras- mių Fr. Schillerio žodžių: „Die Weltgeschichte ist das Welt- gericht“. Prisitaikant mums patiems, galima būtų šiuos žo- džius išversti: *išėivijos istorija yra išėivijos teismas*.

2. Išėivijos rūšys ir jų sąmonė

Esama trijų išėivijos rūšių: kolonistų, duoneliautojų ir pa- bėgėlių. Visi jie *palieka* savo kraštą, tačiau kiekvienas iš jų esti vedamas vis kitokių paskatų. Todėl skirtinga yra tiek jų są- monė, tiek ir išėivinio jų gyvenimo prasmė.

Kolonistai vyksta svetur ieškotų naujos erdvės bei naujos galios savai tautai. Atradus Ameriką, šios rūšies išėivija bu- vo labai gausi: portugalai, ispanai, prancūzai, anglai švais- tyte švais-tėsi pustuščiam žemyne, kurdami savų valstybių

⁵ Šia prasme autorius sutinka su K. K. Girniaus pastaba, esą „jaunimas buvo per daug glostomas“ (p. 12), būtent *jis per ilgai buvo laikomas jaunas*. Jis jau seniai turėjo būti perėmęs visas vyresniųjų pareigas visose srityse. Juk nesusipratimas laikyti save jaunuoliu, esant trisdešimt ar net su viršum metų! Tai psichologinė jaunimo klaida. Iš kitos tačiau pusės, tokią klaidą darė ir tebedaro taip pat ir senieji, vis tebedejuoja, esą nėra kam jų atstoti bei pakeisti. O kas juos pakeis tada, kai jie mirs? Kodėl tad „nenumirti“ savavališkai, užleidžiant vietas bei pareigas jauniesiems, o pačiam, jei dar pajėgi, imtis to, ko jaunieji dar neįstengia? Šią klaidą ypač ryškiai darė Va- karų Europos senieji, ruošdami pagarsėjusias studijų savaites ir metų me- tais leisdami kalbėti vis tiems patiems senstantiems prelegentams. Lietu- voje yra buvę visai kitaip: vyresnieji skaitė jaunimui paskaitų tik labai re- tomis, paprastai iškilmių, progomis. Todėl ten jaunimas nebuvo taip ilgai jaunas. Ten jis ne tik greitai augo, bet ir greičiau brendo, nes buvo brandi- namas pareigomis bei įsipareigojusiu darbu.

atšakas. Tas pat vėliau buvo su Pietų Afrika, patraukusia savęs pi olandus. Tų pačių apraiškų regime ir ne viename Azijos užkampyje. Tas pat atsitiko ir su Australija. Kolonijinis Europos tautų tarpsnis yra buvęs gana ilgas ir gana platus. Jis truko maždaug penketą šimtų metų ir apėmė visus naujuosius bei senuosius žemynus.

Kolonistų *likimas* yra vienodas. Iš sykio jie išgyvena save kaip tautos bei valstybės pratęsimą naujoje erdvėje, todėl palaiko labai ankštus santykius su tėvyne bei jos valdžia. Jų grindžiami miestai, kaimai, sodybos dažniausiai esti pavadinami tais pačiais vardais, kaip ir tėvynėje, prijungiant žodelį „naujasis“, kuriuo išreiškiami ir tęstinumas, ir ryžto dvasia. Vėliau betgi, kolonijoms augant skaičiumi, stiprėjant medžiagiškai bei kultūriškai, kolonistų sąmonė ima kisti. Jie pradeda jaustis ne tik gyveną „naujosiose“ sodybose, bet ir esą „naujieji“ žmonės. Todėl jie glaudžiasi vis ankščiau tarp savęs ir skiriasi vis labiau nuo savų tautų, kol galop visiškai nuo jų atkrinta - ne sykį net karinėmis priemonėmis. Visas Amerikos žemynas yra minėto vyksmo pasekmė. Visos jo tautos bei valstybės yra kolonistų - atkritėlių sąmonės padaras.

Ir tai yra neišvengiama, nes tautą ne tik kuria, bet ir išlaiko visų pirma *istorinis likimas*. Prieš daugelį metų man yra tekę šitaip apibrėžti istorinį likimą: „Istorinis likimas yra vienodi ir bendrai išgyventi kultūriniai tautos žygiai“⁶. Vienodumas ir bendras išgyvenimas yra esminės istorinio likimo savybės. Jeigu viena tautos dalis išgyvena vienokį istorinį likimą, o kita dalis - kitokį, tokiu atveju susidaro *dvi* tautos. Atsradęs kultūrinių žygių skirtingumas ir tautą skelia į skirtingas dalis - pagal tai, kiek esti *žymiai* skirtingų kultūrinių linkmių. Tai šiandien aiškiai matyti vokiečių istorijoje, kuri padalijo Vokietiją į dvi dalis, jau visiškai sąmoningai tolstančias viena nuo kitos: komunistinė Rytų Vokietija nenori turėti nieko bendra su demokratine Vakarų Vokietija. Net pats „nacijos“ (*nation*) žodis yra jos neigiamas kaip jungtis. Ir priešingai, vienodas bei bendrai išgyventas istorinis likimas jun-

⁶ Maceina A. Tautinis auklėjimas, Kaunas, 1934, p. 16.

gia į tautą net savyje ir labai skirtingas gentis, kaip tai yra atsitikę su šveicarais, susidedančiais iš italų, prancūzų ir germanų. Šio pobūdžio istorinis likimas išlaiko net visame pasaulyje išsibarsčiusią tautą, kaip tai yra įvykę su žydais.

Betgi kolonistų istorinis likimas nesti nei vienodas su jų tėvynės likimu, nei bendrai su ja išgyvenamas. Atsidūrę svetur, susidūrę su svetimomis tautomis bei kultūromis, įsikūrę svetimoje aplinkoje, kolonistai pamažu išvysto savą istorinį likimą. O būdami erdve nutolę nuo tėvynės, jie nebeįstengia bendrai išgyventi to, kas vyksta jų tautos bei valstybėse. Ir štai šis visapusiškas kitoniškumas kaip tik ir paverčia kolonistus *nauja* tauta. Užuoť ir toliau buvę tautos atstovai naujoje erdvėje, kolonistai pasidaro *naujos tautos* pradininkais. Kolonijiniu pavidalu tauta niekad os nesiduoda pratęsiama ar pakeičiama. Kolonistai virsta naujakuriais arba nausėdomis. O jeigu kur nors jie to nepajėgia, jeigu jie svetimą kraštą ne kolonizuoja, o tik išnaudoja, kaip tai yra buvę Šiaurės Afrikoje ir visoje Azijoje, tai atbudusi išnaudojamųjų tautų sąmonė sunaikina galų gale visą kolonijinį vyksmą, kaip tai atsitiko po Antrojo pasaulinio karo su prancūzų ir anglų afrikinėmis bei azijinėmis kolonijomis. Kolonisto likimas tad yra: arba sukurti naują tautą bei valstybę, arba grįžti namo kaip išvartytam. Amerikos žemyne kolonistai nuėjo pirmuoju keliu, Šiaurės Afrikoje ir Azijoje - antruoju. Niekur betgi jie savos tautos *pakaitalu* netapo.

Duoneliautojai, kaip jau rodo pats vardas, vyksta svetur ieškotų duonos plačiausia šio žodžio prasme. Jie vyksta todėl, kad šios duonos jų tėvynė jiems teikia per mažą. Tai suprantama ir kartais net būtina. Tačiau ieškoti sau duonos yra visai kas kita, negu ieškoti tautai naujos erdvės, naujos galios, naujos garbės. Nuosekliai tad ir duoneliautojo sąmonė yra visiškai skirtinga nuo kolonisto sąmonės. Kolonistas traukia svetur kaip *pirmūnas*. Jis stengiasi apvaldyti ir sau palenkti svetimą aplinką. Tuo tarpu duoneliautojas keliauja svetur kaip *maldautojas*. Jis pats privalo nusilenkti bei prisitaikyti, kad gautų darbo ir galėtų geriau įsikurti negu tėvynėje. Kitaip kam gi jis būtų čion atsidanginęs? Maldautojo sąmonė kaip tik ir

padaro, kad duoneliautojas savos tautos bei kultūros niekadus nesukuria. Jo likimas yra išlieti į pasirinktą kraštą ir jame iširti. Tai ką K. Pakštas yra pasakęs apie mūsų tremtinius, iš tikro tinka visų tautų duoneliautojams: „Leiskime, kad visi persikeltų į JAV, kas tuomet atsitiktų? Vaikai virs jankiais ir sena tėvyne nesidomės. Patekusieji čion išspręs tik savo pragyvenimo klausimą, bet kultūros židinio nesukurs“⁷.

Tai irgi neišvengiamas vyksmas. Juk duoneliautojas atvyksta į turtingesnę ir labiau išsivysčiusį kraštą negu jo tėvyne. Todėl jis čia jaučiasi esąs antraeilis, net menkavertis, nepajėgiąs daryti įtakos šio krašto gyvenimui, jo savo idėjomis neapipavidalinąs, kaip tai paprastai elgiasi kolonistai. Duoneliautojui belieka užsidaryti savame gete, išlaikyti kartais gana ilgai savą kalbą, savus papročius, savą meną (dainas, šokių, religines apeigas), tačiau vis to paties aukščio, kokį išsinešė iš tėvynės. *Duoneliautojo kultūra yra sustingusi praeities liekana*. Ja kaip etniniu palaikų kartais susidomi gyvenamojo krašto kultūrininkai bei valstybininkai, net ją remdami, kad neišnyktų: tai praturtiną šalį kultūrinėmis retenybėmis. Bet tai teturi tiek reikšmės, kiek zoologijos sodai krašto gamtai.

Duoneliautojui būdinga dar ir tai, kad jis į savo kraštą paprastai *nebegrįžta* - net ir praturtėjęs. Tuo jis skiriasi nuo dabartinio darbininko svetimšalio, pavyzdžiui, Vokietijoje, kurioje jų jau esama per du milijonu. Šie žmonės atvyksta tik užsidirbti, siųsdami didžiąją savo algos dalį tėvynėn ir patys vėliau jį grįždami, kad ten imtųsi kokio nors verslo. Tuo tarpu duoneliautojas nei savo uždarbio tėvynėn nesiunčia, nei pats jį negrįžta. Jis yra išeivis tikra ir pačia giliausia šio žodžio prasme. Tik jam tinka V. Bartusevičiaus teiginys: „Išeivis turi negrįžti namo. Atgal jam kelio nėra“ (p. 325). O nėra todėl, kad jis iškeliauja *pasiryžęs* nebegrįžti. *Negrįžimas yra sudedamoji duoneliautojo sąmonės dalis*. Ir ši negrįžimo sąmonė kaip tik paskandina duoneliautoją svetimųjų jūroje. Iš sykio jis užsisklendžia savyje todėl, kad į svetimą aplinką dar ne-

⁷ Cit. iš: *Eretas J. Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja*, Roma, 1970, p. 255.

gali įtilpti. Vėliau betgi, prie šios aplinkos pripratęs, jis ją pasisavina ir su ja susilieja. Kaip kolonistai nevirsta tautos pražesimu bei pakaitalu todėl, kad nuo jos atsiskiria sudarydami *naują* tautą, taip duoneliautojai nevirsta tautos pakaitalu, nes įsilieja į jau esamą *svetimą* tautą.

Šios tad dvi išeivių rūšys - kolonistai ir duoneliautojai - nėra ir negali būti nei tautos *pakaitalas* jos grėsmės ar išnykimo atveju, nes patys arba atsiskiria nuo tautos (kolonistai) arba išnyksta svetimose tautoje (duoneliautojai); nei tautos *papildas* jos priespaudos atveju, nes patys dažnai reikalauja tautos bei valstybės paramos, kad dar šiek tiek kultūriškai gailvelėtųsi. O kur šios paramos iš tėvynės nėra, ten išnykimo vyksmas žengia priekin labai sparčiai.

Trečia išeivijos rūšis yra *pabėgėliai*, vadinami šiuo žodžiu todėl, kad jie raidiškai bėgo nuo jų tautą ištikusios grėsmės: politinės, karinės, religinės. Šios rūšies išeivių yra buvę visais amžiais ir visose tautose. Dažniausiai jie sudaro nedideles, bet labai veiklias grupes: „Jie paliko namus, bet nepaliko nei kovos, nei tautos“ - tai turbūt pats tiksliausias ir pats gražiausias šios rūšies išeivių apibūdinimas, kurį mums pateikia K. K. Girnius, kalbėdamas apie tikruosius tremtinius (p. 5). *Tremtinio* vardas pabėgėliui tinka visiškai gerai, nes jis iš tikro paliko kraštą ne sava valia, o buvo ištremtas. Nevisados tiesiog. Bet labai dažnai netiesiog, negalėdamas susitaikyti su pakitusia savos tautos padėtimi ir negalėdamas savame krašte kovoti už šios padėties pašalinimą. Pabėgėlis arba tremtinys tikisi galėsiąs svetur geriau kovoti ir tuo būti naudingesnis savai tautai, negu pasilikęs tėvynėje, kur jam būtų surištos rankos ir užčiaupta burna. *Kova už pakaitas savoje tautoje yra pirmasis ir pagrindinis pabėgėlio arba tremtinio sąmonės bruožas*. Pačios kovos būdas gali tremtinių gyvenime būti labai įvairus: tai priklauso nuo sąlygų. Jis gali būti grynai politinis, jei krašte yra pakitusi tik politinė padėtis, kaip tai regime šių dienų pabėgėliuose iš Graikijos ar Ispanijos. Jis gali būti ir politinis, ir kultūrinis, jei savas kraštas yra pakeitęs visą savo sąrangą, kaip tai yra šiandien su visa Rytų Europa. Kartais jis gali būti net karinis, kaip tai buvo

po 1831 m. sukilimo Lenkijoje, kurios pabėgėliai su Ad. Mickevičiumi priekyje organizavo Vakaruose legionus Lenkijai išlaisvinti. Kiekvienu betgi atveju tremtinio likimas yra *kova*: politinė informacija, kultūrinė kūryba, kariniu organizavimusi ar kuriais kitais būdais.

Ši kovos sąmonė padaro, kad *pabėgėlis yra visados apsisprendęs grįžti*. Pati kova, kurią jis veda svetur, kaip tik ir yra priemonė, turinti sukurti jam galimybę grįžti. Pabėgėlis tad tautos niekadęs nepalieka. Jis pasiima jos visiškai konkrečią sampratą su savimi, stengiasi šią sampratą ugdyti savyje bei savo vaikuose ir ja apipavidalinti savą gyvenimą svetur. Jo santykis su tautos tikrove yra labai įtampus: psichologiškai jis ja stipriai domisi, jos įvykius stebi, jos laimėjimais džiaugiasi, o dėl pralaimėjimų liūdi. Jis stengiasi jos vardą padaryti žinomą bei vertinamą tame krašte, kuriame jam lemta gyventi. Jis jaučiasi savotiškas savos tautos pasiuntinys, išvykęs svetur, kad praneštų pasauliui apie skriaudas bei priešpaudas, kurias turi pakelti jo tauta. Net jeigu tremtiniai karais ir nebūtų veiklūs, tai pats jų *buvimas* liudija, kad tokia socialinė bei politinė santvarka, kuri padaro žmones benamiais, „yra nesuderinama su žmonijos kilnumu bei gerove“, kaip tai yra pasakęs popiežius Pijus XII savo kalėdinėje kalboje (1945 m. gruodžio 24 d.). Šia prasme pabėgėliai visados yra pasaulio sąžinės budintojai. Jie verčia šią sąžinę nerinti ir nesusitaikyti su tą ar kitą tautą ištikusia žmonijos kilnumo neverta padėtimi.

Kaip ilgai ši tremtinio kovos bei grįžimo sąmonė gali būti gyva? Tai priklauso nuo jo paties. Anksčiau minėjome jaunųjų teiginį, esą tremtinio vaikas nebėra tremtinys: jaunosios kartos grįžimas į tėvų kraštą būtų jiems tiek pat skaudus, kaip ir patiems tremtiniams paliekant tėvynę (plg. V. Bartusevičius, p. 325). Tačiau šis teiginys, nors ir teisingas psichologiškai, yra labai reliatyvus. Įvairiuose arabų kraštuose (Jordanijoje, Libane, Sirijoje) turime beveik milijoną vadinamųjų palestiniečių, t. y. senųjų Palestinos gyventojų arabų, kurie buvo ištremti bei pabėgo, žydams sukūrus Palestinoje savą valstybę.

Šie žmonės nuo 1948 m. gyvena už Palestinos sienų. Tačiau jie ligi pat šios dienos nesusiliejo su gyvenamų kraštų žmonėmis, išlaikydami savyje narsios kovos sąmonę atgauti prarastą tėvynę, tęsdami šią kovą net ir tokiais priemonėmis, kurios nusikalsta kultūringos žmonijos dorovei bei teisei. Galima visiškai teisėtai smerkti šių tremtinių kovos būdus, tačiau negalima neregėti fakto, kad *kovos sąmonė gali būti perteikiama ir naujoms kartoms*: palestiniečių kovos grupės šiandien yra sudarytos iš pačios jauniausios jų atžalos. Visas jų gyvenimo būdas (dažniausiai stovyklose), visas jų mokymas bei auklėjimas yra nukreiptas į aną galutinį, realiai žiūrint, nepasiekiamą tikslą išguiti žydus iš Palestinos. Juos priėmusieji kraštai skatina palestiniečių kovos sąmonę įvairiopai, nesistengdami jų sulieti su savais gyventojais, nors visi yra tie patys arabai. Pabėgėlio sąmonė gali tad likti gyva tol, kol lieka gyva kovos sąmonė už savos tėvynės laisvę.

Būdingiausia betgi pabėgėliui yra tai, kad jis galų gale *grįžta* į savą tautą, vadinasi, kad jo apsisprendimas grįžti vis dėlto įvyksta. Tiesa, retai kada pabėgėlis grįžta pats kaip asmuo. Dar rečiau grįžta jo vaikai, jei tremtis užtrunka dešimtmečius ar šimtmečius, kaip lenkų atveju po 1831 metų. Tačiau *pabėgėlis visados grįžta savais darbais*. Čia reikia visu šimtu procentų pritarti K. K. Girniui, giliai išvelgusiam tremtinio grįžimo būdą (plg. p. 6-7). Nesvarbu, ar mes grįšime kaip asmens, nes ne mūsų asmeniniame grįžime slypi tremtinio grįžimo sąmonės esmė. Grįžti atgal į tautą reiškia grįžti į tą tautos gyvenime atsivėrusį plyšį, kurio negalima užpildyti tėvynėje, kuris tačiau galimas užpildyti svetur. Tai ir yra tremtinio *darbai* visokeriopu atžvilgiu. Tremtinys, vykdydamas šiuos darbus svetur, kaip tik ir stato tai, ko tauta tėvynėje statyti negali. O pasikeitus sąlygoms - tegu ir po šimtmečių, - ši tremtinio statyba savaimė įsijungia į tautos statybą, sudarydama su ja organinę visumą. Todėl reikia tik pritarti K. K. Girniaus tremties prasmės sampratai: *kurti kultūrą*. Lenkų pabėgėliai po 1831 m. negrįžo Lenkijon nė vienas. Tačiau kas būtų lenkų literatūra be A. Mickevičiaus, J. Slovackio ir Z. Krasinskio, anos „didžiulės trijulės“, kūrusios kaip tik tremtyje? Pridėki-

me prie šių didžiųjų dar S. Garčinskį, M. Čalkovskį, C. K. Norvydą ir tuoj pat paregėsime, kiek lenkų literatūra yra laimėjusi iš tremties kūrybos⁸. Maždaug tas pat yra įvykę ir su dabartine vokiečių literatūra, kurios daugybė atstovų, atėjus Hitleriui valdžion, paliko savo tėvynę ir kūrė už jos sienų. Laimėi, šiųjų tremtis nebuvo ilga, taip kad beveik visi jie ir asmeniškai grįžo namo, nešdamiesi su savimi savų kūrinių.

3. *Lietuviškosios išėivijos sudėtis*

Mūsų išėivija yra tik dvirūšė: tai *duoneliautojai* ir *pabėgėliai*. Mes niekad nesame turėję *kolonistų*⁴. Tiesa, Vytauto laikais buvome apvaldę didžiulius slaviškųjų žemių plotus, tačiau ne tam, kad ten įsikurtume kaip pirmūnai, bet tik tam, kad gavę mūsų viršenybės pripažinimą, grįžtume namo, nešini, kaip tai prasmingai išreiškia A. Mickevičiaus eilėraštis „Trys Budriai“, ne kailiais, brangiais audiniais, gintaru, pinigais, bet - lenkaitėmis ar rusaitėmis. Tik K. Pakštas mėgino mūsų išėivius paversti kolonistais, jau nuo 1924 m. keldamas planingos kolonizacijos idėją ir ieškodamas jai vietos čia portugalų Angoloje, čia Venesueloje, čia Brazilijoje, čia Kenijoje, čia galop Britų Hondūre¹⁰. Tačiau jo pastangos buvo veltui: „Pakštui nepavyko šios idėjos ne tik kad įgyvendinti, bet nė bangos sukelti“¹¹. Pakšto sumanymo šalininkas bei rėmėjas A. P. Mažeika klausia, kodėl: „Tautinio sąmo-

⁸ Plg. *Chlebovskis Br.* Lenkų literatūra 1795-1905 / vertė P. Vaičiūnas, Kaunas, 1926, p. 117-229.

⁹ Mūsų istorikas Juozas Jakštas mini, esą „yra duomenų, kad būrelis (lietuvių. - A. Mc.) bus atsidanginęs jau XVII a. j Kuršo kng. Jokūbo 1654 m. įsigytą Tobago salą Karibų jūroje. Yra taip pat žinių, kad lietuvių išėivių dalyvauta Amerikos nepriklausomybės ir vėlesnėse (jau XIX a. pradžioje) kovose su anglais“ (Lietuvių enciklopedija, t. XV, p. 414). Tačiau tai buvo greičiausiai tik atskiri drąsuoliai ar nuotykininkai, neturėję jokios reikšmės lietuvių tautai.

¹⁰ Plačiau apie šiuos K. Pakšto sumanymus bei planus plg. *Eretas J.* Min. veik., p. 254-268.

¹¹ A. Kairys, cit. iš: *Eretas J.* Ten pat, p. 268.

ningumo stoka?... Gal laikas nebuvo palankus?... Kapitalo stoka?"¹² Visi klausimai atsakomi teigiamai. Tačiau visi šie veiksniai nebuvo lemiantys, nes *kolonistai vyksta svetur nešini tik drąsa*. K. Pakštas pamiršo ar nenorėjo pastebėti, kad mūsieji išeiviai, į kuriuos jis kreipėsi, esmėje buvo *duoneliautojai*. O iš duoneliautojo niekad nepadarysi kolonisto. Tai gražiai apibūdino J. Kaseliūnas, kalbėdamas apie Pakšto planų nesėkmę: „Mūsų žmonės Amerikoje labai gerai išsikūrė, o jaunimas pradeda įsijungti į kitą, didesnę tautą. Tad mažutės atsarginės tėvynės klausimas USA lietuviams nėra aktualus. Kitaip manančių maža ir jie neryžtingi. Ant visko gatava - gal jie važiuotų, bet pionieriais jie nenorėtų būti"¹³. Mat pionieriaus sąmonė yra visiškai kitokia negu duoneliautojo. Duoneliautojas palieka savo kraštą, kaip sakyta, duonos ieškotų, ir kur jis šios duonos gausiai randa, ten yra ir jo tėvynė. Žadinti jį virsti pirmūnu ir viską pradėti iš naujo iš tikro yra išmonė. K. Pakštas kaip tik ir buvo tokios išmonės auka: jis nesuvokė duoneliautojo psichikos. Pats būdamas savo prigimtimi *keliauninkas*, jis negalėjo suprasti sėslaus žmogaus, kuris jau šimtmečiai pirmauja lietuvių tautoje ir kuris svetur taip pat stengiasi kuo greičiausiai virsti sėsliu.

Išskyrus asmenines išimtis - kunigai, mokytojai, valdžios persekiojamieji, - visa mūsų išeivija ligi Antrojo pasaulinio karo buvo *duoneliautojai*, vyksta iš Lietuvos ten, „kur galima pralobti" (A. Jakštas). Nuo XIX šimtmečio vidurio jų randame ne tik JAV, bet ir Kanadoje, ir Pietų Amerikos kraštuose, ir net Pietų Afrikoje. Tačiau visur jų gyvensena ta pati: burtis į kolonijas bei parapijas prie tenykščių pramonės centrų; išsisklaidyti šiems centrams nykstant arba kuriantis naujiems; puoselėti atsineštas tradicijas; kurti šalpos draugijas; leisti spaudos; tačiau pamažu liegti, silpti, jungtis į „didelę tautą" ir galop anksčiau ar vėliau joje ištirpti. Nors JAV, K. Pakšto apskaičiavimu, yra buvę apie milijoną lietuvių, vadinasi, *trečdalis* mūsų tautos, jie lietuviškosios kultūros ten

¹² A. P. Mažeika, cit. iš: *Eretas J.* Ten pat, p. 268.

¹³ J. Kaseliūnas, cit. iš: *Eretas J.* Ten pat, p. 267.

nėra sukūrę, nors jiems nestigo nei medžiaginių išteklių, nei galimybių eiti mokslą, nei santykių su Amerikos žmonėmis, nei ryšio su sava tauta. Mums juk žinoma, kad Lietuvos nepriklausomybės reikalui JAV lietuviai yra sudėję didžiules pinigų sumas, skirtas mokslintis jaunimui - Europoje; kad jie yra išleidę pirmuosius Lietuvos rašytojų raštų rinkinius (pavyzdžiui, V. Kudirkos raštai, 6 t., 1909 m.); kad jie yra paskleidę aibę žinių Amerikos spaudoje apie Lietuvą; kad jų visuomeniniai sąjūdžiai yra atspindėję ano meto ideologines bei socialines pasaulio kovas. Kitaip tariant, mūsų duoneliautojai anaiptol nebuvo „nužemintieji bei nuskriaustieji“, bet laisvi, pasiturį, tautos reikalus jaučią ir jiems aukoją žmonės.

Ir vis dėlto šis tautos trečdalis neišugdė jokio ryškesnio rašytojo, jokio menininko, jokio filosofo, jokio teologo; jis nesukūrė jokios lietuviškosios aukštosios mokyklos, net nė vidurinės, kurioje lietuviškasis jaunimas galėtų mokslintis ir ruoštis kultūrai kurti. Anksčiau minėtas teiginys, esą duoneliautojai kultūros nesukuria, pasitvirtino mūsų išeivijos gyvenime visu plotu. O ir jie jos nesukuria todėl, kad *jų sąmonė yra nukreipta ne į kultūrą, o į lobį medžiagine prasme*. Vienas mažutis išgyvenimas, mano patirtas Freiburge/Br., atskleidė šią duoneliautojo sąmonę visu ryškumu. 1950 m. į Freiburgą atvyko iš JAV vienas lietuvis (jau miręs), atsigabendamas gražų ir, mūsų pabėgėlių akimis žiūrint, net liuksusinį automobilį, kuriuo jis vyko iš Vokietijos kitur. Freiburge tais metais buvo susispietę daug kultūrininkų, ypač dailininkų, kurie buvo ten įkūrę net Meno mokyklą. Ne vienas jų atėjo atsisveikinti su šiuo asmeniu. Vienas šio žmogaus pažįstamas pristatė jam atvykusius, pasakydamas ne tik jų pavardę, bet ir akademinį titulą bei profesiją. Minėtasis lietuvis iš JAV įlipo į automobilį, sėdo prie vairo, įjungė motorą ir, dar sykį apžvelgęs stovintį būrelį, tarė kažkaip išdidžiai ir truputį per garsiai skambančiu balsu: „Jūs visi čia esate profesoriai, daktarai, dailininkai, o aš - turiu pinigų“. Tarė ir nuburzgė savu keliu. Niekas taip gerai neišreiškia duoneliautojo santykio su kultūra, kaip šie žodžiai. Jie yra buvę mūsų išeivijos gairė ir tik jie gali išaiškinti, kodėl duoneliautojai kultūros nesukuria ir kodėl ano

tautos trečdalis veikla negalėtų praturtinti lietuviškosios kultūros. Jei tad šiandien jaunimas teigia, esą išeivijos prasmė yra kultūros ugdymas (plg. K. K. Girnius, p. 6-7), tai jis turi atsiminti, kad *duoneliautojo sąmonei ši prasmė yra esmiškai svetima.*

Netrukus po Antrojo pasaulinio karo mūsų duoneliautojų išeivija buvo papildyta *pabėgėliais* - taip pat beveik visuose žemynuose: Vakarų Europoje, Amerikoje, Australijoje. Šių pabėgėlių, palyginus juos su duoneliautojais, buvo tik nedidelis kiekis: keletas dešimčių tūkstančių. Išsimėtę po įvairių įvairiausių kraštus, jie savo *skaičiumi* nesudarė beveik jokios jėgos. Užtat sava *sąmone* jie supurtė duoneliautojų masę. Duoneliautojai jiems padėjo įsikurti medžiagiškai: už tai pabėgėliai bus duoneliautojams dėkingi ligi pat savo gyvenimo pabaigos. Kaip atpildo betgi už šią medžiaginę paramą pabėgėliai pareikalavo iš duoneliautojų pasistiebtį lietuviškojoje kultūroje. Už tai duoneliautojai neatleis pabėgėliams taip pat ligi savo gyvenimo pabaigos. JAV buvusi pradžioje nemenka įtampa tarp atvykusiųjų pabėgėlių ir jau įsigyvenusiųjų duoneliautojų kaip tik kilo iš skirtingos duoneliautojo pabėgėlio sąmonės.

Atsiminkime, kad pabėgėliai labai stipriai apnuogino kultūrinį tėvynės pajėgumą, nes tarp jų buvo nepaprastai didelis procentas kaip tik kultūrininkų: rašytojų, menininkų, muzikų, mokytojų, aukštųjų mokyklų dėstytojų, kunigų, valdininkų. Atsidūrę svetur, jie negalėjo atsidėti tik duonai, nes jie pabėgo iš krašto ne jos ieškotų. Be abejo, duona reikalinga ir kultūrininkui. Tačiau jos užsidirbdamas, jis visados vaitoja, kad ji jam atima laiką bei ėda jėgas. *Duoną jis išgyvena ne kaip palaimą* - tai duoneliautojo išgyvenimas, - *bet kaip slogutį.* Todėl jis mėgina šį slogutį malšinti įtampia kūryba, nors tik ir poilsio valandomis. Jis reikalauja, kad ir kiti kultūra domėtusi bei ją vertintų. Jis reikalauja kultūrai aukos - ne tik medžiaginės, bet ir dvasinės, keldamas tuo nerimo visoje išeivijos visuomenėje. Pabėgėlis, patekęs į duoneliautojų minią, veikia tarsi žvirgždas bate: jis maudžia ir neleidžia žingsniuoti senu žingsniu. Jis virsta sąžine, kuri nuolatos graužia ir neleidžia domėtis lobiu tik jį vertinant. *Pabėgėlis verčia duoneliau-*

toją pervertinti savo lig šiol turėtas vertybes. Visa tai kaip tik ir kelia įtampas ir net erzelio, sykiu tačiau skatina kultūrinę kūrybą svetur. Lietuviškosios kultūros sužydėjimas JAV po pabėgėlių atkeliavimo ir šio sužydėjimo trukmė ligi dabar kaip tik ir yra pabėgėlių sąmonės apraiška.

Užtat ir vėl: jei mūsų jaunimas išėivijos prasmę regi kultūrinėje kūryboje, tai jis turi niekad nepamiršti, kad *kūryba gali kilti tik iš pabėgėlio sąmonės*, nes tik ši sąmonė ugdo savyje pastangą grįžti į tautą; grįžti ne tuščiomis, bet nešantis įtampios kūrybos vaisių. Grįžti, kaip sakyta, nėra jokio reikalo savu *asmeniu*. Bet grįžti reikia savu objektyviu *įnašu* tautos kultūrai. Štai ko nėra duoneliautojo sąmonėje ir štai kas esmiškai apsprendžia bei valdo pabėgėlio sąmonę. Kalbant tad apie kultūrą kaip išėivijos prasmę, reikia susivokti, į ką tokiu reikalu kreiptis, kad neįtaigotume šios prasmės tiems, kuriems ji iš vidaus svetima. Kultūra yra anaipol ne visos išėivijos gyvenimo prasmė, o tik to jo sluoksnio, kuris turi grįžimo sąmonę ir kuris todėl savą buvimą svetur išgyvena tik kaip geresnę kūrybos sąlygą negu tėvynėje.

Bet štai šitoje vietoje pradedame užčiuopti pavojingą pabėgėlio polinkį, būtent *virsti duoneliautoju*. Tiesa, pabėgėlis palieka savą kraštą tam, kad dėl jo kovotų svetur. Jeigu tačiau ši kova trunka dešimtmečius neatnešdama jokių apčiuopiamų vaisių; jeigu *asmeninio* grįžimo viltis pamažu blėsta ir galop net visiškai išblėsta, kaip tai dabar yra mūsų atveju; jeigu įsikūrimas svetimame krašte pasiseka gana gerai, kaip tai irgi yra mūsų atveju, - tai kovos ryžtas gęsta, kūrybos karštis mažta, grįžimo sąmonė atrodo esanti išmonė, ir pabėgėlis neučiomis darosi duoneliautojas. Skirtumas tarp išėivių ieškotų duonos ir išėivių kovotų už tautos laisvę bei kultūrą nyksta *duoneliautojų* naudai. Lobis virsta palaima, o kultūra įkyriu slogučiu. Stebint lietuviškąjį gyvenimą, atrodo, kad šis pavojus pabėgėliams dabar yra ypatingai tikrovinis. Atrodo, kad jaunoji pabėgėlių karta aiškiai prisiima duoneliautojų sąmonę ir vis labiau praranda pabėgėlių sąmonę.

Vertindamas buvusįjį jaunimo kongresą, „Aidų“ redaktorius dr. J. Girnius padarė šitokią kritinę pastabą: „Visi aktua-

lieji lietuviybės klausimai buvo jaunimo kongrese paliesti. Bet vis labiau rūpėjo nuo „vyresniųjų“ atsiriboti ar apsigręžus juos savo „pageidavimais“ įpareigoti. O į save pačius, jaunimą, kritiško žvilgio tiesiog vengta¹⁴. Kuo atsiriboti ir ko pageidauti? Atsiriboti, kaip šio straipsnio pradžioje minėjome, nuo grįžimo sąmonės („išeivis turi negrįžti namo“; V. Bartusevičius, p. 325), nesvarstant, kad *grįžimo sąmonę sudaro anaip tol ne asmens, o jo kultūrinės kūrybos grįžimas tautos lobin*. Pageidauti, kad vyresnieji jaunimui šios sąmonės nediegtų, leisdami jiems nusikratyti pareiga išlaikyti tolimesnę tautos gyvybę (ją „išlaikyti turi tautos dalis, likusi tėvynėje“; V. Bartusevičius, p. 325), nesvarstant, kad *tautinės gyvybės išlaikymas yra esmėje jos kultūros ugdymas. Štai ko, mano galva, dabar mūsų jaunimui ir reiktų, būtent kritiškos apžiūros, ar jis nevirsta išeivių - duoneliautojų rūšimi*. Pagrindo tokiai apžiūrai esama: nusigrįžimas nuo humanistinių mokslų studijų (*teologijos, filosofijos, literatūros ir kt.*), veržimasis į praktinius mokslus (medicina, inžinerija, prekyba ir kt.), nesidomėjimas lietuvių kalba šalia gyvenamojo krašto kalbos, nevertinimas politinio kovos pradmens, per mažas kūrybiškumas teorinėse srityse ir t. t. *Todėl jaunimo savikritika kultūrinės kūrybos atžvilgiu ir turėtų būti trečiojo kongreso pagrindinė tema*. Nes jeigu jaunimas čia nesuskas, tai išeivijos prasmės ieškojimas savaime baigsis duoneliautojo sąmonės prisiėmimu: pabėgėlių jaunimas virs duoneliautojų jaunimu. O tai būtų savęs išdavimas ir tuo pačiu nuteisimas: išeivijos istorija tokiu atveju iš tikro virstų išeivijos jaunimo teismu. Geriau tad surengti „teismą“ sau pačiam. Būsimasis jaunimo kongresas ir turėtų būti šitoks jaunimo „teismas“ jo paties lūpomis bei širdimi.

4. Kultūros ugdymas kaip išeivijos prasmė

Kultūros ugdymas kaip išeivijos gyvenimo prasmė yra K. K. Girniaus įžvelgtas labai teisingai. Tačiau kadangi išeivijos

¹⁴ J. G. Jaunimo kongreso paskaitas palydinti // „Aidai“, 1972, Nr. 7, p. 347.

vijos sąmonė, kaip sakėme, yra daugiinga, tai ši prasmė gali būti suvokta tik pabėgėlių sąmonės, nes tik pabėgėliai yra palikę savą kraštą, kad laisvai veiktų svetur. Laisvai veikti svetur betgi reiškia kurti tai, ko negalima kurti tėvynėje. Nuosekliai tad kultūros kūrimas bei jos ugdymas esmiškai siejasi su išeiviniu pabėgėlio gyvenimu. Pabėgėlis, kuris kultūros nekuria ir jos tuo ar kitu savo veiksmu neugdo, yra nevertas savo pabėgimo. Užtat pagrįstai K. K. Girnius skirsto išeivius į blogus ir gerus: *geras žmogus dar nebūtinai turi būti ir geras išeivis* (tai žinotina A. Saulaičiui!). Kas neserga „lietuvių tautos problemomis“, gali būti „geras žmogus, pagirtinas Amerikos pilietis, apsukrus biznierių, bet jis nebus geras išeivis“ (K. K. Girnius, p. 5) - pridurtume: nebus geras išeivis *pabėgėlio* prasme. Nes jis bus geras ir gal net labai ^ geras išeivis *duoneliautojo* prasme. Teikiant tad mūsajai išeivijai kultūrą, kaip jos gyvenimo prasmę, reikia kartu žadinti bei palaikyti joje ir pabėgėlio sąmonę. Tai pati pirmoji bei pagrindinė sąlyga šiai prasmei tiek suvokti, tiek vykdyti. Tą akimirką, kai pabėgėlio sąmonė persisvers duoneliautojo sąmonės naudai, kultūros kūrimas sustos, ir išeivijos gyvenimo prasmė žlugs.

Lituanistinių mokyklų pareiga todėl ir būtų ne tik perteikti žinių apie Lietuvą, ne tik išmokyti lietuvių kalbos, bet ir žadinti jaunime pabėgėlio sąmonę, kad pabėgėlio vaikas nevirstų duoneliautoju, išduodamas ne tik savo tėvų ryžtą, bet ir savo paties buvimą svetur. Tai būtų pradmuo, kuris persunktų visus lituanistinėse mokyklose dėstomuosius dalykus. Lituanistinių mokyklų lankytojai jau iš pat pradžios turėtų suvokti, ką reiškia grįžti į savą tautą, negrįžtant į ją asmeniškai; ką reiškia išlaikyti tautinę gyvybę, esant išsibarsčius pasaulyje; ką reiškia kovoti, esant mažučiam skaičiui. Visi šie išeivio uždaviniai susibėga kultūros kūrime bei ugdyme. Mes ligi šiol, atrodo, esame per daug kalbėję apie visus šiuos uždavinius *subjektyviu* atžvilgiu, todėl susilaukėme iš jaunimo priekaišto, esą visa tai (kova, grįžimas) yra netikroviška. Iš tiesų betgi visi šie uždaviniai yra objektyvūs: *kovoti kuriant ir grįžti kultūriniai įnašai*. O tai nėra jokia išmonė, bet

tikrasis išeivijos pašaukimas, kurį ji *įvykdo*, kaip tai rodo lenkų išeivija po 1831 m. ar rusų išeivija po 1918 m. Argi negrįš rusų tauton teologai: N. Afanasjevas, S. Bulgakovas, G. Florovskis; filosofai: N. Berdiajevas, S. Frankas, N. Loskis; kritikai ir literatūros istorikai: V. Ivanovas, D. Merežkovskis, K. Močulskis; rašytojai bei poetai: K. Balmontas, I. Buninas, M. Cvetajeva ir daugybė kitų¹⁵, nors ne vienas iš jų jau seniai yra miręs? Ši tad *objektyvųji* išeivijos prasmės atžvilgį kaip tik ir reiktų labiau pabrėžti bei plačiau atskleisti. O tai kaip tik ir būtų visų pirma lituanistinių mokyklų uždavinys.

Antras dalykas, kurį mums reiktų ugdyti skelbiant kultūrą kaip išeivijos gyvenimo prasmę, yra *papildo sąmonė*. Kaip ankstesnė išeivijos rūšių apžvalga rodo, tautos *pakaitalu* niekas būti negali. Taigi nė pabėgėliai. Jie palieka savo kraštą ne tam, kad išgelbėtų tautą fizine prasme (tautos fiziškai žūsta ne taip jau greitai!), bet tam, kad ją papildytų dvasine prasme, vadinasi, kad jai duotų to, ko ji, svetimųjų (kartais ir savųjų) prislėgta, duoti negali. Kol tauta gyvena, tol ji ir kuria. Tačiau vienokio ar kitokio režimo - komunistinio ar fašistinio - prislėgta, ji kuria ne tai, ką sako jos laisvė, o ko reikalauja ir ką leidžia valdantieji sluoksniai. Tokiu atveju tautos kultūra virsta arba vienašališka, arba esti aprėžiama tik tam tikromis sritimis, kitas paliekant šalia arba net draudžiant. Pabėgėlių uždavinys užtat ir yra atsverti šias tautos kultūroje atsivėrusias spragas. Pabėgėliai negali griebtis kurti kultūros jos visumoje; šiam reikalui jų skaičius ir jėgos paprastai esti per silpni. Be to, tai būtų ir neprasminga, nes daugelis kultūros sričių esti kuriamos ir net klesti tėvynėje. Būtų nereikalingas energijos eikvojimas pamėgdžioti tremtyje tai, kas tėvynėje vyksta. Kaip ir visur kitur, taip ir kultūrinėje kūryboje pabėgėliai turi jaustis esą *kovotojai*, vadinasi, teikėjai to, ko tėvynės priespauda jai neteikia. *Pabėgėlio kū-*

¹⁵ Apie rusų išeivių kultūrinę kūrybą Vakaruose plg. *Adamovič G. Odi-nočestvo i svoboda*, New York, 1955; *Struge G. Russkaja literatūra v izgnanii*, New York, 1956.

rybos prasmė yra teikti tautai papildo, kad net ir priespaudos metu tautinė kultūra išliktų pilnutinė. Tai yra vienas iš pagrindinių pabėgėlio gyvenimo pradų.

Atsikreipiant dabar į lietuviškosios kultūros pilnatvę, tuojau galima pastebėti, kad komunistinio režimo ji yra labai sužalota: vienos sritys yra visiškai draudžiamos, kitos iškraipomos. Draudžiama yra visa *religinė* sritis: pradedant teologija, baigiant katechetika; pradedant klierikų priėmimu seminarijon, baigiant vyskupų veikla. Jokios laisvės čia nėra. Ši sritis gaivelėja tėvynėje giliausia šio žodžio prasme. Ji yra režimo pasmerkta nykti ir išnykti. Sužalotos yra *dvasinės* kultūros sritys: filosofija, literatūros ir istorijos mokslai, sociologija, nes jos gali būti čia kuriamos tik taip, kaip reikalauja komunistinė ideologija, nepripažįstanti jokios laisvos šių sričių interpretacijos. Kiek geriau yra su dailiąja literatūra, tapyba, architektūra, muzika, vadinasi, su *menu* plačiausia šio žodžio prasme. Tiesa, ir ši sritis nėra tiek laisva, kiek reikalauja jos esmė. Tačiau vis dėlto ji nėra ir negali būti tiek ideologiškai įtaigojama, kaip mokslai, nenorint sunaikinti jos pačios, kaip tai yra buvę Stalino metais, kai visas menas buvo virtęs gryna komunistinės ateities propaganda. Reliatyvi tad meno laisvė kaip tik pastaruoju metu ir pradeda reikštis žymiais laimėjimais tėvynėje. Vis dėlto visapusiško išsiskleidimo ir laisvo pražydimo vargu ar būtų galima ten tikėtis. Laisviausia kultūros sritis tėvynėje yra gamtos mokslai, matematika ir filologija. Šiose srityse lietuvių tauta tėvynėje yra padariusi didžiulį šuolį priekin. Tai paminime tik labai trumpai, nes visa tai mums yra žinoma ir visa tai turi tarnauti mums tik kaip gairė, kad galėtume įžvelgti, kur ir kiek mes privalome kurti kultūrą *kaip papildą tėvynės kultūrai.*

Visų pirma kurtina yra *religinė sritis*, nes tėvynėje ji iš viso nėra kuriama. Deja, čia mes esame kažkodėl labiausiai neveiklūs. Be abejo, religija yra laisvas žmogaus apsisprendimas. Tačiau išėivijoje kaip tik ir turime labai didelį procentą pabėgėlių, apsisprendusių už religiją: tai visa ateitininkija, didelė dalis skautijos ir nemaža dalis kitų pakraipų asmenų, nekalbant jau apie įvairių konfesijų dvasiškiją. Ir vis dėlto religinis įna-

šas tautinės mūsų kultūros pilnatvei yra lig šiol buvęs nuostabiai menkas. Mes nė iš tolo negalime užpildyti tos spragos, kurią komunizmas yra padaręs ir tebedaro religijai tėvyneje: ne tik ta prasme, kad neparuošiamo pakankamo skaičiaus dvasiškių iš lietuviškojo jaunimo (šis dalykas yra ne toks svarbus *tėvynei*, nes asmeninio negrižimo atveju ir lietuvis kunigas miršta svetur, bet ypač ta prasme, kad mes *čia nieko nesukuriamo, kas galėtų grįžti tauton, mums patiems negrižtant*. Religinė literatūra, religinė muzika, religinė tapyba (išskyrus vitražų meną) niekieno nėra skatinama ir todėl esti kuriama išblaškytai, nepasiekdama ryškesnių laimėjimų, vertų kovos vardo. Spauda ne sykį skelbė, esą užsakytos ir rašomos mūsų proistorė, mūsų tautos istorija, mūsų literatūros istorija, net mūsų filosofijos istorija. Tačiau niekur neteko užtikti, kad būtų užsakyta ir rašoma *Lietuvos Bažnyčios istorija*. O Bažnyčios istorikų turime nemažai ir labai gerų. Tas pat yra su problemine religine literatūra. Kitoje vietoje autorius tai kėlė ir čia dar sykį primena, kad jokia kita mūsų išeivių sritis neturi tiek pasirušusių žmonių, kiek religija: katalikų dvasiškių išeivijoje šimtas su viršum yra teologijos daktarai bei licenciatai. O kur jų religiniai veikalai? Kas padarė, kad šie žmonės, parašę po knygą akademiniam laipsniui gauti, padėjo plunksną ir leidžia jai rūdyti ligi šiolei? Nejaugi jie tiki ne tik kūno prisikėlimą, bet ir jo nemirtingumą? Religinė sritis yra tad pati pirmoji, kuri šaukiasi mūsų kūrybos, nes ši sritis tėvyneje yra labiausiai apiplėšta. Propagandos apie religijos persekiojimą Lietuvoje nepakanka, nes ji sensta bei miršta kartu su mumis: ji kaip kultūrinis įnašas į tautą nebegriš. Ji savo esme net priklauso daugiau politinei išeivių veiklai, atskleidžiant nedemokratinį komunizmo pobūdį.

Maždaug tas pat tenka pasakyti ir *apie filosofiją*. Filosofija tėvyneje yra ugdoma, tačiau tiktai marksistinė. Jokių kitų srovių, jokių šių srovių rungtynių ten nėra. Todėl pabėgėlių pašaukimas ir būtų papildyti šį vienašališkumą ir padėti lietuviškajai minčiai išsiskleisti tremtyje visu jos pločiu bei gyliu. Be abejo, filosofų turime išeivijoje žymiai mažiau negu

teologų. Tačiau vis dėlto jų turime ir tai visų pirma - kas ypač visus džiugina - iš *jaunosios kartos*. Bet reikia juos padrašinti. Reikia juos paskatinti, kad jie kurtų ir savo kūrybą lietuviškai visuomenei pateiktų. Filosofija nėra masės skaitoma. Todėl jos paskata turėtų ateiti kaip tik iš tų įstaigų, kurioms lietuviškosios kultūros pilnatvė yra pareiga. Lietuvių fondas yra užsakęs dr. J. Girniui parašyti lietuviškosios filosofijos istoriją. Užsakymas yra sveikintinas. Tik kur ta „lietuviškoji filosofija“? Ar nereikėtų pirmiau ją sukurti, o tik paskui rašyti jos istoriją? Ar ne tiksliau būtų buvę tam pačiam dr. J. Girniui (kaip stipriausiai iš visų mūsų filosofinei galvai) ir dviem trimis jaunesiems filosofams užsakyti po *problematinį veikalą* - nebūtinai lietuviškąją temą, bet būtinai lietuvių kalba? Ar nevertėtų šiuo atžvilgiu labiau sukrusti ir Lietuvių katalikų mokslo akademijai, kurios metraščio ir suvažiavimo darbų didžiuliuose bei pasigėrėtinuose tomuose filosofijos esama tik vaistinių uncijomis? Kodėl nepaorganizuoti bei nepaskatinti filosofijos srities atstovų, pirmiausia jaunųjų, kad jie LKM akademijos metraščiui pateiktų ilgesnių studijų, nes šis metraštis yra vienintelis, galintis tokių didesnio masto studijų paskelbti? Kol komunizmas valdys Lietuvą, tol filosofija galės kurtis tik tremtyje. Šia prasme filosofinė kultūra yra mums iš tikro įpareigojantis papildas.

Nedaug geriau yra ir su *literatūros mokslu*, pirmoje eilėje su literatūros kritika bei interpretacija. Tėvynėje ši sritis yra gerokai ugtelėjusi, tačiau perskverbta komunistine ideologija. Todėl ji būtinai reikalauja papildomo tremtyje. Be to, išėivijoje turime rašytojų, kurie yra tiek išryškinę meninį savo pobūdį, jog drąsiai galime tarti, jie esą jau *kokybiškai* „užbaigti“. Todėl mūsų literatūros mokslininkams kaip tik ir reikėtų jais susidomėti ir pateikti mums apie juos išsamesnių studijų. K. Bradūnas ne sykį yra spaudoje apgailestavęs, kad net senatvės sulaukusiųjų rašytojų kūryba vis dar nėra mūsų apžvelgta bei įvertinta savo visumoje. Sveikintina, kad lietuvių literatūros istorija yra Lietuvių fondo užsakyta ir rašoma. Tačiau literatūros istorija gali išaugti tik iš monografinės bei

studijinės atskirų rašytojų sklaidos. Šiai sklaidai pasiruošusių žmonių iš jaunųjų jau turime ne vieną. Reikia tik jų konkrečiai bei apčiuopiamai tokios sklaidos paprašyti bei jų darbą atitinkamai paremti.

Istorijos mokslas mūsų išėivijoje taip pat turi būti išgyvenamas bei vykdomas kaip papildas komunistinės ideologijos klastojamam istorijos mokslui tėvynėje. Tiesa, išėivija pačia savo dvasia yra linkusi žvalgytis atgal ir istorijai atsidėti kartais net įtampiau negu kitoms kultūros sritims. Tai galima pastebėti ir mūsų išėivijoje, kurioje atsiminimai bei monografijos pastaruoju metu vis gausėja. Tai gera. Tačiau to nepakanka. *Mums reikia Lietuvos istorijos* - nuo pradžios ligi galo. Tragiška, kad Lietuvių fondo užsakytoji Lietuvos istorija sudužo prof. Z. Ivinskio mirtimi. Bet ar kartais šis užsakymas nebuvo klaidingas pats savo esmėje? Ar įmanoma vienam žmogui nepalūžti po tokio milžiniško darbo našta? Ar darbo pasidalijimas nebūtų buvęs tikslesnis ir todėl ne toks dužius, kaip tai yra dabar?

Čia minimos kultūrinės kūrybos sritys yra ne išskaičiavimas, bet tik pavyzdžiai. Visa dvasinė kultūra tėvynėje yra niekojama arba klastojama, todėl ji visa šaukiasi *papildo* mūsų laisva kūryba. Čia nurodėme tik tas sritis, kurios mūsų paramos visų pirma yra reikalingos ir kuriomis todėl visų pirma turėtume susidomėti: tiek savo studijomis aukštosiose mokyklose, tiek savais raštais, tiek sava medžiagine parama, tiek savu dėmesiu pasirodantiems darbams. Nereikia atsidėti tik lituanistikai kalbos bei jos mokslo prasme. *Lituanistika mums šiandien yra visa dvasinė kultūra.*

Baigiant atgal prie jaunimo ieškojimų! Jeigu jaunimas iš tikro nuoširdžiai ieško išėivijos gyvenimo prasmės (o tu abejoti nėra jokio pagrindo) ir jeigu jis ją randa kultūrinėje kūryboje, kurios vaisiai įsijungs į tėvynės kūrybą, ją papildydami ten, kur ji spragota ar iškreipta, tai *tu mūsų jaunieji intelektualai ir išpareigoja šiai prasmei arba kultūrinei kūrybai.* Senoji pabėgėlių karta kultūrinį savo įnašą jau baigia: ji kūrė žymiai sunkesnėmis aplinkybėmis, negu tai dabar gyve-

na jaunoji karta, kuri perims tolimesnį kultūros ugdymą. Jos tad reikalas yra nustatyti šio ugdymo būdus bei priemones. Ji teisingai čia gali eiti *savu* keliu, *kitu* keliu, neguėjo senesnieji. Tačiau ji turi *eiti*, o ne tūpčioti ar net susėsti ant pakeilės griovio krantų, kad pasigrotų, pasišoktų, pasišnekėtų ir grįžtų namo. Ne! *Kultūrinis išipareigojimas reikalauja pasistiebtieiti*. Jis neneigia nei muzikos, nei šokio, nei dainos, nei pašnekiesio ar pažinties. Tačiau jis visais šiais dalykais neišsisemia. Kūrybinis išipareigojimas bei pasistiebimas reikalauja *objektyvių vaisių* kūrybinių pavidalu. Ir tokių vaisių keliu jaunimas dabar tegali eiti. Pats kelias yra pradėtas ir ketvirtį šimtmečio eitas. Jaunimo reikalas dabar šį kelią pratęsti, praplatinti ir pakeisti geresniu vieškeliu.

Todėl šalia kritinio žvilgio, ar pabėgėlio sąmonė jaunime nevirsta kartais duoneliautojo sąmone, būsimasis jaunimo kongresas turėtų kelti, *ar yra jaunime gyva kūrybinė sąmonė kaip tėvynės kultūros papildas*. Tai būtų antra - ši sykį visiškai teigiama - trečiojo pasaulinio mūsų jaunosios kartos susitikimo tema. O senoji pabėgėlių karta turėtų šiai temai teikti ne prelegentų - tai paties jaunimo reikalas, - o ryškių pavyzdžių, kur ir kaip ji pati šia kūrybine sąmone gyveno ir kokių vaisių iš šios sąmonės yra mūsų išeivijai išaugusių. Jaunimo kūrybinės sąmonės žadinimas ir senimo kūrybinių vaisių pateikimas yra tie du pradai; kurie, suvesti vienybėn, gali mums iš tikro laiduoti tolimesnį mūsų tremties kultūros žydėjimą.

REZISTENCIJA PRIEŠ TREMTIES DVASIAĮ

1. Tremtis kaip grėsmė tautai

Savo metu Josephas de Maistre yra pasakęs, kad „išvykėliai nieko negali ir nieko nereiškia - *l'émigration ne peut rien et ne vaut rien*". Tai griežtas posakis. Tačiau dažniausiai jis yra teisingas, nes svetima gamtinė bei kultūrinė aplinka ne sykį sunaikina jėgas, galėjusias gražiai išsiskleisti tėvynėje. Išrautas iš savo žemės, iš savo istorijos, iš savų papročių, tremtinys paprastai esti išstatomas visų vėjų pavojams. Jis jaučiasi nesaugus ne tik socialine prasme, kad nelengvai užsidirba duonos kąsnį, bet ir dvasine prasme, kad nežino, į ką jam atsiremti savo vidumi. Pavojus sudužti tremtiniui yra žymiai didesnis negu krašto gyventojui. O jeigu tremtinių pasidaro dešimtys tūkstančių, tai tautai grėsmė stovi prieš pat akis.

Klaida tai būtų manyti, kad rezistencija yra tiktai uždavinys tėvynės atžvilgiu. Ne, *rezistencija turi vykti ir tremties atžvilgiu*. Tremtis yra pateisinama tautos istorijoje tik tada, kai virsta užuovėja, kurioje išsilaiko vertybės, niokojamos krašte. Todėl reikia ginti šias vertybes nuo tremties dvasios pasikėsinimo. Reikia šaukti tremtinius spirtis žudančioms tremties sąlygoms. Dabartinė laisvinimo kova yra žymiai platesnė negu tik politinis svetimųjų informavimas arba politinių minčių brandinimas tarp mūsų pačių. *Šiandien mums reikia ne tik išvaduoti kraštą, bet ir išgelbėti save pačius*. Tėvynę niokoja bolševikinė dvasia, mus gadina tremties dvasia. Juk jeigu mūsų tremtiniai suskurs idėjiškai, paliegs morališkai,

žlugs tautiškai; jeigu pradės rūpintis tik savimi, pamiršdami, jog yra kenčiančios tautos nariai, - mes veltui būsime palikę savo kraštą ir ieškoję prieglaudos svetur.

Taigi šalia politinio uždavinio kovoti už mūsų krašto laisvę šiandien mums iškyla naujas uždavinys - *kovoti už tremtinių tautinį ir žmogiškąjį gyvastingumą*. Jau beveik dešimtį metų laukėme tikėdamiesi greitai grįšią į paliktus savo namus. Deja, šis lūkestis neįvyko ir nėra ženklų, kad jis greitai įvyktų. Pasaulio eiga yra tokia, kad mūsų klajonės gali dar užtrukti ilgai. O juo ilgiau jos užtruks, juo tremties dvasia bus mums pragaištingesnė. Todėl dabar kaip tik ir yra atėjęs laikas pradėti rezistenciją prieš tremties dvasią. Kiekvieną emigraciją laukia išnykimas, jeigu joje neišsigali rezistencinis sąjūdis prieš pagundą virsti *čiabuviu*, prieš norą susikurti naują tėvynę, prieš sustingimą tautinėje srityje. Reikia tad kurti lietuviškojoje tremtinių visuomenėje šitokį rezistencinį sąjūdį; reikia ugdyti mumyse naują tremties sąmonę ir naują jos išgyvenimą, nes arba mes pasijusime esą keleiviai bei svetimšaliai, arba išnyksime, kaip prieš mus išnyko jau ne viena emigracija.

2. Du tremties tipai

Priešais mus stovi du tremties tipai, tiksliau sakant, du jos prototipai, du pirmavaizdžiai, kurie apsprendžia visas kitas tremties formas. Tai *Odisėjo ir Abraomo tremtis*.

Pasibaigus Trojos karui karžygis Odisėjas turi grįžti namo: į savo tėviškę, Įtakės salą, pas savo žmoną Penelopę ir savo sūnų Telemachą. Tačiau Poseidonas, tasai rūstus vandenų dievas, kliudo šiam grįžimui, ir Odisėjas yra priverstas ištisą dešimtį metų bastytis po Jonijos jūrą. Bet jis didvyriškai iškenčia šį pasmerkimą, atsispiria visokioms vilionėms ir pergali visokius pavojus. Lotofagų krašte, kurio gyventojai minta saldžiais kaip medus vaisiais, Odisėjas virvėmis pririša prie laivo verkiančius savo draugus, nes žino: *kas šių vaisių paragavo, tas tėvynėn nebegrižta*. Plaukdamas pro

sirenų kraštą, jis vašku užlipdo savo palydovų ausis, kad jie negirdėtų anų viliūgių balso, neatsispiriamai žavaus, tačiau nešančio mirtį: sirenos dainuoja prie trūnijančių kaulų tų, kurie savo ausų jų balsui neužsikišo. Septynerius metus jis džiaugiasi nimfos Kalipsės žavumais, bet galop juos pergali. Vienaakis Polifemas rengiasi suėsti jį ir jo draugus. Lestrigonų karalienė, didžiulė kaip kalno viršūnė, uolomis apmėto praplaukiantį jo laivą. Burtininkė Kirkė mėgina visus juos paversti žemę knaisiojančiomis kiaulėmis. Tačiau Odisejas pergali pavojus savo gudrumu, priešo silpnybių išvelgimu ir kantrumu. Galop jūra išmeta jį, *visiškai nuoga*, į feakų salą. Jis grįžta namo, nieko iš tremties neparsinešdamas, tik gyvybę ir užgrūdintą šeimos bei tėviškės meilę.

Harano krašte buvo Abraomo tėviškė. Čia jis vedė Sarą, išikūrė ir rengėsi gyventi. Jau turėjo bandų, ganyklų, tarnų. Tačiau vieną dieną Viešpats tarė jam: „Eik iš savo gimtojo krašto, savo tėvų namų, į šalį, kurią tau parodysiu“ (Pr 12,1). Abraomas pasiėmė savo žmoną Sarą, mirusio brolio sūnų Lotą, pasiėmė bandas, tarnus ir iškeliavo. Kur yra toji Dievo „pažadėtoji žemė“, jis nežinojo. Abraomas stovėjo prieš visišką tamsą. Tačiau jis ėjo į šią tamsą. Jis virto klajokliu, keliavo iš krašto į kraštą, statydamas Viešpačiui altorius, kariaudamas su sutiktais nomadais, augindamas savo bandas ir savo šeimą. Ne vieną sykį jis buvo nusivylęs ir kalbėjo Dievui: „Viešpatie Dieve, iš ko aš pažinsiu, kad jį paveldėsiu“ (Pr 15, 8). Tačiau, nepaisydamas šio žmogiškojo nusivylimo, jis savo klajonių nemetė ir niekur neįsikūrė. Viešpaties žodžiai „Tu turi žinoti, kad tavo palikuonys bus ateiviai ne savo krašte“ (Pr 15,13) - jam buvo kelrodis jo klajonėse. Pats Abraomas „pažadėtjosios žemės“ nepasiekė. Jis mirė dykumose ir buvo palaidotas Machpelos urvuose šalia savo žmonos Saros. Tik po pusės tūkstančio metų Abraomo palikuonys įėjo į „pažadėtąją žemę“, kad po pusanthro tūkstančio metų vėl būtų iš jos ištremiti ir po dviejų tūkstančių metų bandytų atgal į ją sugrįžti.

Tai yra graikiškoji ir izraelitiškoji tremties samprata. Kurią mes padarysime sava? Kuri apspręs mūsų klajones po pasaulį? Kuo mes galop virsime: Odiseju ar Abraomu? Tai

klausimas, nuo kurio priklauso visas tolimesnis mūsų tremtinių likimas, nes po šiais pirmavaizdžiais slypi ne tik tautinės, bet ir pasaulėžiūrinės skirtybės. *Odisėjas ir Abraomas yra stambeldiškosios ir krikščioniškosios tremties simboliai.*

Odisėjui tremtis yra *pasmerkimas*, ištikęs jį dėl Poseidono pykčio. Tai nelaimė, kurią jis stengiasi pergalėti. Todėl Odisėjas šios nelaimės metu *nieko nekuria*. Jis tik kantriai laukia, kada pasmerkimas pasibaigs. Todėl Homeras Odisėją ir vadiną „dieviškuoju kantruoliu“ ir prasmingai leidžia jį *nuogą* jūrai išmesti į krantą. Nuogumo simboliu poetas nori mums nurodyti, kad *tremtis, išgyvenama kaip pasmerkimas, žmogų apiplėšia*. Abraomui tremtis yra *pašaukimas*. Tiesa, šis pašaukimas yra labai tamsus. Bet jis *yra*. Todėl kiekvienas Abraomo žingsnis tremtyje yra šio pašaukimo *liudijimas*. Aplinka, su kuria jis savo klajonėse susitinka, yra jam ne vilionė ar pavojus, kaip Odisėjui, bet *objektas* savam gyvenimui kurti. Abraomas keliauja ne nuogas, bet nešinas savo paties susikurto gyvenimo turiniu: savo šeima ir savo turtu, savo papročiais, savo religija, savo bendruomene, kurios jis yra kunigas ir teisėjas, aprūpintojas ir gynėjas. Tačiau visur jis yra *tik svečias*. Jis niekur neįsikuria, niekur nepasidaro čiabuvis. Pašaukimo sąmonė neleidžia jam nė vienos šalies vadinti *sava*, nes nė viena jam nėra ta, kurią Viešpats yra žadėjęs.

Odisėjas nuolatos žiūri *atgal*, į savo paliktus namus, į savo šeimą, į savo tėviškę. Pati tremtis jam yra neistorinė iš esmės. Joje jis nejaučia ateities, nes ateitis jam yra tiktai grįžimas į praeitį. „Odisėjas, - gražiai pastebi E. Staigeris, - nepažįsta išsivystymo. Vėlesnieji žmogaus gyvenimo metai jam nekyla iš ankstesniųjų, bet tik paprastai prie šių prisišlieja. Į Troją Odisėjas atvyko subrendęs vyras. Trojos žygis truko 10 metų, tiek pat ir jo klajonės. Taigi Odisėjas turėjo grįžti namo jau senas. Tas pat ir su Penelope. Po 20 metų ji pasirodo tokia pat brandi ir trokštama moteris, kokią Odisėjas paliko“¹. Tai gražus simbolis visam graikiškajam istorijos supratimui. Viskas graikams eina ratu, viskas grįžta į tą pačią

¹ Grundbegriffe der Poetik, Zürich, 1946, p. 136-137.

padėtį. Laikas neturi ateities, jis turi tiktai praeitį. Tai, kas vadinama ateitimi, yra tik kelionė atgal. Abraomas jokio žvilgio atgal neturi: jis žvelgia tiktai priekin. Ateitis yra vienintelė gairė, kuri šviečia jo kelyje. Todėl jis negrįžta atgal, nelaukia, nedelsia, bet kuria naują istorinę sąmonę, pagrįstą ne visų daiktų grįžimu atgal, bet ėjimu Apvaizdos nubrėžto tikslo linkui. *Abraomas savo tremties sąmone yra pirmasis krikščioniškosios istorijos kūrėjas. Jis gyvena ateities kategorijoje, kaip vėliau ir visa krikščionybė.*

Odisėjas ieško *prarastosios žemės*, kuri jam yra gerai žinoma bei pažįstama. Tai yra jo tėviškė, konkreti, apčiuopiama, esanti čia, šioje tikrovėje. Odisėjo ieškinys yra ne idealas, bet realybė. Abraomas ieško *pažadėtosios žemės*. Ji yra nežinoma: nei jos išvaizda, nei jos vieta pasaulio erdvėje. Tačiau ji stovi prieš Abraomo akis kaip Viešpaties pažadas, kaip idealas ir lūkestis. Ji nėra duota. Ją reikia pasiekti savo vargais ir savo darbu. Į ją reikia tikėti ir savo tikėjime ją jau mylėti. Ją reikia padaryti visos tautos ilgesiu; apie ją reikia pasakoti kartų kartoms; už ją reikia kovoti su visais klajonėse sutinkamais priešais.

Kas tad mes būsime savoje tremtyje: Ar tik *pasmerktieji* iškęsti jo viliones bei pavojus, ar ir *pašauktieji* skelbti pasauliui kažką nauja? Ar tik *besidairantys atgal* ir todėl neistoriniai ar ir *žvelgiantys priekin*, todėl nešą istoriją savo gyvenimu? Iešką tik to, kas prarasta, ar siekią ir to, kas turi būti *iš naujo susikurta*? Šie klausimai yra lemiantys. Nuo jų atsakymo priklausys visa mūsų būtis - net smulkmenos.

3. Tremtis kaip liudijimas

Nėra abejonės, kad mes, išaugę krikščioniškosios kultūros dvasioje, galime apsispręsti tiktai už abraomišką tremties išgyvenimą. Nors graikiškoji tremties samprata ir slepia savyje puikios ištikimybės namams, tačiau savyje ji neturi dieviškosios Apvaizdos, neturi istorijos prasmės bei tikslo, todėl krikščioniškajai sąmonei darosi nepakeliama. *Krikščio-*

nis tremtinys negali būti Odisejo tipo. Jis tegali būti Abraomo dvasios keleivis, kuriam tremtis yra Viešpaties valios padaras, kuris gyvena ateities lūkesčiu ir kurio ieškojimai baigiasi naujos žemės atskleidimu.

Visų pirma tremtis savo esme yra liudijimas. Net jeigu tremtiniai ir negalvotų, kad jie pasauliui šį tą sako, tai pats jų *buvimas* liudytų, jog toji socialinė bei politinė santvarka, kuri žmones padaro benamiais, yra, kaip ją apibūdina popiežius Pijus XII, „nesuderinama su žmonijos kilnumu bei gerove“². Reikia tad, kad tremtiniai ugdytų savyje šią *liudijimo sąmonę*. Reikia, kad jie taptų sąmoningais šaukliais ne tik ta prasme, jog reikalautų atitiesti jiems padarytą skriaudą, bet ir ta, jog išpėtų pasaulį neužmerkti akių prieš tykijančią grėsmę. Juk jeigu pasaulis pakenčia nežmonišką sistemą viename krašte, jis tuo pačiu netenka moralinio atsparumo ir atidaro šiai sistemai vartus į visas kitas šalis. Šiuo atžvilgiu *tremtiniai yra pasaulio sąžinė*. Jie byloja jam ir teisia jį juo skaudžiau, juo ilgiau tremtis užtrunka ir juo daugiau tremtinių yra. Užtat reikia aštrinti šią sąžinę, kad ji bylotų, kad ji su savo likimu nesusitaikytų, neapsiprastų ir nenutiltų. *Tremtinys visados turi jaustis esąs tremtinys. Jis niekad neturi virsti čiabuviu. Keleivinę tremtinio būseną jis turi prisiimti kaip savo pašaukimą.* Kraštai, kurie tremtinius priima, skatina juos įsilieti į naują gyvenimą, sutapti su naujomis aplinkybėmis, nurimti savyje ir virsti „naujais amerikiečiais“, „naujais kanadiečiais“, ar „naujais australais“. Tai yra pastangos negirdėti pasaulio sąžinės balso ją užmigdant. Reikia tad spirtis prieš tokį užliūliavimą. Tremtiniškoji sąmonė amžinai turi likti gyva, nes tik ji vienintelė yra laidas, kad tremtiniai sava tautai nežlugs.

Viršinis įsikūrimas neturi nieko bendra su keleivine tremtinio sąmone. Kai Izraelis buvo išvestas į Babilono nelaisvę, pranašas Jeremijas šitaip apibrėžė tremtinių uždavinius: „Taip kalba Galybių Viešpats, Izraelio Dievas, sako visiems tremtiniams, ištremtiems iš Jeruzalės į Babiloną: 'Statykitės namus,

² Popiežiaus Pijaus XII kalba, pasakyta 1945 m. gruodžio 24 d.

įsikurkite. Veiskite sodus, valgykite jų vaisius. Veskite žmonas, gimdykite sūnus ir dukteris, ieškokite žmonių savo sūnums ir leiskite dukteris už vyrų ... Jūsų privalo tenai didėti, ne mažėti!" (Jer 29, 4-6). Kitaip tariant: *pats Dievas įsako tremtiniams susikurti gyvenimo turinį. Pats Dievas įsako išvystyti savo žmogiškumą, kurti bendruomenę, stiprėti dvasiškai ir medžiagiškai. Graikiškojo-stabmeldiškojo tremties nuogumo krikščioniškoji sąmonė nepažįsta ir nepripažįsta. Tačiau čia pat pranašas Jeremijas visa savo pašaukimo galia tremtiniams skelbia: „Negarbinkite svetimų dievų" (plg. Bar 6). Svetimų dievų vardu galima suprasti ne tik Babilono stabus, bet ir visas kitas kultūrinės vertybes, sukurtas svetimos dvasios ir todėl niekad negalinčias virsti tremtiniams *savomis* vertybėmis. Galima jas prisavinti ir jomis naudotis, tačiau atsimenant, kad jos yra *svetimos*, todėl negarbintinos, kaip yra garbinamos tautinės vertybės. Tremtinio sąmonė turi praveisti sieną tarp naudojimosi ir garbinimo, tarp įsikūrimo ir susilieјimo. Ir kai ši sąmonė mūsų tremtiniuose bus išvystyta, tuomet tremties dvasia bus pergalėta.*

4. Tremtis kaip žvilgis į ateitį

Yra tikra tremtinių nelaimė sustabdyti savos istorijos laikrodį tą valandą, kurią jie peržengė savo tėvynės sienas. Tautos istorija, vis tiek ar mes joje dalyvaujame ar ne, eina toliau. Gyvenimas išsivysto, gema naujos kartos, atsiranda naujų idėjų, naujų papročių, naujų visuomeninių formų. Gali tauta būti ir labiausiai pavergta, ji vis tiek gyvena ir vystosi. Tuo tarpu tremtiniai, atsidūrę svetur, sustingsta. Jų gyvenimas sustoja. Jie pradeda misti tuo, kas jau praėjo, bet ne tuo, kas dar turi ateiti. Todėl *senienų dvasia* virsta tremtinių būties apsprendėja. Jie patys darosi tarsi archeologinės iškasenos, įdomios tyrinėti, tačiau nebegyvos. Tiesa, tremtiniai ne sykį išsaugo tai, ką jie išsinešė iš tėvynės, bet ne kaip *gyvą pradą*, kuris auga ir išsivysto, bet kaip užbalzamuotą lavoną.

Prieš šitą tad žvilgį atgal reikia pastatyti žvilgį priekin. *Ne praeitis, bet ateitis turi būti istorinė tremtinio kategorija.* Tremtiniai turi išsąmoninti, kad praeitis jiems yra amžinai uždaryta; kad į senąją tėvynę, į tokią, kokią jie paliko prieš dešimtį ar penkiolika metų, jie niekad os nebegriš, net jeigu kraštas ir pasidarytų laisvas, nes tėvynė jau bus toli nužengusi savo istorijoje, kurioje tremtiniai nebedalyvavo. Nėra tad jokios prasmės tremtyje tik dairytis atgal. Žvilgis atgal žadina laukimą, o laukimas - delsimą. Tremtiniai žlunga kaip tik todėl, kad jie laukia ir delsia, užuot veikę ir kūrę. Jie laukia penketą, dešimtį, penkiolika, dvidešimt metų, paskui pagauna juos nusiminimas, jie moja į viską ranka ir išnyksta. *Todėl žvilgis atgal turi būti nugalėtas žvilgio priekin, laukimas turi būti pakeistas veikimu ir delsimas - kūryba.* Kova prieš senienų dvasią turi būti vedama visu griežtumu.

Tautiniai elementai tremtyje turi išlikti labai ryškūs. Bet jie turi išlikti *gyvi*; vadinasi, jie turi būti taip lygiai kūrybiškai tremtyje išvystomi, kaip buvo išvystomi tėvynėje. Nėra jokios prasmės tiktai kartoti tai, kas yra buvę: reikia kurti naujų vertybių, atsirėmus į tautinį pagrindą. Reikia kurti naujų papročių, naujų šokių ir dainų, naujų drabužių formų; nereikia leisti kalbai sustingti, kaip ji yra sustingusi senosios lietuvių emigracijos arba Kanados prancūzų; nereikia leisti tik senų raštų, bet rašyti ir naujų; nereikia kartoti tik tų idėjų, kuriomis gyvenome prieš dvidešimt metų, bet reikia įsijungti į anttautinę problematiką ir tarti joje *lietuvišką žodį*. Konservavimas tremtyje turi būti pergalėtas nauju kūrybiniu entuziazmu.

5. Tremtis kaip gyvenimas ant tėvynėje

Kun. Pr. Gaida savo gražioje knygoje „Išblokštasis žmogus“ teisingai vadina tremtinį „žmogumi be adreso“³. Iš tikro tremtinys yra tasai, kuris yra netekęs egzistencinės savo erdvės: ne tik krašto, tėviškės ir buto, bet *erdvės*, kurioje vy-

³ *Gaidamavičius Pr. Išblokštasis žmogus, Augsburgas, 1951, p. 161.*

ko visa jo būtis. Tremtis, pasak kun. Gaidos, yra „dvasinis išbloškimas“, kai turėta egzistencinė forma nutolsta, ir žmogus lieka visame savo nuogume (ten pat). Leisdamas jūrai Odisėją nuogą išmesti į feakų salą, Homeras simboliškai išreiškė šį žmogaus benamiškumą: *netekęs tėvynės žmogus pasijunta esąs nuogas pačioje būtyje*. Nenuostabu, kad jis ieškosi naujos egzistencinės erdvės, naujos tėvynės, kurion vėl galėtų įleisti šaknis. Ir čia kaip tik pasisiūlo viena iš tremties dvasios pagundų: pilietybę suteikusį kraštą laikyti savo tėvyne. Ne vienas šiandien juk didžiuojasi esąs „naujas amerikonas“, „naujas kanadietis“.

Prieš šitą tad klaidingą „naująją tėvynę“ ir reikia išeiti kovon. *Tremtinys negali turėti naujos tėvynės, kaip jis negali turėti nė naujų tėvų*. Netekęs tėvų, žmogus pasilieka našlaitis amžinai. Netekęs tėvynės, jis pasilieka tremtinys - taip pat amžinai. Tėvynė yra neatstojama ir nepakeičiama. Mėginimas svetimą kraštą laikyti savo „naująją tėvynę“ yra savęs apgaudinėjimas, padaręs žmogų kažkokiu keistuoliu. Argi nekeistai mums skambėdavo žodžiai tų svetimšalių, kurie apsigyvenę Lietuvoje ir priėmę Lietuvos pilietybę, sakydavo „mes lietuviai“? Taip lygiai keistai skamba lietuviškose lūpose „mes amerikiečiai“ arba „mes kanadiečiai“. Šisai klaidingas „mes“ yra tremties prasmės išdavimas: tremties kaip liudijimo ir kaip pašaukimo.

O vis dėlto ir tremtiniui reikia egzistencinės erdvės. Ir jam reikia šaknų bei ryšių. *Čigono-valkatos gyvenimas nėra tremtinio gyvenimas*. Tačiau ši erdvė ir šie ryšiai negali būti *geografiniai*: nė vienas tremtinių gyvenamasis kraštas negali virsti jų tėvyne. Ši erdvė ir šie ryšiai negali būti nė *socialiniai*: nė vienos šalies žmonės negali virsti tremtinio tauta. Ši erdvė ir šie ryšiai tegali būti *dvasiniai*: tremtinys tegali turėti tokią egzistencinę erdvę, kuri būtų iškilusi aukščiau už visas *svetimas* geografines erdves ir už visas socialines bei ekonomines aplinkas. Tremtinys tegali gyventi dvasinėje erdvėje ir todėl jaustis egzistuojąs nebe tėvynėje, bet *anttėvynėje*. Kaip šiandien kalbama apie antvalstybę, kuri stovėtų aukščiau už atskiras vals-

tybes, taip lygiai šiandien yra laikas kalbėti ir apie anttėvynę, kurios paskirtis būtų teikti žmogui benamiui naujų ryšių ir naujų šaknų, nebe psichofizinių, pagrįstų krauju, žeme, socialinėmis tapatybėmis, bet tos pačios dvasios ir to paties liudijimo išpažinimu. *Tremtiniai kaip tik ir turi būti šios anttėvynės kūrėjai.* Tėvynės ilgesys, neišnaikinamas kiekvieno tremtinio širdyje, turi virsti ne naikinamąja ugnimi, bet kūrybiniu įkvėpimu, kuris tremtinius vestų anttėvynės linkme. Tremtinys gali ir net turi pasiimti iš gyvenamojo krašto visa, kas yra jame gero. Tačiau jis vis tiek turi jaustis jame svetimšalis, svečias, pakeleivis. Ir šį jausmą jis turi perteikti savo vaikams. Net ir lankydami svetimas mokyklas, net ir kalbėdami svetimą kalbą, net ir įsijungdami į svetimą gyvenimą, jie visados turi pasilikti *tremtiniai*, vadinasi, žiną, kad jų tėvynė yra ne čia, kad jie čia tik gyvena, tik dirba, bet kad tikrasis jų kraštas, ana „pažadėtoji žemė“, yra kitur; kad jie yra įjungti į aukštesnę bendruomenę, į *anttėvynę*, pralaužiančią gyvenamojo krašto sienas. Todėl ne tiek viršinis įsikūrimas kuriame nors krašte ardo tremtinio sąmonę, kiek dvasinis prisirišimas ir pamiršimas, kad *tremtinio vaikai taip pat turi būti tremtiniai.* Kovojant tad su „naująja tėvyne“, reikia priešais ją statyti *anttėvynės idėją*, ją tremtiniuose išpopuliarinti ir jų širdysna įdiegti. *Tremtis turi būti mūsų gyvenimas anttėvynėje.*

6. Rezistencijos uždaviniai

Skelbiant tad kovą tremties dvasiai, reikia visų pirma pergalėti tremties kaip pasmerkimo išgyvenimą, vietoje jo išugdant tremties kaip liudijimo ir pašaukimo sąmonę. Toliau reikia vietoje dairymosi atgal ir laukimo skatinti žvilgį į ateitį, kelti kūrybinius užsimojimus, stiprinti tremtiniškojo gyvenimo turinį. Galop vietoje pastangų susirasti „naują tėvynę“ reikia skiepyti tremtiniams anttėvynės mintį.

Ligi šiol politinė mūsų vadovybė žvelgė daugiau į lauką: ji žiūrėjo į svetimuosius ir juos informavo apie Lietuvos

bylą. Tai buvo reikalingas darbas. Tačiau ateina laikas žvilgį pasukti ir į savo vidų: dabar reikia sutelkti dėmesį apie mūsų pačių tremtiniškąją bendruomenę, kad ji išliktų ir išsivystytų. Todėl tiek energijos, tiek planų, tiek išteklių didžiausią dalį dabar reikia palenkti lietuviškosios tremtinių kultūros linkme. Dėmesys jaunimui turi būti kuo didžiausias. Tautinės bendruomenės turi būti baigtos organizuoti. Tautinės parapijos išplėstos ir įkurtos ten, kur jų dar nėra. Mokyklos plečiamos. Spauda stiprinama. Priešais mus stovi žiauri dilema: arba mes susikursime savą gyvenimą, arba paslėsime svetimojo bangose.

BUSIMOJI MŪSŲ VEIKLA

Jos kryptys, uždaviniai ir būdai

Ižanga

Prašydamas mane paskaitos šiam suvažiavimui, bičiulis Adolfas Damušis savo laiške pastebi, kad „kai veikla susitelkia tik prie momento reikalų, ji dažnai paskęsta smulkmenose, netenka polėkio, entuziazmo ir taiklaus ateities išvėgimo; tokiu atveju būtina reikia lyg ir minties rekolekcijų, kurių metu padėtis būtų realiai įvertinta, būtų išskelti aukštesni ir platesni idealai“¹. Tai žodžiai, kurie visiškai tiksliai nusako manosios paskaitos paskirtį, būtent *pasklaidyti mūsų veikloje momento reikalus principų šviesoje* arba, kitais to paties Damušio žodžiais tariant, pateikti „rekomendacijų, kaip efektyviausiai galėtume siekti mūsų pagrindinio tikslo - lietuvių tautos laisvės ir Lietuvos valstybinės nepriklausomybės“². Man belieka ižangoje tik paaiškinti šių norimų rekomendacijų sklaidos eigą bei nubrėžti tolimesnių minčių planą.

2. Mūsų veiklos kryptys

Skelbdami Lietuvoje beveik prieš 40 metų atsišaukimą „J organiškosios valstybės kūrybą“, jo autoriai kvietė lietuviškąją visuomenę rikiuoti savo žygius dviem kryptimis: „1) apvaldyti dabartį ir 2) atverti perspektyvą ateičiai“³. Be abejo,

¹ A. Damušio 1973 m. liepos 31 d. laiškas.

² A. Damušio 1973 m. rugpjūčio 9 d. laiškas.

³ Į organiškosios valstybės kūrybą // „Naujoji Romuva“, Kaunas, 1936, Nr. 8, p. 169.

ne viena ano meto pasiūla šiandien jau yra pralenkta; pakitusios laiko sąlygos reikalauja ir pakeisto turinio. Tačiau anos minėtos dvi kryptys tebegalioja ir dabar. Ir mūsų žygiai turi vykti ryšium su dabartimi bei ateitimi. Ir mes turime, iš vienos pusės, apžvelgti tai, kas yra, iš kitos - išvelgti tai, kas privalėtų būti. Diagnozė ir prognozė apsprendžia ir mūsų „minties rekolekcijas“: *diagnozė*, kad neprarastume žemės po kojomis; *prognozė*, kad neužsisklęstume faktiškume. Ne utopija, o viltis yra mūsų apžvalgų bei išvalgų vedamoji gairė.

Į kokius tad veiklos kelius kreipia mus ši gairė? Netekus tėvynei laisvės, atsidūrėme tokiame mūsų istorijos tarpsnyje, kai nepriklausomos valstybės idealas šviečia tautai kaip aukščiausiasis. Nors tauta gali gyventi ir be valstybės, tačiau šitoks gyvenimas nėra jai normalus, nes *valstybė teikia tautai ir organizaciją, ir autoritetą: valstybėje tauta virsta organizuota galia*. Todėl tautinės sąmonės atbudimas visados eina tautinės valstybės linkui. Ir mūsų tautinis atgimimas esmėje buvo ne kas kita, kaip tautos žygiavimas į savą valstybę. Tas pat kartojasi ir dabar. Būdama prievarta įglausta į svetimą valstybę, mūsų tauta išgyvena ją kaip visapusišką slogutį ir trokšta kuo greičiausiai juo nusikratyti. Tautinės valstybės idealas šviečia dabar ir mums - irgi kaip aukščiausiasis. Atkurti savarankišką valstybę yra dabartinis mūsų uždavinys, kuriam jungiasi visos mūsų pastangos. Tai *politinis* uždavinys tikrąja šio žodžio prasme. Mūsų sąjūdis vykdo jį jau nuo 1941 metų, kai vokiečiai paneigė sukilimo atstatytą krašto suverenumą ir politinę mūsų veiklą nustūmė į pogrindį. Žvelgiant atgal, reikia pripažinti, kad šioje srityje padaryta labai daug: niekad pasaulis nebuvo tiek supažindintas su Lietuva, su jos valstybės klausimu, su politine jos skriauda, su jai paneigtomis teisėmis, kiek šiais trimis dešimtmečiais. Politinėje srityje esame pasiekę tiek, jog Lietuva jokių atvejų nebegalės būti apeita kaip nežinoma.

Vis dėlto šis politinis uždavinys yra daugiau formalinio pobūdžio: jis neturi savyje aiškesnio turinio, nes valstybė teikia tautai tik formą, kurią tauta pripildo sava kultūra. Nūnai, užgožėjus Lietuvą bolševizmui, tauta neteko ne tik valstybinės

formos, bet atsidūrė pavojun netekti ir tų kultūrinių vertybių, kurių ji buvo kūrusi laisvėje ir kurias mes laikėme bei tebe-laikome *tikromis*. Bolševizmas juk, kaip žinome, mėgina teikti visuomenei ne tik kitokią socialinę bei ekonominę sąrangą, bet ir kitokią pasaulėžiūrą, ir kitokį meną, ir kitokius mokslo mastus, ir net kitokį žmogų apskritai. O kai su šiuo bolševikiniu kitoniškumu žygiuoja ranka rankon dar ir rusiškasis kitoniškumas, tai tautai pradeda grėsti dvigubas pavojus: netekti žmogiškųjų vertybių jos *komunistinimu* ir netekti tautinių vertybių jos *rusinimu*. Kova už valstybę tokiu atveju virsta kova ne tik už politinę tautos formą, bet ir už žmogiškąjį bei tautinį jos turinį. Prie politinio uždavinio savaime jungiasi *kultūrinis* uždavinys. Nuosekliai tad joks politinis tremties sąjūdis šiandien nėra ir negali būti *grynai* politinis. Nebuvome tokiai sąjūdis nė mes. Šalia politinės veiklos visą laiką ėmėmės ir kultūrinių reikalų: čia organizuodami studijų savaites, čia steigdami bei leisdami laikraščius, čia kurdami mokslo bei meno vertybių. Kultūrinis mūsų sąjūdžio įnašas tremčiai yra ne mažiau ryškus, kaip ir politinis įnašas.

Dviem tad kryptimi ėjo ir toliau turės eiti mūsų veikla: *politine kryptimi*, kovojant už valstybinę tautos laisvę, ir *kultūrine kryptimi*, saugant tautos sukurtas vertybes ir kuriant jai naujų.

2. Mūsų veiklos plotas

Šios dvi kryptys apsprendžia ir mūsų veiklos plotą. Mes nesame nei kolonistai, nei duoneliautojai, o *tremtiniai*, kurie, gražiu Kęstučio Kazimiero Girniaus posakiu, „paliko namus, bet nepaliko nei tautos, nei kovos“⁴. Tai reiškia: tremtiniai nebegyvena tėvynėje kūniškai, tačiau jie gyvena joje dvasiškai; jie gyvena tėvyne ir tėvynei tuo, kad jaučiasi jai atstovaujį svertur, jog praneštų pasauliui padarytą nuoskaudą bei kovotų

⁴ Girnius K. K. Išeivijos ateitis jaunimo perspektyvoje // „Į laisvę“, 1972, Nr. 56, p. 5.

šiai nuoskaudai atitaisyti. Tremtinys niekad nėra krašto atžvilgiu užsienietis, net jeigu ir turėtų užsienio pasą. Toksai pasas yra tik jo bėdos išraiška, o dažnai ir įrankis, palengvinąs jo kovą. Nuosekliai tad ir tremtinio veikla niekad neapsirėžia tik užsieniu: *tėvynė yra pirmasis tremtinio veiklos plotas*; tėvynė ne tiek kaip geografinė erdvė, kiek kaip tautos lūkesčių išraiška, neuždaroma jokioje erdvėje. Tremtinys glaudžiai santykiauja su sava tauta, ja įtampiai domisi ir jai padeda. Tuo jis veikia *krašte*, nors jam ir nebūtų lemta jo išvysti savomis akimis.

Dar daugiau: *tremtinys lieka tik tol tremtinys, kol jo veiklos svoris yra tėvynė*. Perkėlęs visą savo veiklą užsienin, jis tuojau virsta duoneliautoju ir ištirpsta kitataučių jūroje. Ryšys su kraštu yra tremtinio veiklos atrama ir tremtiniškosios jo sąmonės nuolatinė versmė. Kokiais būdais bei priemonėmis šis ryšys esti vykdomas, tai apsprendžia momento sąlygos bei nuotaika. Kiekvienu betgi atveju kraštas sudaro esminį tremtinių veiklos ploto pradą. Mūsų sąjūdis šį pradą puoselėja visą laiką: mūsų ryšiai su kraštu yra buvę ir likę labai gyvi. O jeigu esame pasisakę prieš kai kuriuos šių ryšių *būdus*, tai tuo paneigėme ne santykius su kraštu, o tik santykius su krašto nelaisvės atstovais bei reiškėjais, nes šios rūšies santykiai reikštų susitaikymą su tautos pavergimu.

Bet ir vėl: nors tremtinys savo dvasia ir gyvena tėvynėje, vis dėlto jis *buvoja svetur*. Šį jo buvojimą svetur teisingai vadiname *tremtimi*, kadangi jis yra ne laisvai pasirinktas, o prievartos primestas; tos pačios prievartos, kuri yra ištikusi ir tautą. Nesusitaikydamas su prievarta tėvynėje, tremtinys iškeliauja svetur, kad čia laisviau kovotų už tautos teises. Ši kova gali būti trumpa, kaip vokiečių tremtinių nacizmo metais. Bet ji gali trukti ir labai ilgai, kaip lenkų atveju po 1831 m. sukilimo. Atrodo, kad mūsų laukia antrosios rūšies likimas. Šiuo atveju tremtinio veikloje atsiveria naujas matmuo: *jo paties būseną svetur*. Kaip tvarkyti šią būseną, kad ji tremtinį išlaikytų gyvą kaip tremtinį, nepaversdama jo duoneliautoju? Kaip ją tvarkyti, kad ji įgalintų tremtinį likti tautos atstovu visą laiką? Štai klausimai, kurie atskleidžia tremtinio veiklai naują akiratį, kurie tačiau šiai veiklai yra tokie pat būtini kaip ir

krašto klausimai. Net būtų galima tvirtinti, kad *tiktai tremties būsenos tinkamas tvarkymas laiduoja tremtinio veiklai sėkmę tėvynės atžvilgiu*. Nes tremtis visados yra tasai pastovas, nuo kurio, tvirtai į jį atsirėmę, įtaigaujame kraštą laisvės linkme.

Mūsų tad veiklos plotas neapsirėžia nei tik kraštu, nei tik tremtimi. Jis apima abi šias dvasines bei socialines plotmes, jungdamas jas vienybėn kaip tikslą su sąlyga. *Mes veikiame kraštui (tikslas) per tremtį (sąlyga)*.

Visa tai savaime nurodo, kaip mes šių „minties rekolekcijų“ metu turime sklaidyti būsimosios savo veiklos uždavinius bei priemones. Tėvynė kaip kryptis ir tremtis kaip kelias yra tie bendriausi rėmai, kuriuose vykdysime savo kultūrinį bei politinį pašaukimą. Kitaip sakant, *mes veikiame tėvynės vadovaujami, tačiau tremties sąlygojami*. Mes negalime atsiriboti nuo tėvynės, nes ji yra mūsų veiklos tikslas. Bet mes negalime atsiriboti nė nuo tremties, nes ji yra mūsų sėkmės sąlyga. Šie du mūsų veiklos plotai yra tiek ankštai sutapę vienas su kitu, jog mūsų veikloje juodu sudaro nedalijamą vienetą, apsprendžiantį visus mūsų svarstymus bei planus. Jų vienybe čia toliau ir vadovausimės.

I. Mūsų vilties pagrindas

Kalbėdami apie mūsų veiklą tėvynės atžvilgiu, visų pirma turime išsiaiškinti, kas yra šios veiklos pagrindas, vadinasi, kuo mes ją remiame, kad ji būtų *tikrovinė*, o ne tik gryna mūsų troškimo išraiška. Suradę tokį pagrindą, turime toliau klausiti, ką reikia kasdienoje daryti, kad ano pagrindo nešama viltis vis labiau virstų jos įkūnijimu tautos gyvenime.

1. Utopiniai pagrindai

Tremtinių veikla savam kraštui labai dažnai esti tykoma pavojaus remtis netikroviniu pagrindu ir tuo būdu viltį paversti utopija. Ryškiausias tokio utopinio lūkesčio pavyzdys

yra Adomas Mickevičius. Nepasisekus Lietuvos-Lenkijos sukilimui prieš rusus 1830-1831 metais, Mickevičius, tuo laiku buvojęs užsienyje, užsidarė viename Dresdeno viešbutyje ir rašė trečiąją dalį „Vėlinių“, kurias buvo pradėjęs jau 1820 metais, mokytojaudamas Kaune. Šios dalies prakalboje poetas karčiai skundžiasi, kad Europos tautos neatėjusios pagalbon jo tėvynei, kamuojamai „nepermaldaujamų tironų“. Tuometinė Mickevičiaus padėtis buvo iš tikro labai panaši į mūsų: ir mes nesulaukėme pagalbos iš Europos valstybių, ir mūsų kraštą nuteriojo palikuonys tų pačių tironų. Kur tad Mickevičius mėgino ieškoti tolimesnei savo veiklai atramos? Grįžti į savo kraštą jis negalėjo, kaip negalime nė mes. Į kur tad krypo jo dėmesys tėvynei laisvinti?

Vėlinių trečiosios dalies penktojoje scenoje Mickevičius rašo, kad „visa tėvynė Erodo rankon įduota“; kad „keliais dunda vežimų daugybė“; vežimų, gabenančių sukilimo dalyvius Sibiran: „Viešpatie, tai mūsų vaikai! Visi į šiaurę, Viešpatie! Tai toks jų likimas - būti išstremtiems“⁵. Tačiau kas galėtų tai sustabdyti? Kas galėtų išvaduoti niokojamą tėvynę? Atsakydamas į šį klausimą, Mickevičius ir grimzta utopijon. Pasak jo, likęs neišstremtas vienas mažas vaikas; jis augęs, tapęs milžinu, didvyriu, tautos žadintoju. „Jis aklas“, - sako poetas; „jį veda angelas-bernelis“; tai „baisus vyras“, nes „turi tris veidus“ ir „tris kaktas“; nuo jo balso „dreba trys pasaulio šalys“, būtent: Rusija, Austrija ir Vokietija, kurios tuo metu buvo pasidalijusios Lietuvą-Lenkiją. Tasai vyras „stovi ant trijų karalių vainiko“, bet pats jis yra „be vainiko“, tai „regimas laisvės vietininkas“⁶. Į šio tad būsimąjo didvyrio rankas Mickevičius sudeša savo lūkesčius ir meldžia Dievą, kad paskubintų „jo atėjimą“ (p. 92). Taigi *individualinis didvyris* čia yra teikiamas tautai kaip jos vilčių atrama.

Tai mistinės utopijos pavyzdys; utopijos, išaugusios iš romantinės ano meto dvasios. Šį pavyzdį primename čia todėl, kad tremtinius gundančios utopijos keičia, tiesa, savo

⁵ Cit. iš: *Biržiška M.* Iš Adomo Mickevičiaus raštų, Kaunas, 1927, p. 91.

⁶ Cit. iš: *Biržiška M.* Ten pat, p. 93-94.

pavidalus, bet visados lieka tos pačios esmės. Pavergtos tautos išvadavimo nėra būtina laukti iš kokio nors ypatingo didvyrio. Tačiau lengva jo laukti iš netikrovinių veiksnių ir tuo pačiu pasiduoti utopijai, kaip jai buvo pasidavęs ir Mickevičius. Užtat tremtiniai ir privalo visą laiką kritiškai apsidairyti ir nuolatos save klausti, kuo gi iš tikro remiasi jų viltys tėvynei išlaisvinti.

Sakysime: visi gerai žinome, kaip senesnioji mūsų karta, gyvendama dar Vokietijos stovyklose, karštai laukė karo tarp Amerikos ir Sovietų Sąjungos; telkdama aplinkui šį lūkestį ne tik savo mintis, bet ir savo veiksmus. Taip pat visi žinome, kaip labai dabar mus gundo galimybė karo tarp Sovietų Sąjungos ir Kinijos. Abiem atvejais *karas* peršasi kaip mūsų vilčių pagrindas ir todėl kaip mūsų veiklos atrama bei pateisinimas. O vis dėlto kaip anas Mickevičiaus triveidis bei triakaktis vyras buvo tik romantinio individualizmo, o ne politinės ano meto istorijos išraiška, taip lygiai ir karas tarp pasaulinių galybių mūsų istorijos tarpsnyje yra *tik išraiška žvilgio atgal*. Kad Lietuva prisikėlė, Rusijai sudužus Pirmojo pasaulinio karo sukuriuose, tai tiesa. Bet kad Lietuva prisikeltų, sudužus Sovietų Sąjungai sukuriuose karo su Amerika ar su Kinija, tai yra utopija - ne todėl, kad tokio karo iš viso negalėtų būti, bet todėl, kad šitoks lūkestis priešinasi dabartinei istorijos sąmonei: *dabarties istorija trokšta taikos*. Jei gu tad mes trokštame karo, tuo pačiu susikirstume su mūsų laiko istorine sąmone ir atsidurtume šalia mūsų amžiaus linkmės, kaip šalia savo meto linkmės atsidūrė Mickevičius, manydamas, esą atskiras didvyris pajėgtų sukrėsti Rusijos, Vokietijos ir Austrijos imperijų pamatus. Deja, individualinių didvyrių metas jau buvo praėjęs. Atskiri didvyriai jau nebelėmė tautų likimo. Taip yra dabar su karu. Didžiųjų galybių sankirčio metas, atrodo, yra pasibaigęs. Užtuot viena su kita kariavusios, šios galybės pradeda dabar *kalbėtis*. Todėl ir bet kokių pakaitų galima laukti tik iš šio jų pokalbio. Vėliau matysime, koku būdu ir mes galėtume tokį pokalbį skatinti bei jį įtaigauti mums norima linkme.

Tokio pat utopinio pobūdžio būtų ir *lūkestis revoliucijos Sovietų Sąjungos viduje*. Diktatūrinė valstybė, valdanti kraštą daugiau nei pusšimtis metų, yra tiek perskverbusi visą gyvenimą, jog jos diktatūra, įsikerojusi kiekvieno žmogaus kasdienoje, neleidžia jam pasiruošti revoliucijai. Tuo tarpu savaimingi sukilimai - jų būta Sovietų Sąjungoje ne vieno - esti diktatūros numalšinami be atodairos į aukų skaičių. Be to, sovietų inteligentija, A. Solženicyno liudijimu, yra per daug neveikli. Tiesa, „ji sutaria įsivaizduodama trokštamą ateitį savam kraštui, būtent visišką laisvę; tačiau ji taip pat sutaria ir nieko neveikti; visi laukia tarsi užkerėti, ar kas nors neatsitiks; ne, nieko neatsitiks“⁷. Net ir partizaninė kova, sėkmingai išmėginta anglų ir prancūzų kolonijose, nebūtų įmanoma Sovietų Sąjungoje - irgi dėl tos pačios neatodairos į aukas. Užuoat gelbėjusios tautą, partizaninės kovos greičiau ją pražudytų, nes įgalintų rusus žmones ištremti ir išsklaidyti. Tai, ko savo kolonijose nedrįso nei anglai, nei prancūzai, plačiu mastu drįstų rusai be niekur nieko.

Šie tad du viršiniai veiksniai - karas ir revoliucija - reikia laikyti utopiniais ir todėl nepajėgiais grįsti mūsų vilčių tėvynės laisvinimo atžvilgiu.

2. *Tikrovinis pagrindas*

Ar tai reiškia, kad iš viso negalėtų būti mūsų viltims *tikrovinės* atramos ir kad todėl mūsų veikla tėvynei turėtų apsirėžti tik trumpo bėgimo nuotoliais? Kitaip tariant, ar mūsų viltis galėtų turėti tokį pagrindą, kuris nepaverstų šios vilties utopija? Norint į tai atsakyti, reikia sugretinti Sovietų Sąjungos tikrovę su dabartinės istorijos sąmone. Toks sugretinimas parodytų, kuria linkme eina šios sąmonės išsivystymas ir ar sovietinė tikrovė šį išsivystymą atitinka. Nes *jokia sistema negali išsilaikyti, jeigu ji virsta priešingybe istorijos rai-*

⁷ Solženicyn A. Offener Brief an die sowjetische Fuehrung, Darmstadt, 1974, p. 5.

dai. Šia prasme Solženicynas ką tik minėtame laiške Sovietų Sąjungos vadams teisingai rašo: „Didžiausias jūsų troškimas yra nekeisti valstybinės mūsų sąrangos ir ideologinės sistemos, kad ji tvirtų šimtmečius. Tačiau istorijoje taip nėra. Kiekviena sistema arba išsivysto, arba žlunga" (p. 57). Sovietinė sistema betgi kaip tik neina kartu su mūsų meto istorinės sąmonės išsivystymu. Atvirkščiai, ji stovi šiam išsivystymui skersai kelio.

Juk kas gi yra Sovietų Sąjunga? - *Tarptautiniu atžvilgiu tai kolonijinė rusų valstybė*, paglemžusi eilę tautų ne tik Pabaltijyje, bet ir Kaukaze, ir Sibire. Jeigu Solženicynas šią valstybę vadina baudžiamoją darbo stovykla salynu - „archipelag GULAG"⁸, tai mes ją visiškai teisingai galėtume pavadinti pavergtų tautų salynu - „archipelag UGNA" (*ugnetenich narodov*). Juk Sovietų Sąjungoje, pagal jos pačios duomenis, šiandien esama net 149 tautybių, iš kurių mažiausiai 10 turi tarp 40 ir 3 milijonų narių, gyvenančių ne išsklaidytai, kaip žydai, bet aiškiai aprėžtoje geografinėje erdvėje: tai tautybės, turinčios, kalbant tarptautinės teisės terminais, ne tik žmones (*populus*), bet ir teritoriją, vadinasi, abu esminius pradus valstybei kurti. Ir vis dėlto šios tautos yra įjungtos į rusiškosios valstybės sąrangą.

Politiniu atžvilgiu Sovietų Sąjunga yra diktatūrinė valstybė, valdoma vienos grupės iš viršaus ir neleidžianti pasireikšti jokiai politinei tautos ar tautų valiai iš apačios. Solženicynas atvirai sako sovietų vadams: „Jūs esate grynai realistai ir jūs neįeisite, kad valdžia išslystų iš jūsų rankų. Todėl jūs neįeisite nė parlamentinės dviejų ar daugiau partijų sistemos, neįeisite nė tikrų rinkimų"⁹. Šia prasme Sovietų Sąjunga esmiškai nesiskiria nuo buvusių diktatūrų Vokietijoje ir Italijoje ir nuo esamų diktatūrų Ispanijoje ir neseniai dar buvusios Portugalijoje, nors vokiečių rašytojas A. Grassas, didelis komunizmo simpatikas, neseniai paliudijo, esą Vakarų diktatūrose esama daugiau laisvės likučių, negu Sovietų Sąjungoje.

⁸ Solženicyn A. Nobelevskaja lekcija, Muenchen, 1973, p. 18.

⁹ Solženicyn A. Offener Brief an die sowjetische Fuehrung, p. 49.

Socialiniu atžvilgiu Sovietų Sąjunga yra kapitalistinė valstybė, tiesa, paneigusi privatinę nuosavybę gamybos bei prekybos, žemės bei jos turtų srityse, tačiau vis dėlto ūkininkaujanti pelno principu valstybės naudai, paversdama individualinį kapitalizmą valstybiniu ir tuo būdu pakirdama šaknis kovai su šiojo piktnaudžiojimu, nes kova su valstybe tokiu atveju virsta kova su pačia socialine sistema, kas diktatūroje esti malšinama, irgi neatsižvelgiant į priemones bei aukas.

Moraliniu atžvilgiu Sovietų Sąjunga yra kolektyvinė valstybė, būtent ta prasme, kad joje asmuo esti taip stipriai palenkiamas visuomenei - sovietų atveju: partijai bei jos ideologijai, jog jis vertinamas tik tiek, kiek jis šiai partijai tarnauja. Jungtinių Tautų 1948 metais paskelbtos žmogaus teisės, saugojančios asmenį nuo valstybinės prievartos, Sovietų Sąjungos yra laužomos kiekviename žingsnyje.

Šios tad keturios savybės - kolonializmas, diktatūra, valstybinis kapitalizmas ir kolektyvizmas - padaro, kad Sovietų Sąjunga virsta *keistu padaru* dabartiniame pasaulio valstybių sąstatė; keistu todėl, kadangi istorinė sąmonė juo toliau, juo aiškiau gręžiasi kaip tik sovietinei tikrovei priešinga linkme.

Kolonializmas yra baigiamas nugalėti tautų apsisprendimo teisės. Kiekviena tauta šiandien reikalauja sau laisvės, mažų mažiausia autonomijos savai kultūrai ir savam gyvenimo būdui, kaip baskai Ispanijoje. Istorijos eiga rieda tokia kryptimi, jog bet kokie kolonijiniai likučiai turėtų visiškai išnykti. Be abejo, šiandien dar neįmanoma pasakyti, kokio regimo pavidalo tuomet įgytų tautų laisvė jos santykiuose su valstybe. Viena tačiau yra tikra, kad šis pavidalas būtų laisvės, o ne prievartos įkūnijimas. Tokiu atveju likusi viena, Sovietų Sąjunga nieku būdu negalėtų atsispirti šiam tautų laisvės srautui. Visos tad už savo laisvę kovojančios tautos yra šiandien mūsų kovos sąjungininkės ir tuo pačiu sovietinės sąrangos priešininkės, net jeigu jos ir megztų su ja ūkinių ar karinių ryšių.

Diktatūra šiandien yra pasidariusi tiek nebepakeliama, jog diktatūrinės valstybės yra demokratinių valstybių net viešai peikiamos ir sankcijomis grasomos. Senas dėsnis nesikišti į

kitos valstybės vidaus reikalus vis labiau nebetenka reikšmės demokratijos pažeidimo atveju, pagal gražų Solženicyno posakį: „Ankštoje mūsų žemėje nebėra jokių vidaus reikalų. Žmogaus gelbėjimas glūdi tame, kad visa liečia visus“¹⁰. Be abejo, didelė bei galinga valstybė gali gana ilgai nepaisyti demokratinės sąmonės išsivystymo. Tačiau ji negali nei šio išsivystymo sustabdyti, nei savos diktatūros pridengti demokratijos skraiste. Ši skraistė darosi vis labiau perregima, ir diktatūrinė sąranga esti vis labiau smerkiama. Atsidažusi į demokratinę sąmonę istorijoje, kiekviena diktatūra ima galų gale tižti.

Kapitalizmas tebevyrąja, tiesa, ir Vakarų pasaulyje, bet jis čia yra šiandien stipriai sąlygojamas *socialinės teisybės* sąmonės, kuri yra taip pat būdinga mūsų amžiaus žymė. Vakarų kapitalizmas nėra nei tos pačios prasmės, nei tos pačios galios, kaip XIX šimtmečio kapitalizmas, sakysime, K. Marso laikais. Darbo vertės pajautimas padarė darbą lygiavertį kapitalui, taip kad žmogaus išnaudojimas virto šiandien nebe privatinu, o jau viešu ir net tarptautiniu reikalu. Nuosekliai tad, kur dirbančiojo išnaudojimas vis dar tebevyksta, ten kyla vis aštresnių socialinių kovų, aidinčių visame pasaulyje ir vis labiau kreipiančių istorijos akis į žmogui daromą skriaudą. Kadangi Sovietų Sąjungoje žmogaus išnaudojimas yra ypatingai ryškus ir net nuožmus, nes tai yra valstybinis išnaudojimas, todėl socialinė mūsų amžiaus sąmonė ir laiko sovietinę valstybę *neteisybės įkūnijimu kaip tokiu*. To neaptemdo nė dabartinis neomarksizmas, plintąs Vakaruose ir laiką save socialinės teisybės nešėju, nes kaip tik šio neomarksizmo šalininkai neigia Sovietų Sąjungą, vadinami ją socialine marksizmo iškraipa. Todėl juo labiau socialinė sąmonė perskverbia laisvąjį pasaulį, juo labiau aiškėja sovietinio kapitalizmo neteisybė ir juo labiau ši neteisybė yra pasaulio smerkiama. Atsidūrusi gi prieš istorijos teismą, jokia neteisinga ir žmogų skriaudžianti sistema negali tvirti ilgą laiką.

¹⁰ Solženicyn A. Ten pat, p. 60.

Kolektyvizmas prieštarauja dabartinei žmogaus vertės bei jo laisvių sąmonei, kuri šiandien yra pasidariusi ypatingai aštri. Sovietų Sąjungos nusikaltimai šiuo atžvilgiu yra gal net labiau pastebimi, negu kurie kiti. Šiandieninis pasaulis nebežiūri į žmogaus teisių pažeidimą sovietų valstybėje abejingai. Nei intelektualų persekiojimai, nei religijos gniaužimas, nei žodžio sprespauda nepraeina negirdimos. Tuo būdu Sovietų Sąjunga vis labiau virsta *moraline atgyvena* dabarties istorijoje. Ji pradedama laikyti praėjusia savo esmėje, o buvojančia tik todėl, kad dar nesusitelkė pakankamai jėgų šiai atgyvenai pašalinti. Šitoks istorinės sąmonės nusistatymas tos ar kitos sąrangos atžvilgiu visados yra šiai sąrangai mirtinas.

Šita tad ketveriopa priešingybė tarp sovietinės valstybės ir dabartinės istorinės sąmonės kaip tik ir yra atrama mūsų vilčiai. Atmesdami viršinius veiksnius kaip utopinius, mes regime minėtoje vidinėje priešingybėje *tikrovinį veiksniį* mūsų kovai už tautos išlaisvinimą; tikrovinį ta prasme, kad *dabartinės istorijos sąmonė stovi mūsų pusėje ir išsivysto mūsų naudai*. Jos spaudimas į sovietinę tikrovę darosi kas kartą vis didesnis. Negalėdama gyventi užsisklendusi, kaip Stalino laikais, Sovietų Sąjunga esti priversta megzti įvairių ryšių su laisvuoju pasauliu ir tuo pačiu patekti į šio pasaulio kritikos ugnį. Ir juo labiau sovietai atsiveria, juo labiau jie esti spaudžiami tarptautiškai, politiškai, socialiai ir moraliai. Šia prasme iš tikro galima kalbėti ne tik apie galimą, bet jau net ir apie prasidėjusią sovietinės tikrovės *kaitą* ano spaudimo įtakoje. Gali ši kaita tuo tarpu būti dar tik labai paviršutiniška, sykį betgi prasidėjusi, ji skverbiasi vis gilyn, pasak paties V. Lenino žodžių: „Jei vergas suvokė, kad jis nebe vergas, ponas jo jau nebepaklupdys“.

Istorinės sąmonės spaudimą reikia laikyti visiškai tikroviniu ir didžios reikšmės veiksniu, nes jis šiandien įtaigauja visus ir visur. Jis neišvengiamai įtaigauja ir Sovietų Sąjungą. Parašytoje, bet nepasakytoje savo kalboje Nobelio premijos proga Solženicynas pasakoja, kaip jis, švęsdamas savo amžiaus 50-ties metų sukaktį, buvo pasveikintas žinomų Europos rašytojų ir čia pat priduria: „Jokia mane ištikusi prievarta neli-

ko jų nepastebėta. Man pavojingomis savaitėmis, kai buvau išmestas iš rašytojų sąjungos, anie žymūs pasaulio autoriai sukūrė aplinkui mane *apsaugos pylimą*, gelbėjusį mane nuo pikčiausių persekiojimų¹¹. Pasaulio nuomonės spaudžiami, sovietai iš tikro nedrįso griebtis kraštutinių priemonių Solženicynui sudrausti. Štai kodėl pats Solženicynas ir atsako į dažnai girdimą priekaištą, esą valstybinė prievarta negali būti įveikta *žodiniu būdu*. „Nepamirškime, - rašo jis, - kad prievartos vienos sau nėra, kad ji pati viena yra nepajėgi buvoti. *Ji visados yra susijungusi su melu*. Tarp judviejų esama artimos giminytės ir jų abiejų prigimtį atitinkančio ryšio. Prievarta gali laikytis tik pridengta melu... Kiekvienas, kuris padaro prievartą savo metodu, turi rinktis melą savo principu¹².

Bet kaip tik čia ir slypi mirtina prievartinės sistemos silpnybė. Kai tik melas atskleidžiamas, prievarta netenka atramos. Kai principas parodomas kaip melagingas, metodas netenka veikmės. „Kai tik melas, - sako Solženicynas, - išsisklaido, prievartos nuogybė darosi šlykšti, ir pati prievarta išsekusi sunyksta“. Nuosekliai tad Solženicynas ir kviečia pasaulio rašytojus bei menininkus „nugalėti melą¹³. Jo kvietimas tačiau tinka ne tik literatūrai bei menui, bet ir kiekvienai kitai laisvo žmogaus veiklai Vakarų pasaulyje. Juk jeigu mūsų istorijos sąmonė, kaip sakyta, vis labiau darosi sovietinės tikrovės priešingybė, tai šios tikrovės melo atskleidimas neišvengiamai parodo ją esant šlykščią ir tuo pačiu vis labiau pakerta jos buvimo šaknis: be melo priedangos ši tikrovė gyventi negali. Ar tai nėra nurodymas ir konkrečiai mūsų veiklai ateityje?

II. Mūsų veiklos uždaviniai

Prieš pradėdami kalbėti apie konkrečius mūsų veiklos uždavinius, kurie galėtų vesti mūsų kovą tautos laisvės linkme, turime visų pirma pastebėti, kad istorinė dabarties sąmonė

¹¹ *Solženicyn A.* Ten pat, p. 58.

¹² Ten pat, p. 64.

¹⁵ Ten pat, p. 210; plg. t. 10, p. 294.

kaip mūsų vilties pagrindas yra *ilgo laiko matmuo (dimension)*. Iš tikro būtų utopija tikėtis, kad krašto išlaisvinimas pasaulio nuomonės spaudimu galėtų ateiti greitai. Istorijos eiga dirba, tiesa, mūsų naudai, bet ji dirba lėtai, nes eina ne staigaus smūgio, o pamažu stiprėjančio išsivystymo keliu. Be abejo, staigus smūgis taip pat yra galimas. Tačiau kadangi šiandien jo niekas nenori, todėl juo nė negalima grįsti mūsų pastangų. Mums reikia susitaikyti su mintimi, kad mūsų uždaviniai tėvynės atžvilgiu yra *ilgalaikė veikla* ir kad šios veiklos erdvė yra *ilgalaikė mūsų tremtis*. O tai apsprendžia tiek vidiinę mūsų nuotaiką, tiek viršinius mūsų užmojus.

1. *Ilgalaikės tremties organizavimas*

Maždaug prieš 20 metų klausė mane vienas mums visiems pažįstamas visuomenininkas, mokslininkas ir rašytojas, ar ašen tikįs, kad mes dar grįšime Lietuvon. Jam atsakiau, netikįs. Tada jis tarė: „Jei aš šitaip galvočiau, nebegalėčiau gyventi“. O vis dėlto jis gyveno ir tebegyvena sulaukęs jau per 70 metų. Tačiau tasai nuolatinis lūkestis, kad štai gal jau rytoj, gal poryt, gal po mėnesio ar po metų kitų grįšime tėvynėn, stipriai įtaigavo minėto asmens darbus: jie buvo ir liko *smulkūs*; tiesa, naudingi bei reikalingi, bet neplaningi ir be aiškaus tikslo. Psichologiškai tai lengva suprasti, kas buvoja laukiamojoje stoties salėje, traukiniui vėlinantis, nesiima juk sistemingesnių ar platesnių dalykų. Kam gi kurtis, apsirūpinti, planuoti, veikti, siekti, jei traukinys kiekvieną valandą gali nušvilpti ir mus pakviesti kelionėn atgal? Be abejo, šitokia nuotaika rodo gilią subjektyvią tėvynės meilę, tačiau ji kenkia *objektyviam* tos pačios tėvynės reikalui. Nuolatinio lūkuriavimo apimta siela nesiryžta griebtis didesnio užmojo darbų, pasitenkindama, kaip ir visi „laukiamojoje salėje“, dienos reikalavimais. Tai pateisinama trumpos tremties atveju, bet tai nepateisinama ilgalaikės tremties šviesoje.

Šią tad lūkuriavimo nuotaiką istorinė dabarties sąmonė ir keičia iš pagrindų. Mes visi turime drįsti sau patiems prisi-

pažinti, kad *tėvynėn negrįšime nė vienas*. Be abejo, tai skaudu širdžiai, bet tai vaisinga dvasiai. Mat šitoks atvirumas sau pačiam išveda tremtį iš „laukiamosios salės“ į kūrybos plotus. Jeigu negrįšime patys, tai reikia griebtis veiklos, kad grįžtų mūsų *darbai*. Nes grįžti yra tremtinio pašaukimas. Ar tremtinys grįš pats, yra antrinis dalykas. Svarbu, kad tėvynėn grįžtų tai, dėl ko jis yra palikęs savo kraštą. O jis paliko jį todėl, kad ten nėra laisvės kurti. Tuo tarpu svetur jis šios laisvės turi, užtat ir privalo vykdyti tai, ko tautai neleidžiama krašte. Ilgo laiko akivaizdoje tremtis virsta ne lūkuriavimu, o *kūrybiniu buvojimu*. Dabartinė istorinė sąmonė - jos pobūdis ir jos eiga - mus kaip tik ir stumia į šitoki kūrybinį buvojimą. Palikdama mus mirti tremtyje, ši sąmonė reikalauja iš mūsų, kad mes nemirtume *visiškai: non omnis moriar*, tariant Horacijaus žodžiais. O šis „nevisiškai“ yra įnašas mūsų tautai. Jis gali būti labai įvairus: lietuviškai išauklėtas vaikas, parama lietuviškai veiklai, svetimtaučių informacija, knyga, paveikslas, muzikinis kūrinys - vis tai anas Horacijaus *non omnis*, kuris pergyvena mūsų būtybę ir įsijungia į kultūrinę tautos lobyną.

Pereiti nuo lūkuriavimo į veikimą reiškia pereiti nuo smulkių bei atsitiktinių darbelių į plačių bei planingų užmojų vykdymą. Jeigu mūsų tremtis virsta ilgamete, tai mūsų darbai kaip įnašas tautai turi virsti ilgalaikiais. Tokiu atveju mums nepakanka kurti atsitiktiniu ir net palaidu būdu, bet *reikia tremtį organizuoti, organizuojant mūsų kūrybą*. Tiesa, mes jau turime ne vieną mokslo bei meno, visuomenės bei politikos instituciją, kuri įsteigta ne šiai dienai, o *visai tremčiai*: Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, VLIKas, Lituanistikos institutas, Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuviškoji opera, Muzikologijos archyvas, Pasaulio lietuvių archyvas, įvairūs lietuviškosios knygos klubai bei leidyklos. Mes turime taip pat ne vieną užsimotą ar net jau ir ištesėtą didžiulį planą: lietuviškoji enciklopedija, lituanistinė enciklopedija anglų kalba, Lietuvos istorijos šaltinių leidimas, religinių knygų serija, įvairūs mokslo metraščiai ir dailiosios literatūros antologijos. Tai gražūs ir net nuostabos verti užmojai. Išižiūrėjus į juos betgi arčiau, lengva pastebėti, kad jie dažniausiai

yra *pavienės iniciatyvos vaisius*: jie yra atskirų asmenų sumanyti ir atskirų asmenų ant savo pečių nešti arba nešami. Ir štai ši pavienė iniciatyva bei našta ilgalaikės tremties atveju turi būti papildyta *organizuota iniciatyva bei našta*. Pradėti užmojai turi būti tęsiami visuomeniniu plotu, kad tuo būdu įgytų daugiau gyvybės ir didesnio svorio; kad jų vykdymas negręstų išsisemti bei nutrūkti. Be to, turi kilti naujų užmojų, ypač tokių, kurie papildytų kultūrinės mūsų tautos spragas, vis labiau ryškėjančias tėvynėje.

Kiek ir kaip Lietuvių fronto bičiulių sąjūdis jungtųsi į šią planingą bei organizuotą veiklą, yra konkrečių siūlymų bei svarstymų dalykas. Viena tik aišku, kad *mūsų sąjūdis tokios veiklos turi imtis*. Mes jau ne kartą esame buvę ilgalaikių užmojų pradininkai. Šį tad pradininko vaidmenį reikia mūsų sąjūdžiui vykdyti ir toliau; vykdyti taip, kad senieji ir naujieji užmojai būtų planuojami ne trumpiems nuotoliams, o ilgalaikiam mūsų pasilikimui svetur. Tremtis turi mums visiems virsti erdve, kurioje ne lūkuriuotume, o veiktume tolimai perspektyvai, kad netektų mirti visiškai.

Ryšium su tremtimi kaip ilgalaikiu matmeniu *kinta ir mūsų nusistatymas medžiaginių vertybių atžvilgiu*. Šios vertybės yra pagalbinės kiekvienu atveju: tai jų esmė bei prasmė. Vis dėlto jų pagalba gali būti skirtinga priklausomai nuo to, ar ji skiriama dabarčiai, ar ateičiai. Galima, sakysime, telkti pinigų tam, kad padėtum *būsimai Lietuvai* atsikurti, kai ji atgaus laisvę. Bet galima pinigų telkti ir tam, kad padėtum *lietuviškajai tremčiai* vykdyti savą pašaukimą. Pirmosios rūšies pagalba yra prasminga tik tada, kai tėvynės atsistatymas yra įžiūrimas netolimoje ateityje. Jeigu jis betgi yra nežinomos ateities dalykas, tuomet ruošimasis padėti būsimajai Lietuvai *medžiaginiu būdu* nustoja prasmės, nes medžiaginės vertybės ilgo laiko eigoje kinta tiek vertės, tiek naudojimo, tiek galop savininko atžvilgiu. Tokiu atveju medžiaginė parama būsimajai Lietuvai esti grasoma visiškai tikro pavojaus sudilti ir net išnykti. Dėl šios priežasties ilgalaikė tremtis savaime reikalauja, kad medžiaginių gėrybių pagalba būtų telkiama ne ateičiai, o dabarčiai; ne būsimai Lietuvai, o esamai lietuviškajai tremčiai.

Nesusipratimas tad testamentais palikinėti didesnes sumas būsimosios Lietuvos įstaigoms, kai čia pat tremtyje esančios įstaigos negali išvystyti tinkamos veiklos kaip tik dėl lėšų stokos. Esama betgi šį reikalą gerai suprantančių asmenų, kurie savą medžiaginę paramą teikia kaip tik *čia, tremtyje*, nelaukdami nei savo pačių mirties, nei Lietuvos laisvės atgavimo. Tai pats sveikiausias ir vaisingiausias nusistatymas medžiaginių vertybių atžvilgiu. Medžiaginės vertybės tuo ir skiriasi nuo dvasinių vertybių, kad jų vertė visados esti didžiausia *dabartyje*. Reiktų tad šią dabarties sąmonę mūsų tremtyje skleisti bei organizuoti. Čia mūsų sąjūdžiui gali būti gera dirva.

Tas pat tinka ir įvairiems fondams, kurie pagrindinį savo kapitalą telkia bei saugo *kaip dovaną* laisvai Lietuvai, o tremties uždaviniams skiria tik nuobiras. Iš kur jie žino, kad ilgalaikės tremties akivaizdoje jie šią dovaną tėvynei įteikti galės? Dovana tėvynei - pati didžiausia ir nenykstanti - yra ne medžiaginių gėrybių suma, o tai, ką už šią sumą yra padarę tremtiniai sava kūryba. Apskritai ilgametė tremtis reikalauja visą medžiaginių gėrybių reikalą iš *naujo* permąstyti ir pertvarkyti. Kaip? Tai kiekvieno pasiturinčiojo asmens ar pinigų valdančiosios institucijos uždavinys ir net pareiga. Čia keliame tik patį principą, būtent: *medžiaginės gėrybės turėtų būti naudojamos čia pat suplanuotiems bei vykdomiems darbams, nes didžiausia parama tėvynės ateičiai yra kūrybiškai vaisinga tremties dabartis.*

2. *Etinė pasaulio informacija*

Istorinei dabarties sąmonei yra visų pirma būdinga tai, kad *etinis* gyvenimo atžvilgis įgyja vis daugiau svorio ryšium su juridiniu atžvilgiu. Tai reiškia: formalinės teisės šiandien yra mažiau paisomos, užtat jautriau yra atveikiama į doringus žmogaus reikalavimus. Šiandien taip stipriai pabrėžiamas ir visų pasaulėžiūrų skelbiamas humanizmas yra juk iš esmės etinio pobūdžio, į juridines normas vargu ar iš viso

suvedamas. To paties pobūdžio turi ir Žmogaus teisių deklaracija, kurios įvadas aiškiai sako, kad šios teisės skelbiamos „kaip bendrasis idealas, kurio siektų visos tautos bei valstybės“. Todėl dabartinė viešoji nuomonė beveik nė nesidomi grynai formalinių teisių vykdymu ar nevykdymu. Užtat ji stropiai stebi *dorinius* žmogaus pažeidimus. Sakysime: viešoji Amerikos nuomonė jaudinasi ne todėl, kad Simo Kudirkos išdavimas pažeidė tą ar kitą JAV įstatymą, vadinasi, *juridinį dėsni*, o todėl, kad čia buvo pažeistas žmogiškumas, vadinasi, *etinis dėsni*. Žmogiškumo pažeidimas esti smerkiamas, net jeigu juridiškai jis ir būtų tvarkoje, pavyzdžiui, Solženicyno ištrėmimo atveju. Tuo tarpu grynai formalinės teisės pažeidimas visuomenės beveik nebejaudina.

Šitokio posūčio šviesoje kinta ir mūsų veiklos *būdas* kojoje už savo krašto laisvę. Ir mums reikėtų pereiti nuo kovos prieš mūsų *teisės* pažeidimą į kovą prieš mūsų *žmogiškumo* pažeidimą. Kitaip sakant, mums reikėtų šiandien ne tiek pabrėžti formalią teisę į valstybę, kiek rodyti žmogiškumo žalojimą netekus valstybės. Konkrečiai kalbant, mums reikėtų iš dalies keisti, iš dalies papildyti mūsų informaciją svetimiesiems ir net sau patiems. Ligi šiol informavome kitus daugiau apie *Lietuvą* ir sulaužytas jos teises. Tai buvo būtina, nes pasaulis apie mus per mažai žinojo. Dabar ateina laikas informuoti kitus apie Lietuvos *užgrobiką kaip žmogiškumo pažeidėją*, vadinasi, nuo juridinės informacijos pereiti į etinę informaciją. Sakysime: šiandien reikėtų ne tiek skelbti pasauliui, kad sovietai, persekiodami tikinčiuosius, laužo savo pačių *įstatymus* (juridinis atžvilgis), kiek tai, kad tuo jie pažeidžia *žmogiškumą* (etinis atžvilgis), reikalaujantį laisvės visoms religijoms ir visiems įsitikinimams. Apskritai reikėtų šiandien pasauliui labai įsakmiai parodyti, kad *sovietinė tikrovė iš tikro yra etinė dabartinės istorijos priešingybė*.

Šiam reikalui kaip tik ir galėtų būti naudingi anie anksčiau minėti keturi Sovietų Sąjungos bruožai: kolonializmas, diktatūra, kapitalizmas ir kolektyvizmas. Ne visi jie yra buvę *vienodai* išryškinti tiek mūsų informacijoje, tiek mūsų pačių veikloje.

Labiausiai pasauliui šiandien yra pažįstamas *diktatūrinis* sovietinės tikrovės bruožas. Čia vargu ar dar reikėtų ką nors pridėti. Užtat jau žymiai silpniau yra išryškintas *kolonijinis* Sovietų Sąjungos pobūdis. Pasaulis vis dar tebetiki, kad didžiulis sovietų pasistūmėjimas į Vakarų yra buvęs grynai atsitiktinė buvusio karo pasėka. Karas yra tebelaikomas šio pasistūmėjimo priežastimi. Iš tikro betgi karas yra buvęs sovietams *tik proga* įvykdyti kolonijinėms savo užmačioms. Todėl mūsų uždavinys ir būtų išryškinti planingą kolonijinį sovietinės valstybės plėtimąsi tiek Europoje, tiek Azijoje parodant, kad ši valstybė yra išaugusi ne normaliu keliu didėjęt rusų tautai, o nuolatiniu nerusiškų žemių bei tautų grobimu tiek seniau, tiek dabar. Šitokia informacija, pagrįsta istoriniais duomenimis, darytų dabarties sąmonei gilią įtaką, kadangi tautų vadavimas iš kolonijinių valstybių šiandien yra jau savaime suprantamas dalykas. Valstybės, kurios savų kolonijų yra netekusios, psichologiškai lengvai pritartų mūsų pastangoms, net jeigu viešai apkaltinti Sovietų Sąjungos *tuo tarpu* ir nenorėtų. Todėl reikia džiaugtis ir sveikinti, kad mūsų mokslo vyrai ruošia tokių veikalų, kaip pavergtų tautų spyrimasis rusiškajam kolonializmui (V. Vardys) ar tautų apsisprendimo teisė etiniu bei socialiniu atžvilgiu (Br. J. Kazlas). Paskelbti svetimomis kalbomis, tokie veikalai kaip tik atskleistų sovietinės tikrovės ir dabartinės istorinės sąmonės priešingybę tautų laisvėjimo požiūriu.

Kiek geriau šiandien yra pasauliui atskleistas *žmogaus asmens pažeminimas* sovietinėje sąrangoje arba lenkiant jį partijos ideologijai bei valstybės reikalui, arba sunaikinant bent moraliai, jeigu jis lenkiamas nesiduoda. Šis asmens pažeminimas eina ranka rankon su pagrindinių žmogaus teisių laužymu, ir nemažai tokio laužymo atvejų Vakarai jau yra sužinoję. Tačiau šie atvejai yra per mažai naudojami *mūsų kovai*: jie pradingsta laikraščių skiltyse, netekdami savo dokumentiškumo, nebūdami giliau nagrinėjami, sisteminami ir svetimiesiems pateikiami kaip sovietinės tikrovės vaizdas. Tuo tarpu žmogaus teisių laužymas Sovietų Sąjungoje kaip tik sudaro patį žiauriausią šios tikrovės bruožą: tai antihumanizmas giliau-

sia šio žodžio prasme. Todėl ir reikėtų šį bruožą žymiai uoliau ryškinti. Reikėtų taip pat apsvarstyti, ar kai kurių atvejų, sakysime, Simo Kudirkos, nebūtų galima kelti Žmogaus teisių komisijoje Hagoje. Galimas daiktas, kad ten ne visados laimėtume. Tačiau kiekvienu atveju pasaulis patirtų sovietų naudojamas priemonės žmogui slėgti. Medžiagos šiam reikalui esama pakankamai. Reikėtų tik ją skelbti bei atitinkamoms instancijoms pateikti. Gera, kad Religinė šalpa leidžia ligi šiol pasirodžiusias „Lietuvos Bažnyčios kronikas“. Vis dėlto jų išleidimo *lietuvių kalba* anaipol nepakanka. Jas reikia visų pirma skelbti *svetimomis kalbomis* ir planingai išsiuntinėti bei naudoti informuojant svetimuosius. Tas pat pasakytina apie Lietuvos kunigų bylas. Reikėtų taip pat žymiai dažniau klabinti ir Amnesty International: kiekvienas nuteisimas už *religinius veiksmus* turėtų atsidurti *Amnesty International* forume.

Beveik visiškai mūsų informacijoje yra pamirštas *socialinis* Sovietų Sąjungos bruožas, būtent: nuolatinis žmogaus skurdimas, nepaliaujamas jo apiplėšimas valstybės naudai, biurokratijos sauvalia, apskritai visa ana slogi *sovietinė kasdiena*. Šia prasme *Vakarų pasaulis dar nėra praregėjęs. Ir gal kaip tik čia slypi priežastis, kodėl šio pasaulio jaunimas, karštai trokšdamas socialinės teisybės, yra pasidaręs imlus komunizmui ne nenujausdamas, kad įkūnytas komunizmas yra sykiu ir įkūnyta socialinė neteisybė.* Jaunimas net ne nenuvokia, kaip atrodo sovietinė kasdiena socialiniu atžvilgiu, kiek esama ten neteisybės kiekviename žingsnyje ir kaip sunku yra ten patenkinti net paprasčiausius kasdienos reikalus. Mūsų tad uždavinys ir būtų išryškinti socialinį sovietinės tikrovės vaizdą kovojant ne tik prieš politinę bei ideologinę, bet ir prieš socialinę žmogaus paniekimą. Šia prasme mūsų informacija nėra gerai ne pradėta. O medžiagos šiam klausimui teikia ne tik žinios iš tėvynės, bet ir pati sovietinė dailioji literatūra, kuriai sovietinės kasdienos vaizdas visados yra būtinas *pradedamasis taškas* būsimam sovietiniam idealui nušviesti. Šį pradedamąjį tašką, vadinasi, tai, *kas yra*, kaip tik ir turėtų paregėti Vakarų žmogus, ypač vakarietiškas jaunimas, kovojąs už socialinės teisybės atstatymą Pietų Amerikoje ar Pietų Afrikoje, o nematąs tos pačios

socialinės neteisybės Rytų Europoje. Nuosekliai tad mums būtų būtinas veikalas - šalia tautų spyrimosi ir jų apsisprendimo, - aprašą *socialinę* sovietinę kasdieną.

Toksai sovietinės tikrovės bruožų ryškinimas ir sudarytų etinę mūsų informaciją kaip juridinės bei politinės informacijos *papildą*. Trumpai tariant, *etinės informacijos uždavinys būtų atskleisti sovietinės tikrovės melą* ir tuo būdu, pasak Solženycyno, padaryti, kad sovietinė prievarta taptų šlykšti istorinei dabartinio pasaulio sąmonei. Tuo esmiškai prisidėtume prie šios sąmonės spaudimo į sovietinę tikrovę ir tuo pačiu prie mūsų tautos laisvinimo, nes mums reikia šiandien gerai išsąmoninti, kad *politinis išsilaisvinimas ateis paskutinis. Laiptai į jį yra etinis ir socialinis žmogaus išlaisvinimas*. Į šį tad ir turėtų būti dabar nukreiptas mūsų dėmesys.

3. *Geležinio branduolio kūrimas*

Šios paskaitos pradžioje sakėme, kad tremtis yra sąlyga veiklai tėvynės reikalams ir kad todėl ji sudaro erdvę, kurioje esti atitiesiamos tėvynei daromos skriaudos. Dar daugiau: *tremtis pasiteisina istoriškai tik tuo atveju, kai virsta užuovėja, puoselėjančia vertybes, niokojamas krašte*. Todėl, kalbėdami apie mūsų laisvės kovą, turime bent trumpai dirstelėti ir į tremtį, pasiklausdami, koku būdu ji galėtų ana užuovėja virsti ir ar nereiktų mums ir čia kai ko iš naujo permąstyti bei pertvarkyti?

Savo veikale „Lietuvių tauta ir jos ugdymas“ St. Šalkauskis, sklaidydamas istorinę lietuvių tautos nesėkmę tuo metu, kai ji buvo sąjungoje su Lenkija, didžiausią ano laiko nelaimę regi liaudies ir šviesuomenės persiskyrime - ta prasme, kad šviesuomenė sutelkė savyje medžiaginę galią, tačiau nutolo nuo tautos kamieno, prisiimdama svetimą kalbą ir rūpindamasi tiktai valstybe, o tautinės kultūros kūrimą palikdama vienai tik liaudžiai. „Toku būdu, - sako Šalkauskis, - liaudies ir šviesuomenės kultūros... ėjo priešingais krypsniais: pirmoji tenkino tautinius reikalus, antroji tarnavo iš pradžių vals-

tybės, o paskui - vien savosios klasės naudai¹⁴. Šviesuomenė, „atskilusi nuo tautinio kamienu, nustojo pusiausvyros ir pasidarė nepaprastai jautri išlaukinių įtakų veikmei“¹⁵. Šalkauskio pažiūra, šisai „liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas tautinės kūrybos srityje buvo užsimezgamas gilios dramos mazgo, kurį atmezgė (tik) tautinis atgimimas“¹⁶.

Skaitant šiuos žodžius, savaime ateina galvon rūpesčio kelias klausimas: *ar ana senoji mūsų tautos drama nesikartoja dabar mūsų tremtyje?* Juk mūsų tremtis yra būdinga tuo, kad *mes liaudies iš viso neturime*. Jeigu jos dalis ir buvo atkilusi iš Lietuvos, tai šiandien šios dalies vaikai yra jau nebe liaudis, o šviesuomenė. Tiek turtu, tiek išsilavinimu, tiek užsiėmimu mūsų tremtiniai yra peržengę liaudinės kultūros laipsnį. Ir taip yra visuose kraštuose - net ir ten, kur iš sykiu lietuviams kiek sunkiau sekėsi, kaip Australijoje ar Pietų Amerikoje. Tačiau dabar jie ir ten yra pasiekę aukštesnio lygio. „Tik didieji tinginiai ir girtuokliai namų neįsigijo“, - šitaip apibūdina V. Šliogeris Australijos lietuvius¹⁷, tuo išreikšdamas bendrą mūsų padėtį tremtyje, suprantant „savus namus“ kaip pakilesnio būvio prasmę.

Šisai mūsų tautiečių pasistiebimas viršum liaudies kultūros, savaime suprantama, mus džiugina, nes rodo mūsų ryžtą bei sugebėjimą net ir sunkiausiose sąlygose, net ir svetimiausiuose kraštuose ne smukti, o kilti, nesyk pralenkiant net čiabuvius. Iš kitos betgi pusės, reikia šį pasistiebimą laikyti ir grėsme, atsimenant, kad mūsų kilstelėjimas viršum liaudies yra ne kas kita, kaip perėjimas į *miesčionijos lygį*. Tuo tarpu miesčionijai visados gresia pavojus suburžuazėti. Miesčioniškumo esmė juk glūdi *naudojimesi* kultūros gėrybėmis nesirūpinant ir net nesidomint jų *kūrimu*. Ženklu, kad ir mūsų beliaudė tremtis suka tokio gryno naudojimosi keliu, yra gana

¹⁴ Prof. Šalkauskis St. Lietuvių tauta ir jos ugdymas, Kaunas, 1933, p. 16.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat, p. 15.

¹⁷ Šliogeris V. Apie Australijos lietuvius // „Tėviškės žiburiai“, 1973, lapkr. 8.

apstu. Tuo tarpu tai ši mūsų miesčionija, kaip ir kadais senoji mūsų aristokratija, yra sukaupusi medžiaginę mūsų tremties galią. Ar ji susipras panaudoti šią galią tautinei kultūrai kurti? Ar ji nepradės, kaip ir senoji aristokratija, rūpintis, Šalkauskio žodžiais tariant, tik savąja klase? Jei mūsų miesčionija iš tikro kreiptų savo gyvenimą buržuazine linkme, tuomet mūsų tremtyje mažu mastu vyktų ta pati tautinė drama, kokia didžiu mastu vyko senojoje Lietuvos valstybėje, būtent: nemokėti suderinti, kaip Šalkauskis sako, „jėgos galybės su tautine išmintimi“¹⁸ arba *nemokėti palenkti medžiaginės galios kultūrinei kūrybai*.

Tačiau tai dar ne viskas. Kaip lietuviškoji šviesuomenė senojoje Lietuvos valstybėje, taip ir tremtininkiškoji šviesuomenė dabartyje yra nepaprastai jautri svetimų veiksnių įtakai kalbos, papročių, gyvenimo būdo ir įvairiais kitais pavidalais. Senoji Lietuvos aristokratija šiai įtakai pasidavė ir todėl žlugo tautinei kultūrai. Ar šios rūšies įtakai pasiduos ir tremties miesčionija? Stai lemiantis klausimas. Nes suburžuazėjusi ir susvetimėjusi tremtis nėra sąlyga veiklai tėvynės reikalams. Tokia tremtis nėra užuovėja kultūrinėms vertybėms puoselėti. Suburžuazėjusi ir susvetimėjusi tremtis nepaprastai siaurina laisvės kovos erdvę. Jeigu tad svetimi veiksniai iš tikro apvaldytų beliaudę mūsų šviesuomenę, tuomet mūsų tremčiai tiktų tie patys Šalkauskio žodžiai, kuriuos jis taiko senajai mūsų aristokratijai: „Lietuviai negalėjo sukurti nei pastovios valstybės, nei pilnutinės tautinės civilizacijos“¹⁹.

Šie du beliaudės mūsų tremties pavojai - buržuazėjimas ir svetimėjimas - verčia mus susimąstyti ir klausti, ką daryti, kad mūsų pasiektas aukštesnis lygis tiek medžiaginiu, tiek dvasiniu atžvilgiu nevirstų tautiniu pavojumi ir net grėsme, kaip jis jau syki buvo jais virtęs mūsų istorijoje?

Nėra abejonės, kad visų pirma mums reikia kovoti su prasidėjusiu mūsų buržuazėjimu, kad reikia žadinti mūsų mies-

¹⁸ Šalkauskis St. Min. veik., p. 15.

¹⁹ Ten pat.

čionijoje pareigos jausmą kultūra ne tik naudotis, bet ir medžiagine savo galia dalyvauti jos kūrime. Vis dėlto būtų išmonė (*illusion*) tikėtis, esą dauguma mūsų miesčionijos išliks nesuburžuazėjusi. Buržuazėjimas yra kiekvienos miesčionijos istorinis likimas, ir turėtų įvykti stebuklas, jei lietuviškoji miesčionija pajėgtų išsiveržti iš šio likiminio vyksmo. Todėl nors kovoti su šiuo vyksmu ir yra mūsų uždavinys, vis dėlto reikia jau iš anksto įsisąmoninti, kad šios kovos mes *visu plotu* nelaimėsime. Taip pat nelaimėsime *visu plotu* nė kovos su svetimų veiksmų įtaka mūsų miesčionijai. Ana tad senosios mūsų istorijos drama vyks tam tikru mastu ir mūsų tremtyje, virsdama didesne ar mažesne grėsme mūsų paskirčiai.

Bet reikia taip pat įsisąmoninti, kad *ne visada* mūsų miesčionija pasiduos buržuazėjimui ir svetimų veiksmų įtakai: ji *ne visada suburžuazės ir ne visa nutautės*. Ir mūsų tremtyje, kaip kadaise senojoje mūsų valstybėje, bus žmonių, kurie supras savo pašaukimą ir liks jam ištikimi. Jais tad ir remsis visas ateities darbas tremtyje, visi mūsų lūkesčiai bei tautos viltys. Tačiau šie žmonės bus daugiau ar mažiau išblaškyti suburžuazėjusioje ir pusiau nutautėjusioje mūsų miesčionijoje; išblaškyti ne tik didelių atstumų, bet ir jiems svetimos dvasios, su kuria jie susiduria kasdienoje ir kurios aplinkoje jiems tenka gyventi. Nesunku įspėti, kad šioje antrojo laipsnio „tremtyje“, šiame „egzode“ iš savųjų tokiems žmonėms kurti bus dvigubai vargingiau. Nes kūryba reikalauja ne tik asmeninio ryžto, bet ir visuomeninio pritarimo bei paskatos.

Viso to akivaizdoje ir kyla mums naujas uždavinys: *telkti šiuos žmones į būrelius*, jungti juos vieną su kitu, pergalėti jų išsiblaškimą miesčioniškoje minioje, tuo būdu sudarant jiems visuomeninę aplinką kaip sąlygą jų kūrybiškumui ir kaip paklausą kūrybiniams jų laimėjimams. Šį uždavinį aš ir norėčiau pavadinti *geležinio branduolio kūrimu*. Tai būtų branduolys, sudarytas iš ryžtingiausių bei kūrybiškiausių visos tremties žmonių, į kuriuos atsiremtų mūsų veikla ir kurie šią veiklą skleisėtų savoje aplinkoje. Šis branduolys nebūtų kokia nauja organizacija; jis būtų greičiau *dvasinis sąjūdis*, sklindąs visose esamose organizacijose; sąjūdis, kurin glaustųsi visi, kurie su-

vokia tremtinių paskirtį ir ryžtasi šią paskirtį vykdyti nepaisydami buržuazėjimo bei nutautėjimo. *Tai būtų vilties sąjūdis, nes viltis esame mes patys.*

Kaip šis sąjūdis konkrečiai susikurtų, tai jau kiekvienos vietovės ir net kiekvieno asmens reikalas. Tačiau Lietuvių fronto bičiuliai turėtų tokį sąjūdį *pradėti* - visų pirma tarp savųjų, o paskui gal paragintų tuo ir kitus. Laikraščių redakcijos, organizacijų vadovybės, įvairios įstaigos, mokyklos, parapijos, kur dirba mūsų bičiuliai, galėtų būti *atrama* tokiam sąjūdžiui, nes visos šios institucijos kaip tik ir yra tremties pašaukimo vykdytojos. Užuoat tad leidus šiam pašaukimui vykdytis savaime, užuoat nuolatos dūsavus, esą viskas slenka pamažu žemyn, mūsų bičiuliams reiktų imtis kaip tik tokį sąjūdį *kurti*. Asmeninė iniciatyva yra šiam tikslui pati geriausia, nes ji greitai patraukia idealiau nusiteikusius žmones ir greitai tuo būdu virsta visuomenine. Taip yra buvę Lietuvoje aplinkui „XX amžių“, aplinkui jaunuosius Kauno kunigų seminarijos dėstytojus ir net auklėtinius, aplinkui Šalkauskio „Romuvą“ ir jo Gyvosios dvasios idėją. Visi anie pradmens buvo nuostabiai viltingi ir vaisingi. Jiems nebuvo lemta išsiskleisti tiktai dėl viršinės mūsų tautos nelaimės. Užtat dabar turėtume anas pastangas atgaivinti ir praplėsti, nes į tai veda ir net stumia mus toks pat miesčionijos buržuazėjimas, koks buvo prasidėjęs ir pastaraisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje. Branduolių kūrimasis buvo atoveikis į nepriklausomos tėvynės miesčioniją. Tokia pat atoveika turėtų būti ir dabartinėje lietuviškojoje tremtyje.

Tai ir būtų ano *geležinio branduolio* sudarymas. Nes be tokio branduolio vargu ar išvengsime mus tykančios grėsmės. Pasklidęs po visą tremtį, toks branduolys bent iš dalies atsvertų mus tykantį pavojų ir tinkama kryptimi pasuktų tuos, kurie, būdami geros valios, laukia paraginami ar konkrečiai nurodomi, ką ir kaip jie galėtų padėti kultūrinėje mūsų veikloje. Mums reikia perkelti mūsų veiklą, kaip šiandien mėgstama sakyti, *į bazę*: kiekvienas sąmoningas bei ryžtingas mūsų bičiulis yra branduoliukas šioje bazėje. Jis tad ir turi telkti aplinkui save visus, kurie nenori paskęsti miesčioniškumo

sraute. Man atrodo, kad tik šiuo keliu eidami galėsime paversti tremtį tikrai vaisinga sąlyga kurti visoms toms kultūrinėms vertybėms, kurių nevalia mūsų tautai kurti tėvynėje.

Užbaiga

Ko tad reikalauja iš mūsų kova už tautos laisvę?

1. Ji reikalauja, kad išgyventume tremtį *kaip sąlygą* veiklai tėvynės reikalams ir ją organizuotume *ilgalaikės perspektyvos* šviesoje.
2. Ji reikalauja, kad dabartinėje istorinėje pasaulio sąmonėje išvelgtume *sovietinės sistemos priešingybę* ir savo darbais šią priešingybę Vakarams vis labiau atskleistume.
3. Ji reikalauja, kad svetimųjų informavimą kreiptume daugiau *etine linkme* ir tuo išryškintume sovietinės tikrovės *melą*, kuriuo remiasi sovietinė prievarta.
4. Ji reikalauja, kad mūsų tremtinių buržuazėjimui atsverti kurtume *idealiai nusiteikusių žmonių būrelius kaip mūsų vilties sąjūdį*.

Kokiu *keliu* visi šie reikalavimai turėtų būti ateityje vykdomi? Anksčiau minėtoje knygoje St. Šalkauskis, kalbėdamas apie kultūrinį lietuvių tautos atsilikimą nuo savų kaimynų, skelbė *vajaus mintį*: „Kultūrėjimas vajaus tvarkoje yra neatidėliotinas mūsų tautinės gyvybės reikalavimas: mes esame pasmerkti žlugti, jei nesugebėsime vajaus tvarkoje pagreitinti tautos ugdymo tempą“²⁰. Ar nereikėtų ir mums dabar grįžti prie šios *vajaus minties*? Trisdešimt metų mūsų veikla tremtyje ėjo gana lėtai. Apie vajų būdavo kalbama gal tik telkiant pinigą tam ar kitam dalykui. Tačiau ateina laikas kalbėti ir apie *kultūrinį vajų*. Ateina laikas *paspartinti* mūsų veiklą, nes mes turime dabar lenktyniauti tiek su sovietine propaganda, tiek su mūsų pačių slinktimi duoneliautojų pusėn. Šie du

²⁰ Prof. Šalkauskis St. Lietuvių tauta ir jos ugdymas, p. 153.

vyksmai kiekvienais metais vis greitėja. Užtat turėtų greitėti ir mūsų kova su jais. Štai kodėl būsimoji mūsų veikla ir turėtų eiti jau vajaus keliu. Vajaus mintis turėtų virsti gaire, kaip visi anie kovos reikalavimai turėtų būti vykdomi. Paprasto tempo mums nebepakanka. Nustatyti šio tempo eigą bei jo planą yra, be abejo, konkrečių svarstymų bei vadovaujančių organų uždavinys. Tačiau reikia *planuoti* ir reikia *sparčiau* žengti priekin.

Tokie tad yra manieji siūlymai šiam suvažiavimui, kuris juos apsvarstys, papildys, patikslins, sukonkretins. Mano pareiga buvo pateikti jų tikrai „minties rekolekcijų“ pavidalu, vadinasi, kaip *idėjinę galimybę*. O jau sutartiniu visų darbu ši galimybė virs tikrenybe. Nes idėja visados stovi pradžioje. Leiskite tad dabar man užsklęsti šią paskaitą tremtinio filosofo N. Berdiajevo žodžiais, pasakytais lygiai prieš 50 metų: „Mūsų laikai šaukiasi šv. Augustino žygių: mums reikia tikėjimo ir idėjos“²¹. Mums reikia *tikėjimo*, kad nepražūtume kasdienybės faktiškume; mums reikia *idėjos*, kad nepaklystume ūkanotų akiračių plotuose.

²¹ Berdjajew N. Das neue Mittelalter, Tuebingen, 1950, p. 83.

BALTŲ EMIGRACIJOS EUROPINIS UŽDAVINYS

Kultūros filosofijos požiūriu

Kalbėti apie baltų emigrantų europinį uždavinį yra sunku, bet sykiu ir svarbu: sunku, nes tą uždavinį šiuo metu tegalime įsivaizduoti tik labai blankiai; svarbu, nes mūsų emigracijos buvimo prasmė ir vertė yra kaip tik šio uždavinio vykdymas.

Akivaizdoje grėsmės iš Rytų Vakarų Europos kultūra yra susvyravusi, net sukrikusi. Paskubomis ji dabar ieško gyvenimo formos, kuri būtų pakankamai pajėgi duoti kūrybinį atsakymą į Rytų iššūkį ir tuo būdu išvengtų pavojaus apsikrauti svetimais elementais. Tuo tarpu betgi šita nauja forma mums vaidenas tik pačiais bendraisiais bruožais; konkretus dalyvavimas jos kūryboje liekasi vis dar svarstymo plotmėje ir dėl to reikalingas intensyvaus aiškinimosi. Dėl tos pačios priežasties ir baltų indėlis šiam reikalui negali būti formuluotas su reikiamu ryškumu.

Iš kitos pusės, šitas indėlis mus skatina kaip mūsų buvimo pateisinimas. Daugelis emigracijų išnyko kaip tik dėl to, kad jos nusisuko nuo visuotinių savo laiko problemų ir susitelkė išimtinai į savo, savų tautų, likimą. Į tai žvelgdamas, Josephas de Maistre tarė kietą sprendimą apie emigrantus: „*L'émigration ne peut rien et en vaut rien* - emigracija nieko negali ir nieko nereiškia“. J. de Maistre čia turėjo mintyje XVIII a. pabaigos Prancūzijos emigrantus, bet jo žodžiai tinka ir kitoms emigracijoms, kurios nesusivokia ieškoti išsigelbėjimo vykdant aukštesnį uždavinį. Taigi nors mūsų europinis indėlis yra toks neaiškus, mes turime jį tyrinėti ir de-

rinti į savo emigrantinę padėtį: mes turime bent išsąmoninti tai, kad mes turime tam tikrą europinę pareigą.

1. *Europos gyvenimo forma*

Amerikietis, kai nusileidžia Lisabonoje ir paskui keliauja pro Madridą, Bazelį, Prahą į Maskvą, turi 8 kartus pereiti sienas, aštuonis kartus susitikti naujas tautas, kalbas ir papročius, aštuonis kartus keisti pinigų ir surinkti savo pase bent 16 antspaudų. Tai jį baisiai erzina, nes jis yra pripratęs tokį pat kelio galą tarp Niujorko ir San Francisko nukeliauti be jokių kliudymų. Europinį įvairumą jis pajaučia kaip žmonijos atsilikimo likutį, kurį pagaliau reikėtų pašalinti. Dabartinį amerikiečių pasisakymą už Europos sujungimą galima aiškinti, tarp kita ko, kaip jų nusistatymą prieš europinį margumą. Mat Europa tikrai yra marga. Baltijos vokiečio grafo Hermanno Keyserlingo pasisakymu, „nėra žemėje niekur kitur tokio įvairumo kaip tas prie Azijos kontinento mažuose pusiasaliuose, kuriuose gyvename mes, europiečiai; net Indijoje tokio nėra“. Indija, pasak Keyserlingo, yra „atsitiktinis šalia vienas kito buvimas“, tuo tarpu Europa vaizduoja „esmingai diferencijuotą organišką paveikslą. Europos tautos savo esme nuostabiai skiriasi viena nuo kitos“¹. Kiekviena iš tų aštuonių tautų, kurias amerikietis minėtoje kelionėje sutiks, turi savą istoriją, savą kultūrą, savą galvojimo ir gyvenimo būdą. Ir taip yra visoje Europoje. „Balkanai yra tikrasis jos (Europos) prototipas“, - sako Keyserlingas ne be humoro, bet iš esmės teisingai².

Tačiau visame šitame europiniame margume yra vieningumo pradai. Kai tas pats Keyserlingas, kuris taip pabrėžė europinį įvairumą, leidosi į kelionę apie pasaulį, savo žygi jis taip pateisino: „Europa manęs daugiau nebeskatina... Visa Europa iš esmės yra vienos dvasios“³. Dėmesio verta!

¹ Keyserling H. Das Spektrum Europas, Heidelberg, 1928, p. 459.

² Ten pat, p. 453.

³ Das Reisetagebuch eines Philosophen I, Darmstadt, 1920, p. 7.

Amerikiečiui, kuris Europą pažįsta tik iš viršaus, krinta į akį šitas įvairumas ir jį net varžo. O europiečiui, kuris išgyvena savo kontinentą iš vidaus, Europos vieningumas yra pagrindinis dalykas. Ir abudu teisingi. Europa iš tikrųjų yra suskilusi kaip Balkanai, tačiau yra palaikoma išvidinio principo, kuris šitą suskilimą nugali ir visiems europiniams pasireiškimams išpaudžia bendrumo žymę.

Tas priešingumas ir yra būdingas europinio gyvenimo formai. Jose Ortega y Gassetas, europinės idėjos dekanas, kaip jis pats vadino⁴, tvirtai pažymi, kad europinių tautų istorija visada yra turėjusi „dvilypę gyvenimo formą“. Kiekviena Europos tauta savo istorijos eigoje gyveno dviejose dimensijose: *europinėje* bendruomenėje, kurią sudarė „didžiulė europinių papročių sistema“, ir savo *tautinėje* bendruomenėje, kuri tuos bendruosius papročius diferencijavo.

Didelė Europa ir reliatyviai maža tauta tai dvi socialinės plotmės, kuriose europinis žmogus buvo nuolatos. Buvo net tokių šimtmečių, „kuriuose europinė bendruomenė apsprendė kiekvienos tautos nuosavą gyvenimo būdą“, pavyzdžiui, Karolio Didžiojo amžius arba XVIII šimtmetis⁵. Kai tik europinės tautos savo istorijos eigoje prie šitos bendruomenės prisijungė, nuo tada jos gyveno ne tik sau ir nesijautė esančios pilnai suverenios. Aukštesnė vienybė jas apgaubė ir reiškė įtaką jų veikimui⁶. Ar tai vienybei atstovavo popiežius, ar karalius, ji buvo realybė. Europinė sąmonė europinėse tautose buvo visados gyva ir reiškėsi forma, kuri atitiko epochos dvasią. Vienybę Europa gyveno didžioje krikščionybės, riterių, renesanso, humanizmo idėjose, idealuose laisvės, pa-

⁴ „Turiu tam kai kurių teisių, nes labai galimas dalykas, deja, kad esu šiandien tarp gyvųjų „dekanas“, seniausias iš tų, kurie paskelbė tą idėją Europai“, Ortega. Plg. „Europäische Kultur und europäische Völker“, Stuttgart, 1954, p. 35.

⁵ Europäische Kultur und europäische Völker, p. 14-15.

⁶ Pažymėtina, kad europinė vienybė apėmė ir Baltijos kraštus jau net viduriniais amžiais. Tai rodo, tarp kitko, labai vaizdžiai lietuvių skundas prieš Vokiečių ordiną, kurį Vytautas Didysis įteikė visuotinei Konstanco konsilijai 1415 m.: Lietuvos didysis kunigaikštis kreipėsi į aukštesnę instituciją, kurios sprendimas turėjo galioti jam pačiam, kaip ir Vokiečių ordinui.

žangos, žmoniškumo idealuose. Jei mes šiandien šitą sąmonę ypatingai mėginame ugdyti ir ją regimomis, mūsų sąlygomis tinkamomis formomis reikšti, tai mes tikrai pratęsiame pereitų šimtmečių darbą.

Taigi įvairumo ir vienybės principai yra viso europinio gyvenimo pagrindiniai bruožai. Tautiškumas ir europiškumas yra jėgos, kurios mūsų kontinento istorijai ir kultūrai davė pavidalą ir jį duos ateityje. Vienybę Europa ir ateityje gyvens dviejose dimensijose, nes jos vienybė reiškiasi ne atskirų individų ar tautinių grupių skeveldrų suliejimu į naują tautą, kaip tai, sakysim, vyksta Amerikoje, bet suartėjimu ir susipratimu sąmoningų, kultūroje pasireiškusių, istorijoje gilų pagrindą turinčių tautų. Ne individai arba uniforminės masės, bet tautos yra ir liks konkretūs europinės vienybės nešėjai. Tiesa, Ortega teisus sakydamas: „Tautybė, kuri dar XIX amžiuje buvo gaivinanti ir skatinanti apraiška, šiandien prarado savo jėgą, kuri duotų paskatos ir planų ateičiai“⁷. Tačiau tai nutiko kaip tik dėl to, kad europinio gyvenimo planavimas ateičiai buvo vis labiau perkeliamas didelei anttautinei bendruomenei, Europai. Dėl to tautos jaučiasi lyg atpalaiduotos nuo pareigos; jos norėtų, anot Ortegos, „išsiilsėti ir tam tikslui pasilikti namie“⁸. Tačiau jos nepraranda tautinės sąmonės ir tautinio atsakingumo už visumą. Priešingai, šios dienos Europos vienybė gimsta iš tautų gilaus atsakingumo už ateitį. Akivaizdoje besikuriančios europinės bendruomenės taigi galima ir reikia kalbėti apie tautinius uždavinius ir atskirų tautų ar tautų grupių indėlius⁹.

⁷ Europäische Kultur und europäische Völker, p. 36.

⁸ Ten pat

⁹ Šiuo klausimu Ortega ima prieštarauti pats sau, kai jis, iš vienos pusės, pabrėžia Europos istorijos dvilypę formą, o iš kitos, tvirtina, kad tautos „nebeturi daugiau jokios ateities“: jos esančios „pavirtusios provincijomis“; jos esančios „įaugusios į namus ir įsimovusios į pantaplus“ (ten pat, p. 35-37). Ortega čia klysta dėl to, kad jis savo žvilgsnį nukreipia tik į romanišką tautą, kurios kultūriniam susitikime nebevidina pirmajai rolės ir todėl atrodo kaip provincijos, tikrai kaip kultūrinis užnugaris: net Paryžius, buvusi „prieš 40 metų pasaulio sostinė“, pasak Ortegos, esąs virtęs „nuostabiū būdu provincijos miestu“ (p. 35). Plg. tuo pat klausimu ir *Certes D. Der Abfall vom Abendland*, Wien, 1948, p. 76.

2. Kultūrinis susidūrimas Europoje

Tautiniam uždaviniui Europos kultūrinėje bendruomenėje suprasti turime visados turėti prieš akis Europos kultūros struktūrą ir jos raidą. Visai schematiškai kalbėdami, paprastai skiriame trejopus europinės kultūros tipus: romanų, germanų ir slavų. Santykiavimas tarp atskirų kultūrinių tipų sudaro europinės kultūros eigos istorinę formą. Europos kultūra eina per kontinentą ne ramiai vieną kultūrinį ratą pakeisdama kitu, bet rungdamasi dėl pirmavimo bendroje europinėje dvasioje. Šimtmečius truko susidūrimas tarp graikų ir romėnų kultūros; šimtmečius buvo Europos gyvenimas nužymėtas įtampa tarp prancūziškojo *esprit* ir vokiškosios dvasios. Europos kultūros tautinis pagrindas tokiu būdu pasireiškia ne tik Europos kultūros struktūroje, bet ir jos istorinėje eigoje. Tame glūdi mūsų kontinento gyvastingumas, vaisingumas ir pasaulinis vaidmuo.

Jei visi ženklai neapgauna, tai susidūrimas tarp romaniškojo ir germaniškojo kultūros tipų yra iš esmės baigtas¹⁰. Europinė kultūra yra pažengusi toli į šiaurę, užgriebusi Rusiją ir tuo pradėjusi naują periodą Europos kultūros istorijoje. Judriausi kultūriniai centrai šiandien yra jau ne tarp 40 ir 50 platumos laipsnių kaip anksčiau, bet jau tarp 50 ir 60. Priešakinė Europos kultūros linija eina jau per Oslą, Stokholmą, Sankt Peterburgą, Maskvą, Ufą¹¹. Viduržemio jūros tautos yra virtusios jau europinės kultūros užnugariu; tai jokių būdu nereiškia kultūrinio nuosmukio: tai reiškia tik, kad šitos tautos nebedominuoja toliau susidūrimas tarp Europos kultūrinių tipų. Prasideda, tiesą sakant, jau seniai prasidėjo, susidūrimas tarp germanų ir slavų kultūrų; susidūrimas, kurį pirmiausia turi pakelti Vokietija ir Rusija, kuris betgi darys įtakos visam europiniam gyvenimui. Dar daugiau: po to, kai

¹⁰ Šios baigmės simboliniu aktu galima būtų laikyti susipratimą tarp Vokietijos ir Prancūzijos dėl Saro krašto: jis parodė, kad paskutinė konkreti įtampa yra pašalinta ir kad dirvos tolimesniam susidūrimui nėra ko ieškoti Europos vakaruose.

¹¹ Plg. *Pakštas K.* Baltijos respublikų politinė geografija, Kaunas, 1929.

rusai pasistūmėjo net iki Elbės ir padalijo Vokietiją, Vokietijos erdvė yra virtusi to susidūrimo arena. Tai reiškiny, kuris turi didžiausios reikšmės kultūros filosofijos atžvilgiu. Vokietijos žemėje ir vokiečių tautos bus nulemta Europos kultūros ateinanti epocha.

Labai dėmesio verta, kad šitą padėtį teisingai yra įvertinę ne tik vokiečiai (kaip J. G. Herderis), bet ir patys rusai. A. Gercenas 1854 m. paskelbė studiją apie „Senąjį pasaulį ir Rusiją“. Joje aną susidūrimą tokiu būdu vaizduoja:

„Rusija gali paimti Europą iki Atlanto; bet ji gali būti paimta taip pat iki Uralo. Pirmuoju atveju Europai tektų liktis suskaldytai, antruoju atveju jai tektų sudaryti glaudžią vienybę... Carizmas veržiasi pirmyn, skatinamas išsilaikymo jausmo ir paukščių keliavimo instinkto, kuris juos traukia į Juodąsias marias ar Viduržemio jūrą. Šitame kelyje yra neįmanoma išvengti susidūrimo su Europa“¹².

Gercenas čia supranta ne tik politinį konfliktą: jis galvoja čia ir apie kultūrinį susidūrimą tarp Rusijos ir Europos. Slavų tautos esančios labai imlios svetimoms kultūros vertybėms; jos labai lengvai pasisavinančios „kitų tautų kalbas, papročius, meną ir techniką“¹³. Kas betgi mums rodo svarbiausia, tai Gerceno pažymėjimas, jog šito susidūrimo pagrindiniais nešėjais yra vokiečių tauta ir vokiečių kultūra, nes atvira erdvė vokiečių kultūrai yra jau ne vakaruose, o rytuose. „Vokiečių mokslas, - sako Gercenas, - kuris negali peržengti Reino, labai lengvai pasiekia Volgos krantus ir nueina dar už jos“¹⁴. Taigi prieš šimtą metų Gercenas matė visai teisingai, kad nauja Europos kultūros istorijos banga nesilies atgal į vakarus, nei nesustos prie Rusijos sienos. Pagal Gerceną, istorija beldžiasi į Rusijos duris, ir jei Rusija durų neatidarys, arba jei Europa pasiliks reakcionieriška, tai Rusija ir Europa žus drauge, o „istorija iškeliaus į Ameriką“¹⁵. „Mat

¹² Gercen A. Sočinenija, Geneve, 1875-1879, t. 5, p. 267.

¹³ Ten pat, p. 280.

¹⁴ Ten pat, p. 281.

¹⁵ Ten pat, p. 210; plg. t. 10, p. 294.

Rusijos ateitis priklauso ne tik nuo jos vienos: ji yra susijusi su Europos ateitimi¹⁶.

Šitie Gerceno žodžiai neprarado savo aktualumo, nors Rusija šiandien yra gavusi kitą pavidalą nei XIX amžiuje. Rusijos prasiveržimas į Vakarus šiandien skatinamas ne tik paukščių keliavimo instinkto, bet ir bolševikinės ideologijos, kuri siekia totaliai pasaulį apvaldyti ir jį pakeisti, tokiu būdu kultūrinį susidūrimą įštrina ir paverčia likiminėmis grumtynėmis. Dėl to ir Vokietijos vaidmuo žymiai yra pasunkėjęs, bet sykiu ir gavęs didesnės prasmės: Vokietija susiduria su nauja Rusija, kurios kultūra tebėra rusiška, bet jau nebekrikščioniška.

3. *Baltų tautų vaidmuo*

Kokią rolę vaidina Baltijos tautos europinės kultūros tipų susidūrime? Šalia didžiųjų tautų, kurios yra pagrindinių Europos kultūros tipų reiškęjos, Europoje randam ir eilę mažesnių tautų, kurios gyvena erdvėje tarp didžiųjų tautų ir dėl to vaidina *kultūros tarpininkų* rolę. Skaičiumi šitos tautos daugiausia nežymios, bet jų dvasinis indėlis yra pažymėtinas: jos atlieka tilto rolę tarp dviejų kultūros pasaulių ir palengvina europinės kultūros judėjimą ir jos vaisingumą. Kada didieji ir aštriai išsivystę kultūriniai tipai susitinka betarpiškai vienas su kitu, tada jie atsitrenkia stipriai vienas į kitą, sustingsta ilgiau trunkančios kovos padėtyje ir jų tarpusavio santykiai yra pasmerkti liktis bevaisiai. Nes didžiosios tautos paprastai blogai viena kitą supranta. Aštrumams sušvelninti ir tarpusavio susipratimui paskatinti yra pašauktos mažosios tautos. Iš prigimties jos turi, vadinasi, tarpininkauti. Vakaruose šią palaimingą rolę jos atlieka jau šimtmečiais. Prisiimkime tik šveicarų arba olandus, kurie tarp romaniškosios ir germaniškosios kultūros tarpininkauja tikrai sėkmingai. Ar rytuose turi būti kitaip?

¹⁵ Ten pat, p. 210; plg. t. 10, p. 294.

Kultūrinio tarpininkavimo nereikia aiškinti tautinių mesianizmu, pasekant slavofilais ar lenkų mesianistais. Tuo tarpu kai pastarieji savo tautą kelia į kitų tautų išganytojus, kultūrinis tarpininkavimas rodomi tik kaip istorinis, daugiausia nesąmoningas vyksmas tarpininkaujančios tautos buvime. Į tai savaime nukreipia tautos geografinė padėtis, istorinis paveldėjimas, jos politinė situacija. „Jau vien prisiiimdamas, išlygindamas, perdirdamas ir toliau perduodamas, kraštas atlieka tarpininko funkcijas“, - taip aprašo kultūrinio tarpininkavimo vyksmą J. Huizinga¹⁷. Kultūrinis tarpininkavimas yra greičiau tautos buvimas, nei jos sąmoningas ir tikslingas veikimas.

Prie tokių Europos kultūrinės bendruomenės tarpininkų tenka skirti ir Baltijos kraštus. Jie yra didžiajame kultūros kelyje, kuris eina Europos pakraščiais nuo pietvakarių į šiaurę ir kurį tiek vokiečiai, tiek ir rusai pasirenka, kad vieni kitus pasiektų: jie susitinka Baltijos erdvėje. Lenkija užtveria kelią vokiečių kultūrai į rytus. Ši slavų tauta yra per didelė, kad galėtų vaidinti tarpininko rolę. Kita vertus, ji per daug priešiška nusiteikusi rusų atžvilgiu, kad galėtų teisingai įvertinti rusų kultūrą; ir vokiečių kultūra yra gana svetima lenkų dvasiai. Lenkija stipriai gravituoja į romaniškos kultūros ratą (kaip ir Rumunija); savo etnologinėje struktūroje ji turi daug ką bendro su prancūzais ir dėl to yra daugiau ar mažiau užsidariusi nuo abiejų savo didžiųjų kaimynų. Natūrali susisiekimo linija tarp vokiečių ir rusų kultūrų eina, vadinasi, ne per Lenkiją, bet per Baltijos kraštus. Baltijos tautos turi svarbiausias prielaidas, kad galėtų vaisingai tarpininkauti tarp slavų ir germanų kultūrinių tipų: stipriai formuojantį gamtovaizdį, dvasios atvirumą svetimų kultūrų vertybėms ir kitokią kalbą.

Nebūtinai turime būti šalininkai Spenglerio teorijos apie kultūros augalinį charakterį, kad pripažintume gamtovaizdžio reikšmę kultūrai augti ir plisti. Pati kultūra gi yra gamtoje objektyvuota dvasia. Kaip žmogus, kultūros kūrėjas, turi savyje dvasią ir gamtą, taip ir žmogaus kūriniai yra apsprendžiami ir jaučia įtaką šitų dviejų pagrindinių buvimo

¹⁷ Geschichte und Kultur, Stuttgart, 1954, p. 352.

jėgų. Nuklystume į vienašališką spiritualizmą, jei kultūrą darytume priklausomą tik nuo dvasinių idėjų ir paleistume iš akies jos gilų ryšį su gamta. O baltiškoji gamta, kuri reiškiasi savo gamtovaizdžiu, yra tokios stiprios formuojančios jėgos, kad įvairius žmonių tipus suformuoja į *baltiškąjį tipą* (antropologiškai baltietis žmogus toli gražu nėra vienodas). „Aš pažįstu maža gamtovaizdžių su tokia formuojančia jėga“, - pastebi H. Keyserlingas. - „Tik Šiaurės Amerika ir Balkanai man vaizduojasi kaip kraštai su tokia pat kūrybine jėga“¹⁸. Kaip Amerikoje gamtos kuriamoji jėga įgali sudaryti „tam tikrą žmonių rūšį“ iš priešingiausių rasių¹⁹, taip ir Baltijos kraštovaizdis išpaudžia bendrą bruožą visiems Baltijos kraštų gyventojams. „Reicho vokiečiai, kuris užaugo Baltijos kraštuose, tapo baltu; tas pats su lenku, švedu, rusu ir net žydu“²⁰. Baltas, pagal Keyserlingą, esąs „pirmiausia baltas, vokiškas ar daugiau lenkiškas, švediškąs ar rusiškas, pagal tai, ar jis tautinį svorį skiria vokiečių, estų ar latvių tautybei. Kiekvienas tikras Baltijos kraštų gyventojas pašalietį veikia pirmiausia kaip baltas... Yra labai daug galimų ir tikrų atspindžių pagal elementų pasiskirstymą. Tačiau baltiskumas kaip toks vis dėlto visur yra pagrindinis charakterio bruožas“²¹. Tai aiškinti istoriniu likimu mažiau begalima, nes Baltijos tautoms jis nebuvo *bendras išgyvenimas*. „Baltijos kraštuose gamtovaizdis yra pirmiausia tas veiksnys, kuris visus Baltijos kraštų gyventojus padaro baltais: jis turi didžiausios formuojančios galios“²².

Apie baltų dvasios atvirumą svetimų kultūrų vertybėms nereikia tarti daug žodžių: šitas atvirumas baltų tautoms vos nevirto pražūtim. Baltijos kraštų istorijoje buvo periodai, kada socialinis aukštasis sluoksnius Estijoje ir Latvijoje buvo vokiškas, Lietuvoje lenkiškas. Dėl Lietuvos, tai bajorija buvo lenkiška ne ta prasme, kad ji būtų atvykusi iš Lenkijos, bet

¹⁸ Keyserling H. Das Spektrum Europas, p. 362.

¹⁹ Plg. Das Reisetagebuch eines Philosophen II, p. 757.

²⁰ Keyserling H. Das Spektrum Europas, p. 382.

²¹ Ten pat, p. 383-384.

²² Ten pat, p. 386.

ta, kad ji prisiėmė lenkišką kultūrą, nors bajorai nuo šimtmečių buvo vietiniai. Tačiau Baltijos kraštų tautinis atgimimas buvo ženklas, kad baltiškoji dvasia nedingo dėl savo atvirumo. Kai tik laikas atėjo, ji vėl staiga atsitiesė ir išklė aikštėn nuosavą kultūrą. Jei mes šiandien galime kalbėti apie baltų europinį uždavinį, tai tik dėl to, kad baltiškasis žmogus ne tik yra atviras didžiosioms germanų ir slavų kultūroms, bet kad jis drauge išsilaike ir savarankiškas. Ir tai yra būtina, nes kultūrinis tarpininkas tik tada gali savo uždavinį atlikti, kada jis svetimai kultūrai nei atkakliai priešingas, nei jai bevališkai pasiduoda.

Jėga, kuri baltietį žmogų saugoja nuo paskendimo svetimoje kultūroje, yra jo kitokia kalba. Pirmu pažvelgimu atrodo, kad kalbų įvairumas apsunkina kultūrinį tarpininkavimą ir tos tautos, kurios nuosavos kalbos neturi, kaip šveicarai ar austrai, yra geresnėje padėtyje nei baltai, kurie vartoja tris kalbas ir nė viena iš jų negali susiprasti su kaimynais. Iš tikrųjų betgi yra atvirkščiai. Šią problemą tyrinėdamas, J. Huizinga palygina, kaip tarpininko vaidmenį atlieka šveicarai ir olandai. Šveicarų kalba yra ta pati kalba kaip ir jos didžiųjų kaimynų, tuo tarpu olandai kalba sava kalba, kuri priklauso germanų kalbų grupei, bet kurią vargiai galės suprasti vokiečiai ar anglos. Šitą reiškinį J. Huizinga analizuoja ir prieina išvadą ne šveicarų, bet kaip tik olandų naudai. „Šveicaras, - sako J. Huizinga, - pagal tai, ar jo gimtoji kalba yra vokiečių ar prancūzų, turi savo dvasioje pasirinkti vieną iš dviejų pusių"²³. Jis yra jau iš anksto nuskirtas pasirinkti vieną ar antrą kultūrą. Vokiečių ir prancūzų gimtoji kalba neduoda šveicarui laisvės germanišką ar romanišką kultūrą, tarp kurių jis turi tarpininkauti, nekliudomai priimti ir perdirbti pagal savo dvasinį būdą. Tuo tarpu olandas tų kultūrų atžvilgiu yra laisvesnis, nes jos ateina pas jį ne savo pirminės kalbos pavidalu, bet jas priima jau pervilkintas į olandų kalbą. Jei olandas su savo kalba ir nebus pasaulio išgirstas, tai jo savarankiškumas jam duoda tą pirmeny-

²³ Geschichte und Kultur, p. 353.

bę, kad jis gali galbūt geriau nei kita tauta Europoje suprasti trijų didžiųjų kaimynų dvasią. Be nuosavos kalbos olandas būtų mažiau tinkamas tarpininko vaidmeniui²⁴. Jeigu J. Huizingos mintys apie Olandiją teisingos, tai jas galima be rezervų taikyti ir Baltijos tautoms. Tuo būdu baltų kalbų kitoniškumas nekenkia baltų tautų tarpininkavimo uždaviniui; atvirkščiai, tai pirmenybė, kuri baltų dvasiai palieka daugiau laisvės atlikti tarpininko vaidmenį labiau kuriamuoju būdu. Olandų tauta juk irgi kūrybingesnė nei šveicarų.

4. *Tarpininko uždavinys baltų sąmonėje*

Šita trumpa analizė svarbiausių prielaidų, kurios reikalingos kultūrinio tarpininko vaidmeniui, rodo, kad Baltijos tautos iš tikrųjų pačia prigimtimi yra paruoštos tarpininko uždaviniui. Jų geopolitinė padėtis visiškai sutaria su jų gamtinėmis ir dvasinėmis ypatybėmis ir skatina baltų tautas išgyventi savas kultūras kaip tiltą tarp vokiečių ir slavų pasaulio. Bet Baltijos tautos kaip kultūros tarpininkas reiškiasi daugiau nei tik išgyvenimu. Ir baltų galvoje Baltijos tautų tarpininkavimo vaidmuo yra suprastas ir permąstytas. Baltų sąmonė, kiek ji reiškiasi baltų istorijos ir kultūros filosofijoje, susitelkia ypačiai prie tarpininkavimo uždavinio tarp Vakarų ir Rytų.

Laiko atžvilgiu lietuvių kultūros filosofas *Stasys Šalkauskis* (1886-1941) buvo pirmasis, kuris karštai ėmėsi šio klausimo ir kultūrinį tarpininkavimą rodė kaip lietuvių tautos tautinį pašaukimą, kaip jos buvimo įprasminimą²⁵. Visa Lietuvos istorija buvo apspręsta Lietuvos santykių su germaniš-

²⁴ Ten pat, p. 354.

²⁵ Plg. jo veikalus: *Sur les confines de deux mondes. Essai syntetique sur le problem de la civilisation nationale en Lithuanie*, Geneve, 1919; *Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas*, Kaunas, 1928; *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, Kaunas, 1933. Apie Šalkauskio tautinės kultūros teoriją plg. *Maccina A. Kultūrų sintezė ir lietuviškoji kultūra // „Židinys“*, Kaunas, 1939, Nr. 4-12.

kuoju ir slaviškuoju pasauliu: lietuviškoje žemėje buvo pakeltos didžiausios grumtynės tarp Vakarų ir Rytų dvasios. Bet Rytai ir Vakarai, kiekvienai sau skyriumi gyvuodami, yra vienašališki, dėl to jie ilgisi vienas kito. Lietuvių tautos istorinis uždavinys esąs tarpininkauti tarp šitų dviejų Europos gyvenimo kraštybių, sudaryti jų organinę sintezę savoje tautinėje kultūroje ir tuo būdu tapti erdve dvasiniams mainams tarp Rytų ir Vakarų. Lietuvių tautinis atgimimas, Šalkauskio supratimu, buvo spontaniška reakcija prieš Rytų dominavimą, bet tai nereiškia, kad nepriklausomos Lietuvos laikotarpis buvo formuojamas išimtinai vakarietiška. „Kad galėtų gyventi ir tarpai, lietuvių tauta turi tiek savo politikoje, tiek ir kultūroje išlaikyti pusiausvyrą tarp Rytų ir Vakarų“²⁶. Tai esąs svarbiausias lietuvių tautos gyvavimo idealas. Daugelyje savo atskirų studijų Šalkauskis mėgino nurodyti konkrečius kelius ir priemones šitam tautos idealui giliau pažinti ir jam praktiškai vykdyti.

Labai dėmesio verta, kad Baltijos vokiečių grafas H. Keyserlingas, Šalkauskio teorijos nepažindamas, prieina tas pačias išvadas. Savo veikale „Das Spektrum Europas“ (1928) jis lygina Baltijos kraštus su Belgija²⁷ ir randa, kad Baltijos kraštai Europai reiškia dar daugiau nei Belgija. „Pastarasis kraštas tarpininkauja tik tarp giminių kultūrų; Baltijos kraštai ir baltų tautos tarpininkauja iš vidaus ir iš lauko tarp dviejų galingiausių ir iš esmės skirtingiausių kultūrinių ratų. Šiame tarpininko vaidmenyje aš regiu baltų uždavinį“²⁸. Baltijos kraštuose turįs „kilti tarpinis pavidalas tarp Rusijos ir Europos“, nes „tokio tarpinio pavidalo yra Europa reikalinga“. Ji reikalinga „tarpinio ryšio su naujai tampančiais rytais, ir būtent gyvo, konkretaus tarpinio ryšio, ne tik tarp-

²⁶ Lietuvių tauta ir jos ugdymas, p. 47.

²⁷ Taip palygina ir Šalkauskis: Belgija esanti pašaukta tarpininkavimo uždaviniui savo tautinės sudėties dėka, Lietuva - dėka savo kultūrinių pradų, kurie yra nulėmę jos istorinę raidą (plg. Lietuvių tauta, p. 48¹⁹). Imtis tokio palyginimo St. Šalkauskį paskatino M. de Munnynckas (plg. Psychologie du patriotisme, Fribourg, 1914).

²⁸ Keyserling H. Das Spektrum Europas, p. 390.

ninkavimo teorijos"²⁹. Šitą gyvą tarpinį ryšį Keyserlingas mato kaip tik Baltijos kraštuose, kurie sudaro Vakarų Europos kultūros ribą, kaip Lenkija ir Rumunija. „Bet priešingai nei rumunas ar lenkas, baltas nesijaučia iš esmės esąs ruso priešas; jis nėra Rytams užsidares, bet net jiems atviras. Jis išgyvena rusą net kaip giminę... jame, nors jis linkęs į Vakarų, tebėra gyva rusiška natūra, stipri rusiška įtampa, tik kultivuotų tradicijų forma"³⁰. Dėl to baltas esąs pašauktas „suformuoti savyje ekumenišką tipą, Rytų-Vakarų įvairybių ekumenišką tipą“.

Panašių minčių, nors kitu atžvilgiu svarstant, randame ir Australijoje gyvenančio latvių kultūros filosofo Paulo Jurevičiaus³¹. Skirdamasis nuo Šalkauskio ir Keyserlingo, Jurevičius tautinės kultūros problemą svarsto žvelgdamas daugiau į asmens etinių vertybių idealą, ir dėl to mažiau kalba apie latvių tautą kaip bendruomenę, o daugiau apie latvių žmogų kaip asmenį, kuris turi realizuoti integralios tautinės kultūros idealą. Tačiau Jurevičius jokių būdu neišleidžia iš akių, kad latvių tauta priklauso Rytų tautoms³², iš kitos pusės betgi, jis sieja savo tautos likimą su Vakarų Europa. Rusija ir Vokietija yra jėgos, kurios ir Latvijos gyvenimą apsprendžia. Aiškiai teigia Jurevičius, kad kultūros pagrindai tegali būti tik tautiniai ir kad tarptautinės kultūros iš viso nėra. Tačiau kartu jis pabrėžia, kad už kultūros tautinio elemento yra visuotinės visų žmonių išpažįstamos vertybės³³. Jos yra apspręstos didžiųjų europinės kultūros tipų, ir be jų negalima susidaryti jokio tautinės kultūros idealo. Šiuo pagrindu Rusija ir Vokietija latvių tautai yra daugiau nei tik ūkinis partneris: jos daro įtakos esmingai latvių kultūros idealui, ir latvių susidūrimas su savo didžiaisiais kaimynais sudaro latvių kultūros didįjį uždavinį. Nors pats kultūrinis tarpininkavimas Jurevi-

²⁹ Ten pat, p. 391.

³⁰ Ten pat, p. 393.

³¹ Plg. jo veikalus: *Nacionales dzives problemas*, Rīga, 1936; *Dzive un liktenis. Refleksijas par latviško eksistenci*, Kopenhagen, 1955.

³² *Dzive un liktenis*, p. 95-96.

čiaus nėra aiškiai išreikštas, tačiau jis yra susidūrimo tarp rusiškumo ir vokiškumo pagrinde.

Taigi baltų filosofai, svarstydami savo tautų, savo kultūrų istorinę rolę, nurodo tą rolę arba kaip sąmoningą tarpininkavimą tarp Rytų ir Vakarų (Šalkauskis ir Keyserlingas) arba bent kaip susidūrimą su Rytais ir Vakaraais norint įgalinti etinį kultūros idealą Jurevičius). Bet kuriuo atveju Baltijos kraštai suprantami kaip Rytų-Vakarų susitikimo erdvė.

5. *Baltų emigrantų padėtis*

Baltijos kraštų padėtis su Sovietų Sąjungos okupacija betgi iš esmės pasikeitė. Baltijos tautos gyvena dabar nebe riboje tarp germaniškos ir slaviškos kultūros, bet tik slaviško pasaulio viduje. Be abejo, baltų kultūra plėtojasi ir toliau, bet užuot skatinama ir apvaisinama abiejų kaimyninių kultūrų, ji turi sunkiai grumtis su vienašališku rusišku dominavimu³⁴. Taigi kol truks dabartinė politinė padėtis, Baltijos kraštai yra išskirti iš tarpininkavimo uždavinių.

Tačiau ar tai reiškia, kad tarpininkavimo rolė tuo pačiu yra sužlugdyta? Aišku, Europa laikinai yra netekusi Baltijos erdvės Rytų-Vakarų susitikimams. Laisvajame pasaulyje betgi gyvena šimtai tūkstančių baltų, kurie yra pašaukti ir net įpareigoti perimti ir toliau vykdyti savo tautų europinį uždavinį. Nes dvilypė Europos gyvenimo forma lieka keliarodžiu ir Baltijos emigracijai: ir savo emigrantinėje būtyje jie turi egzistuoti dviejose dimensijose - savo tautiškumo erd-

³⁴ Apie Sovietų tautybių politiką plg. *Rauch G.* Rusland: staatliche Einheit und nationale Vielheit, Muenchen, 1953; Das Bulletin der ukrainischen unabhaengigen Assoziation „Die Nationalitaetenpolitik Moskaus“, Muenchen, 1956-1957. Sovietų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto nutarime pakartotinai pabrėžiama, kad partija pasisako už „sąjunginių respublikų teisių praplėtimą ūkinės ir kultūrinės kūrybos srityje“; partija tiesianti kelią „nacionalinių respublikų ūkiui ir kultūrai sparčiau plėtoti“ („Literaturnaja gazeta“, 1957, Nr. 80). Ar tai bus įvykdyta, parodys tik ateitis. Tačiau nutarimo priėmimas rodo, kad nacionalinių respublikų tautinės teisės lig šiol buvo gana apribotos, t. y. kad kultūros pavyzdys buvo rusų kultūra.

vėje ir europinės bendruomenės erdvėje. Savo tautiškumo dimensija įpareigoja Baltijos emigrantus išlaikyti ir tęsti savo tautinę kultūrą. Europinė dimensija iš jų reikalauja dalyvauti sprendime laiko problemų, nuo kurių priklauso ir jų tautų likimas. Europinis Baltijos emigracijos uždavinys taigi yra *vykdyti pagal laiko galimybę seną baltų kultūrinį tarpininkavimą*. Kaip laisvi Baltijos kraštai tarpininkavo tarp Rytų ir Vakarų, taip ir baltų emigracija dabar turi surasti kelią, kad šitam europiniam uždaviniui liktų ištikima. Kuriuo būdu tai šiandien įmanoma?

Susidūrimas su slavų kultūra šiandien, kaip sakyta, yra bendriausias ir svarbiausias uždavinys visai Europai. Bet slavų kultūra šiandien ateina į Vakarus nebe „žmogiško visuotinio“ forma, kaip tai buvo formulavęs F. Dostojevskis³⁵; ji yra jau bolševikiškai nužymėta ir dėl to sudaro didelį pavojų Vakarų Europos kultūrai. Praktiškai šiandieninis susidūrimas su slavų kultūra reiškia ne ką kitą, kaip susitikimą su bolševikine kultūra. Dabartiniu momentu tas susitikimas palyginti dar kuklus, bet ilgainiui jis bus neišvengiamas: geležinė uždanga kultūros srityje amžinai nebus nuleista, nes Rusijoje yra susidaręs naujas žmogaus tipas ir nauja kultūra³⁶, kurie aistringai ieško ryšio su europiniais žmonėmis ir europine kultūra ir juos laiko artimiausia erdve bolševikiniam laimėjimui. Bolševikinis žygis į Vakarus artimiausioje ateityje bus vykdomas pirmiausia kultūrinėje srityje. Dabar-

³⁵ Savo kalboje apie Puškiną 1880 m. birželio 8 d. F. Dostojevskis nurodė į Puškiną kaip į reiškęją rusų tautos veržimosi į „universalumą ir į visuotinį žmoniškumą“; Dostojevskis skatino rusų tautą tapti „broliais visų žmonių, visuotiniais žmonėmis“ (Piper, Muenchen, Saemtliche Werke, t. 12, p. 134-135). Bolševizme yra visuotinio žmoniškumo idėja, tik iškreipto pavidalo, nes sovietinis rusas yra brolis tik pasauliniam proletariatui ir tai „galingesnis brolis“, arba „vyresnis brolis“, kaip jį vadina sovietų poetas I. Maštas (plg. „Družba narodov“, 1954, Nr. 4, p. 123).

³⁶ Plg. Bauer R. A. Der neue Mensch in der sowjetischen Psychologie, Bad Nauheim, 1955; Simmons E. J. Der Mensch im Spiegel der Sowjetliteratur, Stuttgart, 1956; Karpow G. Ueber die Kulturrevolution in der UdSR, Berlin, 1956; Froese L. Ideengeschichtliche Triebkräfte der russischen und sowjetischen Pedagogik, Heidelberg, 1956.

tinis sovietinis siekimas surasti kontaktą su Vakarų kultūri-
niu pasauliu - nuo sporto iki atominių mokslų - turi tikslą
ne atkelti vartus ir atidaryti duris Vakarų kultūrai į Sovietų
Sąjungą, bet surasti kelius ir priemones, kuriomis bolševiki-
nė kultūra įsiveržtų į Europos dvasią.

Iš čia kyla ir baltų emigracijai visai konkretus uždavinys,
būtent paruošti Vakarų pasaulį neišvengiamam susitikimui
su sovietine kultūra. Bolševizmo kultūrinis veržimasis į Va-
karus neturi Europą užtikti netikėtai. Vakarų žmogus neturi
be niekur nieko priimti bolševikinę kultūrą, nors ji ateitų
ir koegzistencijos laikotarpyje. Kitaip jis bus bolševikinės kul-
tūros nugalėtas, nes jis šitą kultūrą vargiai pažįsta ir jos sie-
kimus vargiai supranta. Vakarų žmogus prieš ją atsiduria ar-
ba naiviai atviras, nesirūpindamas patikrinti šitos kultūros
vertę nei sąmoningai pažinti jos pagrindus; arba jis ją бага-
telizuoja nepripažindamas jai jokios vertės ir prasmės. Va-
karų žmogaus laikysena bolševikinės kultūros atžvilgiu gal-
būt geriausiai parodo, kaip labai jis šioje vietoje yra reika-
lingas tarpininko, kuris jam atskleistų bolševikinės kultūros
tikslą ir prasmę. Baltų emigracija turėtų atlikti šitą tarpinin-
ko uždavinį.

Tiesa, tarpininkavimo terminas šiuo atveju, susitikime su
bolševikine kultūra, gali baidyti. Bet tarpininkavimas ne vi-
sada reiškia tik pasiūlymą, jis dažnai reiškia išpėjimą arba
mažiausiai bent paskatinimą susimąstyti. Kultūrinis tarpinin-
kavimas savo esme yra atitinkamos kultūros *esmės ir prasmės*
nušvietimas. Dėl to jis nėra jokia propaganda prieš kultūrą ar-
ba už ją. Jis yra paruošimas: 1) paruošimas subjektyvinės
dvasios gilesniam žvilgiui į kultūros lobyną, 2) paruošimas
pačios kultūrinės vertybės atskleidžiant joje slypinčią pras-
mę. Jei bolševikinė kultūra yra pavojus europinei kultūrai,
tai Baltijos emigracija, kaip kultūrinis tarpininkas, turi šitą
pavojų parodyti ir Europą išpėti. Bet tai neįmanoma be bol-
ševikinės kultūros gilesnės analizės. Tirti bolševizmą kaip
kultūrinį reiškinį yra būtina, kad vakarietis žmogus galėtų
susidurti su juo sėkmingai. Baltų emigracija padarytų liki-
minę klaidą, jei ji tik plūstų bolševikinę kultūrą, užuot kon-

krečiai ir pagrįstai parodžiusi, kur yra šios kultūros grėsmė ir negerovė. Nuo Petro Didžiojo³⁷ rusai turi plačią kultūros programą, kurios tikslą galima būtų šitaip išreikšti: Rusija turi virsti europinės kultūros sostine. Bolševizmas imasi uždavinį vykdyti, tik nesirengdamas europinę kultūrą pratęsti, kaip buvo norėjęs Petras Didysis, bet radikaliai nutraukdamas ryšius su Vakarų kultūros praeitimi: *bolševikinė kultūra nori ateiti į Vakarus ne Vakarų kultūrą papildydama, bet ją pakeisdama visiškai kitomis vertybėmis*. Tai galutinis bolševizmo pastangų tikslas kultūrinėje srityje. Europa laukia iš baltų emigracijos, kad ji prisidės prie bolševikinės kultūros programos ir jos kultūrinių siekimų demaskavimo ir tuo būdu atliks senąją Baltijos kraštų kultūrinę misiją. Ir naujos padėties akivaizdoje tarpininkavimo uždavinys liekasi amžinoji pareiga baltiečio žmogaus, o ypačiai baltų emigrantų.

Nėra šio straipsnio uždavinys pateikti konkretų planą minėti pareigai atlikti: tai būtų reikalas baltų kultūrinių institucijų, pavyzdžiui, Baltų tyrimo instituto ar Baltų draugijos. Šioje vietoje galima nurodyti tik į porą punktų, kurie gali pavaizduoti, kaip baltų emigracijos uždaviniai turėtų būti suprantami:

1. Bolševizmas kaip kultūrinis reiškinys Vakarų pasauliui gresia ne mažiau kaip bolševizmo politinė sistema. Vakarų jaunimas jaučiasi vis labiau svetimas senajai europinei kultūrai ir dairosi naujo kultūrinio tipo. Bolševikinė kultūra ieškančiam jaunimui pasisiūlo kaip kultūra „didesnės drąsos“³⁸ ir tokiu būdu ima ruošti kelius bolševikinio gyvenimo tvarkai.
2. Bolševizmas kaip kultūrinis reiškinys neturi būti baigelizuojamas. Daugelis vakariečių (tarp jų ir kai ku-

³⁷ Petras Didysis 1714 m. Rygos uoste, ištuštindamas savo taurę ant tikrą nuleisto laivo, kalbėjo tokius žodžius: „Istorikai nukelia seniausią mokslų sostinę į Graikiją; iš ten jie keliavo į Italiją ir paskui išplito į visus Europos kraštus... Šitą mokslų keliavimą po visą žemę aš norėčiau palyginti su žmogaus kraujo apytaka, ir man rodos, kad jie savo buveinę Anglijoje, Prancūzijoje ir Vokietijoje kada nors vėl paliks ir keliems šimtmečiams persikels pas mus“ (plg. *Kirejevskij I. W. Russland und Europa, Stuttgart, 1948, p. 6-7*).

³⁸ Plg. „Literaturnaja gazeta“, 1957, Nr. 51, p. 1.

rie baltų emigrantai) daro klaidą, lengvai susidorodami su bolševikine kultūra tuo vienu nurodymu į jos propagandinį charakterį. Naujai išaugusios rusų generacijos, kurioms komunizmas virto šventu įsitikinimu, visiškai pakeitė sovietinių kultūrinių laimėjimų prasmę, ypač dvasinio gyvenimo srityje propaganda jiems virto tikėjimu.

3. Bolševizmas kaip kultūrinis reiškinyssykiu yra ir revoliucinis. Jis laiko save žmonijos istorijos naujo periodo objektyvacija (įsikūnijimu) ir dėl to reiškia pretenzijas būti vienintele tikra ateities kultūra. Taigi tikra ir taikinga koegzistencija tarp Vakarų ir bolševikinės kultūros yra negalima.
4. Bolševizmas kaip kultūrinis reiškinyssykiu yra giliai rusiškas dalykas. Nors rusų emigrantai plačiai paskleidė legendą, kad komunistinė Sovietų valdžia esanti „tarp-tautinės revoliucionierių profesijos sekta“³⁹, bet teisingas yra N. Berdiajevas sakydamas: „Bolševizmas rusų tautai yra ne išorinis, bet išvidinis reiškinys“; jis „atitinka rusų tautos dvasinį būvį“⁴⁰; dar daugiau: jis yra „trečioji Rusijos didybės, rusiškojo imperializmo apraiška“⁴¹. Slaviškojo elemento bolševizme negalima paneigti.

Jei baltų emigracija šiuos (ir daugelį kitų) punktų teisingai nušviestų ir tuo būdu įgalintų vakarietį pažvelgti į bolševikinės kultūros vidų, tai jų indėlis Vakarų-Rytų susidūrimo tikrai būtų svarus. Slavų prasiveržimas į Vakarus yra didžiulis: rusai girtuokliauja šiandien ne tik prie Rygos uosto, kaip Petro Didžiojo laikais, bet ir prie Goethe's bei Schillerio karstų.

³⁹ Vestnik institutą po izučeniju istorii i kultury SSSR, Muenchen, 1952, Nr. 2, p. 6.

⁴⁰ Das neue Mittelalter, Tuebingen, 1950, p. 76.

⁴¹ Berdjajew N. Istoki i smysl russkogo kommunizma, Paris, 1955, p. 99. Plg. taip pat: Sarkysianz E. Russland und der Messianismus des Orients, Tuebingen, 1955, p. 3.

Pabėgdami į Vakarus, Baltijos emigrantai norėjo ne šitų likiminių grumtynių išvengti. Priešingai, jų buvimas laisvajame pasaulyje įgalina juos toliau vykdyti tarpininkavimo rolę. Tiesa, šitas kultūrinis tarpininkavimas, kuris normaliais laikais vedė į germanų ir slavų kultūrų tarpusavį apvaisinimą, šiandien yra pavirtęs išpėjimu Vakarų pasauliui ir bolševikinio pasaulio demaskavimu. Tačiau nepaisant šio pakitimo, baltietis žmogus, o pirmiausia baltų emigrantas, vis tebegyvena riboje tarp dviejų pasaulių, abudu juos savo dvasia apimdamas.